

MEHMET AKİF ERSOY'UN
ŞİİRLERİNDE SOSYAL MESELELER

Hazırlayan: Abdullah TÜYLÜ

Yöneten: Y.Doç.Dr.Bilge ERCİLASUN

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

Ankara, 1986

J ü r i Ü y e l e r i

.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....

Kabûl edilmiştir.

K ı s a l t m a l a r

A.g.e.(a.g.e.)	adı geçen eser
Ank.	Ankara
bkz.	bakınız
bas	baskı, basımevi
C.	cilt
Erz.	Erzurum
Fak.	Fakülte
Gaz.	Gazete
İst.	İstanbul
Nu:	Numara
s.	sayfa
SM	Sırat-ı Mustakîm
SR	Sebilü'r Reşad
S.N.Y.	sayfa numarası yok.
TDK	Türk Dil Kurum
TTK	Türk Tarih Kurumu
y.	Yayını,yayınevi
yty	yayın tarihi yok.
btyy	basım tarihi yeri yok.

Ö N S Ö Z

Türk Edebiyatında, varlığını ölümünden sonra da örnek hayatı ve eserleriyle devam ettirebilmiş büyük yazar ve şairler vardır. Bunlardan birisi de İstiklâl Marşı şairimiz Mehmed Âkif Ersoy'dur.

Yaşayışı, şahsiyeti ve eserleriyle, bütünleştirici, yükseltici müjdeleyici ve temsil edici olan Mehmed Âkif, Türk Milletinin her kesiminde büyük kabûl görmesine rağmen ilmî araştırmalara konu olmamıştır. Halbuki aynı devrin bir başka şairi Tefvik Fikret hakkında birçok ilmî incelemelerin yapıldığı bir vakiadır.

Bundan dolayı, devrinin bütün sosyal meselelerini sebep ve çareleriyle birlikte eserlerine aksettiren bu mütefekkir şairimizin fikir dünyası ile ilgili bir çalışma yapmak istedim. Tezimin konusunu da "Mehmed Âkif Ersoy'un Şiirlerinde Sosyal Meseleler" olarak seçtim.

Çalışmaya önce, Âkif'in şiirlerinin büyük bir kısmını topladığı Safahat'ı, -listesini bibliyografya kısmında verdiğim- Safahat'ın dışında kalmış şiirlerini ve şairle ilgili yayınları tedarik ederek başladım. Bütün metinleri inceleyip tesbit ettiğim sosyal meseleleri fişledim. Daha sonra fişleri kendi arasında tasnif ederek meseleleri tek tek yazdım.

Tez, "Giriş" hariç, üç bölümden meydana gelmektedir. Giriş kısmında şairin hayatı, sanatı ve Tanzimattan itibaren Türk şiirinde ele alınan sosyal meselelere temas edilmiş, Birinci bölümde Âkif'in şiirlerinde tesbit edilen sosyal meseleler incelenmiş, İkinci bölümde çalışmanın toplu bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Üçüncü bölümde ise geniş bir bibliyografya verilmeye çalışıldı.

Bu bibliyografya, şairin kitap haline getirilmiş eserlerini tercümelerini, Safahat dışında kalan şiirlerinin ve Sırât-ı Mustakîm, Sebilü'r-Reşâd dergilerinde bulunan nesirlerinin kronolojik bir listesini ve şair hakkında yazılanları ihtiva etmektedir.

Bu çalışmayı hazırlarken kıymetli vakitlerini ayırarak bana her bakımdan rehberlik eden Hocam Y.Doç.Dr.Bilge Ercilasun'a, yakın alâkalarını esirgemeyen Hocam Prof.Dr.Şükrü Elçin'e, yetişmemiz için hiçbir fedakârlıktan çekinmeyen Hocalarım Doç.Dr.Sadık Kemâl Tural, Doç.Dr. Ahmet Bican Ercilasun ve Y.Doç.Dr. Alemdar Yalçın'a şükranlarımı; tezimi daktilo eden Meral ve Yaşar Coşkun'a teşekkürlerimi belirtmek benim için bir vazifedir.

Abdullah TÜYLÜ

İ Ç İ N D E K İ L E R

GİRİŞ.....7

A) Mehmed Âkif Ersoy

Hayatı ve Sanatı..... 8-41

B) Tanzimat'tan İtibaren Türk Şiirinde

Ele Alınan Sosyal Meseleler.....42-69

BİRİNCİ BÖLÜM:

Mehmed Âkif'in Şiirlerinde Sosyal Meseleler:

a) Cehalet.....72-82

b) Çalışma,Kader ve Tevekkül

Anlayışı.....83-91

c) Ahlâk Bozukluğu.....92-101

ç) Kadın ve Aile Telâkkisi.....102-109

d) Maarif Meselesi.....110-129

e) Medeniyet ve Çağdaşlaşma.....130-138

f) Ev,Sokak,Otel,Kahvehane ve

Trenlerin Durumu.....139-148

g) Ağaçlar ve Ormanlar.....149-153

ğ) İstibdat ve Hürriyet.....154-169

h) Kavmiyetçilik ve Milliyetçilik.170-176

ı) Dil.....177-180

i) Edebiyat.....181-187

j) Sosyal Dayanışma.....188-194

İKİNCİ BÖLÜM:

Netice.....196-208

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

Bibliyografya.....209-255

G İ R İ Ő

A) MEHMED ĀKİF ERSOY'UN HAYATI VE SANATI

B) TANZİMAT'TAN İTİBAREN TÜRK ŞİİRİNDE
ELE ALINAN SOSYAL MESELELER

MEHMED ÂKİF ERSOY'UN HAYATI VE SANATI

1. A i l e Ç e v r e s i : Mehmed Âkif, 1873 (H. 1290) de İstanbul'un Fatih-Sarıgözel mahallesinde doğdu.¹

Annesi önce Boyabad'a yerleşen, daha sonra Tokat'ta kalmaya karar kılan, aslen Buhara'lı Türk bir ailenin kızıdır. Âkif'e, ileride bu "Anne çizgisi duyarlığı, sağduyuyu, kendini bir ülkeye adayışı, şairliği getirecektir."²

Titizliğinden dolayı Temiz Tahir Efendi diye tanınan Âkif'in babası Arnavutluk'un İpek kasabasında doğmuştur. Tahsil hayatına İpek'te başlayan Tahir Efendi, çocuk denecek bir yaşta İstanbul'a gelerek, tahsilini devam ettirmiştir. Çalışkan, prensip sahibi ve azimli olması onu Fatih Medresesi'nde müderrisliğe kadar yükseltmiştir. İleride Âkif'e bu "Baba çizgisi, ataklığı, savaşkanlığı, yılmaz ve hen vuruşmada daha çelikleşen, bir savaş adamını, gözüpekliği, korkmazlığı, ürkmeyi, dönmezliği, umutsuzluğa sürekli düşülmemeyi getirecektir."³

Mehmed Âkif'in hem annesi hem babası dinlerine bağlı, İslâmiyeti her haliyle yaşayan kişilerdir. Ömer Rıza Doğrul annesi hakkında şu bilgileri veriyor: "Emine Şerife hanım, tam manasıyla İslâm Türk kadını idi. Sağlam bünyeli, sağlam seciyeli, anlayışlı, tecrübeli ve derin görüşlü bir kadındı. İtikadı bütün bir Müslümandı. Beş vakit namazını ihmal etmez, ibadetlerinden haz duyar, itikatlarını yaşar, feragat ruhunu

1 Bazı araştırmacılar, Âkif'in İstanbul'da değil, Çanakkale'nin Biga Mutasarrıflığına bağlı Bayramic kazasında doğduğunu yazıyorlar.

Bkz a) Prof. Dr. Kaya Bilgegil, Yakınçağ Türk Kültür ve Edebiyatı üzerinde Araştırmalar, C. II, Erz 1980, ss. 406, 407, 408

b) Dr. Alemdar Yalçın, "Mecliste Âkif", Türk Edebiyatı, Aralık 1983 ss. 9-10.

2 Karakoç, Sezai, Mehmed Âkif, İst. 1968, s. 8.

3 Karakoç, Sezai, A.g.e, s. 8.

canlandırır, iyilik etmekten, iyilik etmek için koştuktan zevk duyar, ince hisli, yüksek ruhlu bir kadındı."⁴

Şerife Hanımla Tahir Efendinin evliliklerinin ilk çocuğuna ebced hesabına göre 1290 yılına denk düşen "Ragıyf" kelimesi isim olarak verilir. İleride sadece babasının kullanacağı bu isim aile ve okul çevresinde yerini "Âkif"e bırakır. Çünkü bu kelime dilimizde kullanılmamakta, söylenmesi zor gelmektedir.

2. Ö ğ r e n i m i : Mehmed Âkif henüz dört yaşında iken Sarıgüzeli'deki mahalle mektebine başlar. İki yıl devam ettiği okuldan sonra, Fatih'deki Mekteb-i İptidaî'ye (İlkokul) kaydolur. Daha sonra aynı semtteki Merkez Rüştîye'ye geçer. Âkif İbtidaî'ye devam ederken, babasından almaya başladığı Arapça derslerini Rüştîye sırasında da sürdürür.

Rüştîye'de çok iyi hocalardan ders alan Âkif, bilhassa "ilmen ve ahlâken çok yüksek bir zat"⁵ diye tarif ettiği Hoca Kadri Efendi'den çok istifade etmiştir. Hürriyetperver bir insan olan Hoca Kadri Efendi çok iyi bir tahsil görmüş, Arapça, Farsça, Fransızca öğrenmiş, Mısır'da ve Paris'te bulunmuştur. Yüksek şahsiyeti Âkif üzerinde müessir olmuştur. Bilhassa Âkif'in lisan öğrenmesinde bu tesirin önemi vardır.

"Rüştîye tahsilinde ençok lisan derslerine temayülüm vardı."⁶ diyen Âkif, azimle lisan üzerinde durur. Okulda aldığı derslerin yanı sıra babasından Arapça "Fatih Camiinde ikindiden sonra "Hafız Divanı" gibi "Gülîstan" gibi, "Mesnevi" gibi muhalledatı okutan Esad Dede'den Farsça öğrenen Âkif okulda "Dört lisanda yani Türkçe, Arapça, Farsça ve

4 Doğrul, Ömer Rıza, "Mehmed Âkif'in Hayatı", Safahat, İst. 1981, s. 12

5 Nevzad Ayas, "Mehmed Âkif, Zihniyeti ve Düşünce Hayatı" (Eşref Edib, Mehmed Âkif, İst. 1938, C. II, s. 516, vd.)

6 Nevzad Ayas, a.g.y, s. 516 .

Fransızca'da birinci"⁷olduğunu söyler.

Rüştiye'yi bitirdikten sonra,tahsile hangi okulda devam edeceği,aile içinde münakaşalara sebep olur.Annesi onun medreseye devam etmesini isterken babası "Medresede okuyacağı şeyleri ben evim de de öğretirim"⁸ diyerek itiraz eder.Daha sonra tercih Âkif'ı bırakılır.Âkif Mekteb-i Mülkiye'yi seçer.

Mülkiye,üç senesi "idâdî" ve iki senesi "Âlî" olmak üzere beş senelik bir okuldur.Âkif idâdî kısmına kaydolarak devama başlar.Üç yıl sonra idâdî kısmını bitirerek Âlî kısmına geçen Âkif bu sıralarda iki üzücü olayla karşılaşır.Bunlardan birincisi "benim hem babam,hem hocamdır;ne biliyorsa kendisinden öğrendim"⁹dediği babasını kaybetmesidir.(H.1305/1887-88) ikincisi Sarıgül, sarı Nasuh mahallesindeki evlerinin yanmasıdır.

Bu acı olaylar Âkif'i zaruretler içinde bırakır.Geçim sıkıntısı sebebiyle Âkif,o yıl açılan Halkalı'daki Mülkiye Baytar Mektebine yatılı öğrenci olarak girer.Bu sırada babasının öğrencilerinden ve Âkif'in "Babam öldükten sonra bize babalık etti"¹⁰ dediği Prizrinli Hoca Mustafa Efendi'nin yardımıyla evleri yeniden inşa edilerek ailenin perişan olması önlenir.

Âkif Baytar Mektebi yıllarını kısaca şöyle anlatır:"Baytar mektebinde hocalarımızın çoğu doktordu.Bunlar,hem mesleklerinde yüksek,hem dinî salâbet erbabı idiler.Bunların telkinleri de dinî terbiyem üzerinde müessir olmuştur.İçlerinde bakteriyoloji muallimi Rifat Hüsamettin

7 Nevzad Ayas,a.g.y, s.17.

8 Mithat Cemal,Mehmed Âkif,İst.1939,s.182.

9 Mehmed Âkif,Safahat,Hakkın Sesleri,İst.1981,s.204.

10 Mithat Cemal,Mehmed Âkif,İst.1939,s.181.

Paşa gibi kıymetli hocalarımız vardı"¹¹

Âkif, ismini hürmetle yâdettiği Rıfat Hüsamettin Paşa'dan çok faydalanmış, onun şahsında müsbet ilmi tanımlaş ve sevmiştir. O'nun anlatışından tanıdığı Pasteur'a hayranlık duymuştur. Bu hayranlığı Mithat Cemal şöyle anlatır:

" Bana Pasteur'un resmini gösterir:

- Bu ne ilâhî yüzdür!

der öperdi. Sonra acı acı gülümser, ilâve ederdi:

- Mu'tekid de?¹²

Âkif, idâdîde, Mülkiye'de ve Baytar Mektebi'nde üzerinde en çok durduğu ders "lisan"dır. Bunun yanısıra, bilhassa Baytar Mektebi'nin son iki yılında şiirle, iştigal eder. Daha sonra hepsini imha edeceği birçok manzume yazmıştır.¹³

Hafta sonralarında Âkif 17 kilometrelik yolu yürüyerek eve gelir, gider.

Sporun birçok dalıyla ilgilenen Âkif, bilhassa güreşe ilgi duyar. Ata binmeyi sever. Güreşmek, yürümek ve ata binmenin yanısıra yüzme de başarılı olduğu sportlardandır.

Bütün bu meşgaleler onun derslerinde üstün başarı sağlamasını engellememektedir. "1" numaralı öğrenci olarak kayıtlı bulunduğu okuldan en yüksek notları alarak 1309(1893) de birincilikle mezun olur.

Şair, Mülkiye Baytar Mektebi'nde aldığı tahsilin yanısıra, kendini hususî olarak da yetiştirmiştir. Bilhassa dinî bilgileri ve Arapça'yı Fatih Medresesi ders-i âmlarından babası Tahir Efendi'den, Farsça'yı

11 Nevzad Ayas", Mehmed Âkif, Zihniyeti ve Düşünce Hayatı",

Eşref Edib, Mehmed Âkif, İst. 1938, C. III, S. 516 vd.

12 Mithat Cemal, Mehmed Âkif, s. 187.

13 Eşref Edip, Mehmed Âkif, İst. 1938, s. 251.

Selânikli Esad Dede'den öğrenmiştir. Ayrıca Fatih Camii Başımamı Arab Hoca'nın nezaretinde Kur'an-ı Kerim'i hıfz etmiştir. Sadece Şark diliyle yetinmemiş, Fransızca'yı da öğrenmiştir. Bilhassa, Fransızca öğrenmesinde ölümü üzerine mersiye yazdığı hocası İbrahim Bey'in tesiri büyüktür.¹⁴ "Âkif, azimle çalışması sonunda, Fransız edebiyatının üstün eserlerini asıllardan okuyacak kadar Fransızca öğrenmiştir."¹⁵

3. Memurluğa Girişi ve evlenmesi :

Baytar Mektebini birincilikle bitiren Âkif, Ziraat Nezareti Umûr-ı Bay-tariye Şûbesi'ne tayin edilir. 14 Aralık 1893'te başlayan bu vazife, Nezaret merkezinde olmasına rağmen, Âkif, üç-dört yıl Rumeli'nin ve Anadolu'nun muhtelif vilayetlerinde, bulaşıcı hayvan hastalıklarıyla ilgili olarak seyahat eder.

Bu seyahatler Âkif'in çeşitli memleket manzaraları çerçevesinde halkıyla yüzyüze gelmesine, onu yakından tanımasına ve sevmesine vesile olmuştur. "Bu seyahatlerden dönen Âkif, artık memleketini haritada tanıyan, kağıt ve mürekkep kokan şair değil"¹⁶ onu geleneğiyle, göreneğiyle, sosyal meseleleriyle tanıyan insandır.

Âkif, okuldan mezun olduktan sonra, baba yurdu ipek'i de ziyaret ederek akrabalarıyla görüşmüş, hatta yakınlarından bir gencin İstanbul'a gelerek tahsile başlamasına vesile olmuştur.¹⁷

Resmî vazifeye başlayışının ertesi yıl Âkif, "tam manasıyla kibar bir İstanbul kızı olan" İsmet Hanımla evlenir. İsmet Hanım varlıklı bir insan olan Tophane-i Âmire veznedarı Mehmed Emin Bey'in kızıdır."

14 Mehmed Âkif, Safahat, Birinci kitap, İst., 1981, ss.58,59.

15 Mehmed Âkif'in okuduğu Fransızca eserlerle ilgili geniş bilgi için bkz. Mithat Cemal, Mehmed Âkif, İst.1939 "Bir kelime" (s,12), "Beraber okuduğumuz şeyler" (s,27), Kavadis (s, 44) "bir Tenkid, Bir Takdir" (s.100) Başlıklı yazılar.

16 Mithat Cemal, a.g.e., s. 197.

17 Şeref Edib, Mehmed Âkif, İst., 1960, s. 250.

"Alımlı, derin duygulu, ince ruhlu, zeki ve görgülü bir kadın"olan İsmet Hanım, ilk çocuğu olan Cemile'yi doğurduktan sonra, Feride'yi, sonra Suad'ı doğurmuş, daha sonra sıra erkeklere gelmiş, evvelâ İbrahim Nâim'i doğurmuşsa da bu çocuk bir buçuk yaşında ölmüş, daha sonra Emin ile Tahir'i doğurmuş, Âkif'in bütün hayatında ona eş ve can yoldaşı olmuş"tur.¹⁸

4. II. M e ş r û t i y e t ' t e n Ö n c e k i F a a l i y e t l e -
r i : Mehmed Âkif'in öğrencilik yıllarından beri şiirle iştigal ettiği bilinir. Bunlar içinde, henüz metni ele geçmeyen bir "Terci-i Bend"in varlığından söz edilir.¹⁹

Âkif okulu bitirdikten sonra şiirle daha çok ilgilenmiş, bilhassa Edirne'de bulunduğu sırada yazdığı şiirler "Mecmua-i Eşar" mahiyetindeki bir defterin husûsî bir bölümünde yer almıştır. Bunlar dört gâzel ve bir "Terkib-i Bend"den ibarettir. Bu şiirlerinde Muallim Naci Te'siri hemen göze çarpar. Bilhassa "Tekib-i Bend, gerek dilin tasarrufunda gösterilen kudret, gerekse muhtevadaki bazı husisîyetlerle müstakbel Âkif'in müjdecisi"²⁰ olduğu görülür.

Mehmed Âkif'in şiire başladığı devirde Türk edebiyatında dikkati çeken iki temayül vardır. Bunlardan birincisi, Tanzimat neslinin hayatta olanları ile yeni neslin Recaizâde M.Ekremin görüşlerini benimsiyenlerin tuttuğu yoldur. Görüşleri edebiyatımızda Şark tesirlerinin yok edilmesi ve Garb nüfuzunun hâkim kılınması şeklinde hülâsa edilebilir. İkinci temayül Garb edebiyatının üstünlüğünü kabul etmekle birlikte, Şark edebiyatında da takdire sayan eserlerin varlığını söyleyerek onları dilimize kazandıran Muallim Naci tarafını benimseyenlerdir. Bunlara göre

19. a) Eşref Edib, a.g.e., s.112.

b) Fevziye Abudllah Tansel, Özel bir kütüphanede bulunduğu "Destûr" isimli şiirin bu "Terci-i Bend'in son kıtası olabileceğini" kaydediyor. (Fevziye Abudllah Tansel, Mehmed Âkif Ersoy, İst., 1973, s.11.)

18 Ayas, Nevzat, a.g.y., s.516.

20 Bilgegil, Prof.Dr.M.Kaya, a.g.e. s.408.

Şark tesirinden tamamen kurtulmak, geçmişle bağlarımızı koparacağı için zararlı olabilirdi.

Mehmed Âkif'in, içinden çıktığı dindar aile, müslüman mahalle ve hem ilmi hem de dinî yönden kendini yetiştirmiş, hocaların tesiri ile oluşan muhafazakâr şahsiyeti onun ikinci tenayülü benimsemesine sebep olur.

Mehmed Âkif'in bugün, elimizde bulunan en eski tarihli şiiri, "Destûr" başlığını taşır ve 22 Teşrin-ievvel 1308 (3 Kasım 1892) tarihli-
lidir. Buna rağmen ilk neşrettiği şiiri "Kur'an'a Hitab"²¹ dir. Bu, Servet-i Fünûn'un en olgun devrini yaşadığı 1895 yılına rastlar. Âkif Kur'an'a Hitab'dan sonra, 29 Kânun-ı sâni 1313(1898)den itibaren On-
dokuz şiirini Resimli Gazate'de neşretmiştir.²² Bu arada 5 Teşrin-i evvel 1314 (1898) tarihinden başlayarak Servet-i Fünun da "Bedayîü'l-Acem" umûmî başlığı altında bazı tercümelere neşredilir.

Âkif'in ilk şiirlerinde kuvvetli bir şekilde Sâdi ve Hâfız tesiri bulunduğu görülür ki bu tesir şair de ömrü boyunca kendini hissettirecektir. Nitekim 1919 yılında bir ankete verdiği cevapta bunu kabul etmekte ve "Acemlerden Sâdi'yi pek çok okudum. Öyle zannederim, en çok tesiri altında kaldığım edip Sâdi olacaktır."²³ demektedir.

Devrin baskılı yönetiminin bir sonucu olarak 1898-1908 tarihleri arasında görülen edebi neşriyattaki durgunluk, Âkif'i de etkiler. Onun bu arada şiir yazmasına rağmen neşretmediğini görüyoruz. Âkif, "Susma devresi" diyebileceğimiz bu arada, esas vazifesinin yanı sıra bazı okullarda öğretmenlik yapmıştır. Bunlar; 1906'da Halkalı Ziraat Mektebi ve

21 Orman ve Maâdın ve Ziraat Nezaret-i Aliyyesi Hey'et-i Fenniyesinden Mehmed Âkif, "Kur'an'a Hitab", Mektep (mec). C.11 Nu:26 2 Mart 1311

22 Resimli Gazete'de neşredilen bu şiirlerin kronolojik listesi Bibliyografya kısmında verilmiştir.

23 Servet-i Fünun, Nu: 1429, 2 Teşrin-i evvel, 1335.(1919)

1907'den itibaren Çiftçilik Makinist Mektebi, kitabet muallimlileridir.

5. II. Meşrûtiyetten Sonraki çalışmalar 1 a r 1 : Mehmed Âkif, II. Meşrûtiyet'in ilânından sonra geniş bir yayın faaliyeti içine girer. Önce Eşref Edib'le beraber "Sırat-ı Mustakîm"²⁴ isminde haftalık bir gazete çıkarmaya başlarlar. Başmuharriri Mehmed Âkif olan gazetenin Tahrir Hey'etinde de Ahmed Naim (Babanzâde), Manastırlı İsmail Hakkı, Musa Kâzım, Bereket Zâde, Mardinli Zâde, Tahirü'l Mevlevi (Olgun), Hâlim Sabit gibi devrin ileri gelen âlim ve muharrirleri vazife alırlar.²⁵

Sırat-ı Mustakim'in ilk sayısında, Âkif'in "Fatih Camii" isimli şiiri neşredilir.²⁶ Bundan sonra Âkif gazetenin her sayısında bir şiirini neşreder. Bir yandan da Mısırlı âlimler Şeyh Muhammed Abduh ve Ferid Vecdi'den yaptığı tercümeleri yayımlar.²⁷

Bu şiir ve makaleler Sırat-ı Mustakim yoluyla Rusyada yaşayan Türk topluluklarına kadar ulaşır. Şair haklı olarak büyük bir şöhret ve takdir kazanır.²⁸

Mehmed Âkif'in II. Meşrûtiyetten sonra II. Kasım 1908 de İstanbul Darülfünun'u Edebiyat-ı Umumiye Müderrisliğine tayin edildiğini görüyoruz.

24 14 Ağustos 1324(1908) tarihinden itibaren haftalık olarak çıkan

Sırat-ı Müstakim 183.sayısından itibaren Sebilür-Reşad adını alır.

Gazatede yukarıda adı geçenlerin dışında Mehmed Emin, Yusuf Akçura, Ahmed Ağaoğlu gibi Türkçü aydınlarında yazıları neşredilir.

25 Eşref Edib, Mehmed Âkif, İstanbul 1960, s. 8.

26 Mehmed Âkif, "Fatih Camii", SM, 14 Ağustos 1324 Aded 1.SS. 3,4.

27 Bu tercümelerin tamamı tezin "Bibliyografya" kısmında Kronolojik bir liste halinde verilmiştir.

28 Eşref Edib, Mehmed Âkif, İstanbul 1960, S. 8.

Âkif, Sırat-ı Mustakim'de çıkan şiirlerini -dördü dışında- "Safahat"²⁹ adıyla 1911'de yayımlar. Bu eser edebiyat âleminde geniş yankılar yapmış, gerek Servet-i Fünûn'da, gerekse Sırat-ı Mustakim'de lehinde yazılar neşredilmiş, tahliller yapılmıştır.³⁰

Sadece şiir sahasında değil, nesirleriyle de dikkati çeken Âkif, Darülfünun da verdiği derslerin tesiri ile edebiyat nazariyatıyla ilgili bir dizi makale neşretti. Bu yazılarında edebiyat, plân, tasvir, tenkid gibi konulardaki fikirlerini ifade etti.³¹

Mehmed Âkif, edebiyat âleminde geniş akisler uyandıran Safahat'ın birinci kitabından sonra sırasıyla Süleymaniye Kürsüsünde, Hakkın Sesleri, Fatih Kürsüsünde isimli Safahat'ın diğer ciltlerini de neşretti.

1912 de basılan Süleymaniye Kürsüsünde³² isimli eser Âlem-i İslâm adlı eserin müellifi Seyyah Abdürreşid İbrahim Efendi'nin verdiği bir vaaz olarak düzenlenmiştir. Vaiz islâm ülkelerinin geriliğini ve kurtulması için yapılması gerekenleri anlatır.

29 Mehmed Âkif, Safahat, İstanbul, 1329 (1911)

30 Bunlardan önemli birkaçı:

Hamdullah Suphi, "Safahat" SF., C.XLI, Nu: 1050.

Hamdullah Suphi, "Safahat Hakkında", SF., C. XLI, Nu: 1054-1058.

Celâl Sahir, "Safahat Hakkında", SF, C.XLI, Nu: 1052.

Mithad Cemal, "Safahat Hakkında Notlar", I-IV, SM, C.6, Nu: 149,150, 151, 153.

31 Edebiyat Bahisleri: İnşâd, SM. C. VII, Nu: 179 26 Kanunisani, 1327.

Edibayat Bahisleri: Tasvir, SM. C. VII, Nu: 181., 9 Şubat, 1327.

Edebiyat Bahisleri: Teşbih, SM.C. VII, Nu: 182, 16 Şubat 1327

Edebiyat Bahisleri: Edebiyat, SR.C.I.VIII.Nu: 1-183 24 Şubat 1327

Edebiyat Bahisleri: İntikad, SR. C.I.VIII. Nu: 2-184, 1 Mart 1328

Edebiyat Bahisleri: Plân 1, II, SR. C, I,-VIII.Nu: 21-203, 12 Temmuz 1328

Edebiyat Bahisleri: İcad, Mevzu'u , SR. GII-lX, Nu: 27-209, 23 Ağustos 1328

Edebiyat Bahisleri: Muhayyileyi işletmek, SR.C.II-lX, Nu: 28-210, 30 Ağustos 1328

32 Mehmed Âkif, Süleymaniye Kürsüsünde, Safahat-2.kitap İstanbul- 1330 (1912)

Safahatın üçüncü cildini meydana getiren Hakkın Sesleri³³, günün meselelerine ışık tutucu, ümit ve azim aşılایıcı, vadeti telkin edici âyet ve hadislerin manzum tefsirleridir.

Fatih Kürsüsünde³⁴ yine bir vaaz olarak düzenlenmiştir. Çalışmanın öne si, halkın kader ve tevekkül anlayışının yanlışlığı ve islâmiyetle ilgisizliği üzerinde durulur.

Mehmed Âkif 5 Ocak-5 Mart 1913 tarihleri arasında Mısır'a iki aylık bir seyahat yapar. Bu arada Medine'ye uğrar böylece islâm âlemini daha yakından tanıma fırsatını bulur.

Umur-ı Baytariye müdürü Abdullah Efendi'nin azlını haksız bulduğundan, 14 Aralık 1893 yılından beri sürdürmekte olduğu memurluk görevinden istifa ederek ayrılır. Türk Milleti, Balkan felâketlerinin acılarını dindirmeden, yaralarını sarmadan kendini yeni bir felâketin, bir çağ yangınının içinde bulur: Birinci Dünya Harbi...

Birinci Cihan Harbi olarak da bilinen bu büyük savaşta Almanya İtilâf Devletlerinden birçok esir alır, Bunların yüzüne yakını Müslümandır. Almanya, İslâm âlemine hoş görünmek için bunlara hususi muamele yapar. " Alman Hükümeti Müslüman esirlere karşı yapılan bu müstesna muameleyi İslâm âleminin duymasını bilhassa Türkiye'nin görmesini, bilmesini arzu ediyordu. Bunun için muhtelif milletlere mensup Müslüman muharrirleri davet ediyor, müslüman esirlerine yapılmakta olan itınayı göstermek istiyordu." ³⁵

33 Mehmed Âkif, Hakkın Sesleri, Safahat-3.kitap, İst.Recep 1331(1913)

34 Mehmed Âkif, Fatih Kürsüsünde, Safahat-4.kitap İst. 1332(1914)

35 Eşref Edib, Mehmed Âkif, İst. 1960, s. ikinci tah'ı

Mehmed Âkif, Harbiye Nezâreti'ne bağlı Teşkilât-ı Mahsûsa'nın isteği üzerine Berlin'e gider Buradan medeniyette ileri olan bir şehrin yaşama biçimini, temizliğini yakından görür. Bu seyahat, medeniyetin maddi unsurları üzerinde durduğu Doğu ile Batı'yı karşılaştırdığı Berlin Hatıraları'nın³⁶ yazılmasına vesile olur.

Âkif'in, Almanya'da iken sürekli ilgilendiği bir konu da Çanakkale Harbi'dir. Daha önce, top ve diğer askeri mühimmat için orada bulunan Binbaşı Ömer Lütfi Bey'den devamlı Çanakkale'yle ilgili malûmat ister. "Çanakkale için ağlamadığı gün yoktur"³⁷

Birinci Dünya Harbi sırasında ikinci seyahati yeni Teşkilât-ı Mahsusa adına yaptığı Necid seyahatidir. Necid kralı İbnürreşid ile bazı siyasî meseleleri görüşmüştür. Bu gezi "Necid Çöllerinden Medine'ye"³⁸ şiirinin yazılmasına vesile olmuştur.

Âkif'in 11. Meşrûtiyet'ten sonra neşrettiği şiirlerinin, nesirlerinin ve tercümelerinin "İslâmcı" bir düşünce ile kaleme alındığı görülmektedir.

11. Meşrûtiyet'le gelen hürriyet ortamında çeşitli fikir hareketlerinin boy gösterdiği görülür. Bunlardan birincisi "Müşterek vatan ve müşterek menfaatlar dışında, hiçbir sağlam temeli olmayan "İttihad-ı anâsır" fikri, Sultan 11, Mahmud devrinden başlamak üzere, 1. Meşrûtiyet anayasası dahil birçok belgeye akseder"³⁹ Osmanlıcılık diye de isimlendirilen bu idealin, Balkan felaketiyle bir hayal olduğu anlaşılır.

Devrin idealleri arasandı en önemlilerinden birisi de "Türk Birliği" dir. "Bu fikir ilk basamak olarak milliyet fikri ile Türkleri şuurlandır-

36 Mehmed Âkif, Berlin Hatıraları, SR.Nu:334-368 26 Mart 1331 5 Eylül 1334

37 Eşref Edib, a.g.e., S. 108.

38 Mehmed Âkif, Necid Çöllerinden Medineye, SR C.14 Nu:361 4 Temmuz 1334

39 Tural, Sâdık, Osmanlı İmparatorluğunun Son yıllarında (1908-1920)
Edebiyatımızda Türkçülük Akımı, Ank., 1978, (Basılmamış Doktora Tezi)

mak; sonra yöneticisinden aydınına, geniş halk kitlelerine kadar, Türk olan her ferdin hür, bağımsız ve müreffeh bir hayat yaşamak azim ve iradesi yolunda uyandırmak ve daha sonra da Türklerin kültür birliği basamağını aşarak, siyasi bütünleşme basamağına geçmelerini sağlamak şeklinde özetlenebilir."⁴⁰

Bir kısım aydınlar, Türkçülüğün, Türk unsurunu ön plâna aldığı için tefrikaya sebep olacağını ileri sürerek, müslüman kavimler arasında tam bir anlaşma olduğunu, millî duyguları tahrik etmemek gerektiğini söylüyorlardı. Bunlara göre, bir an önce birliği kuvvetlendirici tedbirler de alınmalıydı. İslâmcılar diye isimlendirilen bu ülkünün taraftarlarına göre gerilememizin iki ana sebebi vardır. Bunlardan birincisi dahîlidir ki zamanla müslümanların İslâmiyetten uzaklaşarak atalet ve gaflete düşmelerinden kaynaklanır.⁴¹ İkincisi haricidir ki bu da "Adaletten, hakka bağlılıktan, an'aneye saygı hasletlerinden uzak, ahlakı düşük, müstemlekeci ve sömürücü Avrupa İslâm dünyasının üzerine çökmektedir!"⁴² Kurtuluşun yolu birleşmekte, islâmlaşmakta, modern ilim ve tekniğe sahip olmakta ve durmadan çalışmaktır.

"İslâm birliği, Âkif'e, içinde bulunduğu buhran günlerinde, hem Türk hükümlerliğini devam devam ettirmek, hem de asırlardan beri uğrunda hemen yalnız Türk kanı dökülen İslâm'ı ve ve İslâm dünyasını kurtarmak ve yaşatmak için tek çare görünüyordu."⁴³ Bundan dolayı da İslâmcılık idealine heyecanla sarılan Âkif, bir yandan şiirler, makaleler, tercümeler neşrederken, bir yandan da camilerde halka hitabetmektedir.

Gerek idealleri, gerekse yetiştirme tarzı olarak birçok konuda müsamahalı olmasına rağmen, inançları hususunda tavizsizdir. Şu cümleler onun bu özelliğini yansıtmaları bakımından önemlidir: "İsteyen güneşe tapar, isteyen

40 Tural, Sadık, a.g.e., S. 60.

41 M.Şemsettin, Zulmetten Nûra, İst., 1331, S.52.

42 Mehmed Âkif, Hanotu'nun Hücümüne Karşı Seyh Muhammed Abduh'un İslâmî Müdafaası, İst, 1331 (1915) S. 50.

43 Banarlı, Nihad Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi Fsk.15.S.1153 Ank.1983

ateşe... Ben kimsenin Allah'ına peygamberine karışmam. Fakat kimse de benimkine karışmamalı."⁴⁴

Bu anlayış onu "Tarih-i Kadim"⁴⁵ Şiirinden dolayı Tefvik Fikret'le karşı karşıya getirmiştir.

Türk edebiyatında ve sosyal hayatında geniş yankılar yapmış, bir şiir olan Tarih-i Kadim'de Fikret tarihi lânetlemede, konuyu dine getirerek; "Ben benim, sen de sen; ne Râb ne İbâd!"⁴⁶ diyerek inkâra düşmektedir. Kurân-ı Kerime hitaben: "Yırtılır ey kitab-ı köhne yarın

Maktel-ı fikr olan sahifelerin"⁴⁷

beytiyle hücum etmektedir.

Âkif, hem protestanların kurmuş olduğu dini bir müessese olan Robert Kolej'de öğretmenlik yapıp hem de din alehtarı bir şiir yazan Fikret'i, Süleymaniye Kürsüsünde isimli eserinde vaizin ağzından tenkid eder:

Üdebânız hele gayetle bayağ mahlûkat,
Halkı irşad edecek öyle mi bunlar, heyhat!..
....
Serseri hiçbirinin mesleği yok, meşrebi yok!
Feylasof hepsi, fakat pek çoğunun mektebi yok,
Şimdi Allah'a Söver... Sonra biraz bol para ver
Hiç utanmaz protestanlara zangoçluk eder.⁴⁸

Bu sözlere Fikret, 1914 yılında "Zangoç" (Tarih-i Kadim'e Zeyl) Şiiri ile cevap verir; Âkif'e "Molla Sırat" diye hitabeder. İnkâra devam eder. Bir zaman kendisinin de câmi câmi dolaştığını, sonunda herşeyin boş olduğunu anladığını söyler:

44 Mithat Cemal, Mehmed Âkif, İstanbul 1939, S.21.

45 Tefvik Fikret, Rubab-ı Şikeste, İstanbul, 13.. , S.131.

46 Tefvik Fikret, a.g.e., S.131.

47 Tefvik Fikret, a.g.e., S.132.

48 Mehmed Âkif, Safahat, İst.1881 14.Baskı, S.184.

Din-i hak bence bugün din-i hayat:

Sen ne dersin bana hey Molla Sırat...⁴⁹

Mehmed Âkif, kızgınlığını Berlin Hatıraları'nda "elli beyit" ile dile getirir.

Fezâyı köhne bir Allah'tır etmiş istila

O indirilmelidir arş-ı kibriyasından

Ki bizde kurtulalım şunların riyasından

Robert Kolej'deki dahi-i sanatın kalemi

Vurur bu darbeyi isterse... Çünkü haddine mi

Hükümetin ona kalkıp da itiraz etmek,

Herifde bandıralar çifte, tek olsa da direk...⁵⁰

Âkif bu cevabı yazmakla iyi etmediğini söyleyen dostlarına;

Yırtılır ey kitab-ı köhne yarın

Maktel-i Fikr olan sahifelerin

beytini okuyup ilave eder: "Bu beyit beynimde aylarca öttü. Bu adam Peygamberime sövdü, Babama sövse affederdim, fakat peygamberime sövmek...

bunu ölürüm de hazmetmem,"⁵¹ diyerek kızgınlığını dile getirir. Fikret Zangoç isimli şiirini hiçbir zaman neşretmemiş, eserlerine de almamıştır.

Âkif de Fikret'e cevap olarak yazdığı yüz mısraı Hatıralar⁵² adlı Safahat'ın beşinci kitabına almamıştır. Gürülüyor ki iki şair de bu kavganın unutulması fikrindedir. Fakat daha sonra her iki şairi sevenlerce taraftarlar oluşmuş bu mesele inananlarla, inanmayanlar arasında bir mücadele şeklinde günümüze kadar gelmiştir.

49 Kaplan, Prof.Dr.Mehmet, Tevfik Fikret, Devir-Şahsiyet-Eser İst.,1971, S.157.

50 Âkif'in Hatıralar'a almadığı "Yüz mısra"ı daha önce Sebilürreşad'da neşredilmiştir. (SR.,C.XV., Nu:367, 29 Ağustos 1334)

51 Mithad Cemal, "ehmed Âkif, İst.1939, S.109.

52 Mehmed Âkif, Safahat, Beşinci Kitap, Hatıralar, İst.,Necm-i İstikbâl Matbaası, 1326

Birinci Dünya Harbinin sonuna doğru artık hissedilmeye başlayan kötü son, islâm âleminin perişanlığı, Âkif'i mütessir eder. Rûhunu kaplayan hüznün bu sıralarda yazdığı Şark,⁵³ Alınlar Terlemeli,⁵⁴ Umaymıydın⁵⁵ isimli şiirlerinde açıkça görülür.

Âkif, isyan eden Şerif Hüseyin'in yerine İstanbul Hükümeti tarafından Mekke Emiri tayin edilen Şerif Haydar Paşa ile görüşmek için Lübnan'a gider, Dönerken yolda İstanbul'da yeni kurulmuş olan Darül-hikmetil-islâmiye'nin başkâtipliğine tayin edildiğini öğrenir.

6. M i l l î M ü c â d e l e Y ı l l a r ı Ç a l ı ş m a l a r ı :

Birinci Cihan Harbinin bitmesi Osmanlı Devletinin de sonu olur. Çünkü imzalanmış Mondres Mütarekesi (30 Ekim 1918) devletin mevcudiyetini silecek maddeleri ihtiva etmektedir. Savaşla alınmayan yerler bu maddelere dayanarak işgal edilmektedir. Devleti harbe sokanlar kaçmış Osmanlı Hükümeti tamamen acz içindedir.

Tarih boyunca hiçbir zaman düşman boyunduruğu ve buyruğu altına girmemiş Türk Milleti yer yer teşkilâtlanmaya düşmana karşı koymaya başlar. "Anadoluda istilâcı düşman kuvvetlerine karşı ilk silâhlı mukavemet 28 Mayıs 1919 da Ödemiş'de yapılır."⁵⁶ Zamanla bu hareketler memleketin her tarafına yayılır. Çok geçmeden Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde birleşen Türk Milleti İstiklâl Savaşına başlar.

Bu sırada İstanbul'da bulunan Mehmed Âkif, gerçeği görmekte gecikmez. Anadolu'da başlayan direniş, bir çete değil, Kuvva-yı Millî'dir, Millî Hareket'tir. Âkif'e göre "Zafer yolu bu yoldur!"⁵⁷

İstanbul'dan hareket eden Âkif önce Bursa'ya gelir, Camide halka hitap eder. Onları başlattıkları Milli hareketten dolayı tebrik eder. Tekrar İstanbul'a dönen Âkif'in, Bursa nutkundan dolayı Darül-Hikmetü'l-İslâmiye'deki

53 SR., C.15, S.370 19 Eylül 1334 (1918)

54 SR., C.15, S.372 3 Teşrinievvel 1334, (1918)

55 SR., C.15, S.375, 24 Teşrinievvel 1334 (1918)

56 Türk Geldi, Ali Fuad, Görüp İşittiklerim, Ank., 1951 S.217

57 Eşref Edib, Mehmed Âkif, İst., 1960, İkinci tab'ı.

görevine son verilir. Âkif dava arkadaşı Eşref Edib'e "Artık burada duracak zaman değildir. Gidip çalışmak lâzım. Bizim tarafımızdan halka tenvire ihtiyaç varmış. Çağırıyorlar. Mutlaka gitmeliyiz. Ben yarın Ankara'ya hareket ediyorum"⁵⁸ der. Ona gazetenin klişesini de almasını söyleyerek kendisi Ankara'ya doğru yola çıkar. "Bu mücadeleye Âkif, öyle inanıyordu ki, İstanbul'dan Ankara'ya kadar hemen hemen yürüyerek gitti; önüne gelen yerde halkı milli kuvvetlerde birleşmeğe sevketti, vaazlar verdi, nutuklar söyledi."⁵⁹

Bu sırada İstanbul Hükümeti, Şeyhülislâm Dârrizâde'den Millî Hareket aleyhine bir fetva alır. Yurdun çeşitli yerlerinde isyanlar görülmeye başlar.

Âkif, önce, isyan emareleri görülen Konya'ya gider, Halka durumun vehametini, Millî Hareket'in meşruiyetini anlatır. Sonra 19 Ekim 1920'de Kastamonu'ya geçer Şairin şehre gelişini açıksöz gazetesi sevinçle halka duyurur.⁶⁰

Kastamonu'da ilk konuşmasını Âkif, Nasrullah Camiinde 19 Kasım, 1920'de yapar . Memleketin içinde bulunduğu kötü durumu halkın anlayacağı şekilde izah eder. Onları birliğe davet eder. Sevr anlaşmasının hayatımıza kattığını söyler. Daha sonra "Bizi mahv için tertip edilen Muahede-i Sulhiyye paçavrasını mücahidlerimiz Şark tarafından yırtmaya başladılar. Şimdi beri taraftaki dindaşlarımıza düşen vazife, Anadolumuzun diğer cihetlerindeki düşmanları denize dökerek o murdar paçavrayı büsbütün parçalamaktır. Zira o parçalanmadıkça islâm için bu diyarda beka imkânı yoktur." Çünkü düşmanın istediği sadece toprak değil" başımızdır, boynumuzdur,

58 Eşref Edib, A.g.e., S.129.

59 Banarlı, Nihad Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Fsk.15, İst., 1983 S.1154.

60 " Mehmed Âkif Bey Şehrimizde", Açıksöz Gaz. Nu: 98, 21 Teşrinievvel 1336. (1920)

hayatımızdır, devletimizdir."⁶¹

Âkif'in bu vaazı geniş yankılar yapar. Heyecan kasırgası dalga dalga köylere kadar yayılır. Âkif Kastamonu'nun kazalarını da gezerek halkı vaazlarıyla aydınlatır. Bu vaazlar Kastamonu'da intişar eden Sebilürreşad'da " Müslümanların Terakkileri İslâma Sarılmalarına Bağlıdır."⁶² "Tam Müslüman olmadıkça Felâh yoktur."⁶³ "Ye'se düşenler Müslüman değildir."⁶⁴ Başlıkları altında neşretilerek, Valiliklere, Kaymakamlıklara, Müftülüklere ve Cephelere gönderilmiştir.

24 Aralık 1920'de Kastamonu'dan ayrılan Âkif, Ankara'ya gelerek Taceddin Dergahı'na yerleşir. Çalışmalarına burada devam eder.

Bursa'nın Yunanlılar tarafından işgal edilmesinden duyduğu acıyı "Bül-bül"⁶⁵ şiirinde dile getirir. Bu şiirde İslâm kahramanlarının değil Osman Gazi, Orhan Gazi, Yıldırım Han, Fatih gibi Müslüman Türk büyüklerini anmakta "Yurd, özyurd" gibi kelimelerle vatan aşkını dile getirmektedir. "Denilebilir ki Mehmed Âkif, bu savaş yıllarında daha çok Türk milliyetçiliğinin bir şairidir."⁶⁶

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Birinci Dönem Burdur mebusu olarak görev yapar. Hem İzmit, hem Biga, hemde Burdur'dan milletvekili seçilen Âkif Burdur'u tercih etmiştir.⁶⁷

1920 yılında, Maarif Vekâleti, İstiklâl Marşı'mıza esas olacak şiirin seçimi için bir yarışma düzenlediğini duyurur. Yarışmaya 72⁴ şiir katılmasına rağmen tatmin edici bir şiire rastlanmaz. Bu şiiri yazabileceğine inanılan

61 Bu vaazın tamamı, Sebilürreşad'ın 25 teşrinisani 1336 tarih ve 464 sayısında neşredilmiştir.

62 SR., 3 Kânunievvel, 1326, (3 Aralık 1920), Nu:465.

63 SR., 12 Kânunievvel 1326, (12 Aralık 1920), Nu:466.

64 SR., 3 Şubat 1326, (3 Şubat 1921), Nu:467.

65 SR., 15 Nisan 1337, Nu:476.

66 Banarlı, Nihad Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, İst. 1983, Esk.15, s.11.

67 Yalçın, Dr. Alemdar, "Meclis'te Âkif", Türk Edebiyatı, Mart. 1983, Âkif Özel Sayısı, s.9.

M.Âkif ise -500 Lira mükafat verileceğinden -yarışmaya katılmamıştır. Bunun üzerine Maarif Vekili Hamdullah Suphi, Mehmed Âkif'e bir mektup yazar ve "Asîl endişenizin icap ettiği ne varsa hepsini yaparız"⁶⁸ diyerek yarışmaya katılmasını sağlar. O günleri yaşamış olan III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar şu bilgileri veriyor: "Hükümet olarak bir İstiklâl Marşı olması lüzûmuna karar vermiştik. Bunun için de müsabaka ilân ettik. Müsabakaya birçok kimseler iştirak etti. Daha sonra Mehmed Âkif'inde müsabakaya iştirak ettiği öğrenilince birçokları yazdıkları şiirleri, verdikleri halde geri aldılar. (...) Mecliste okundu. Okuyan Hamdullah Suphi Bey'di. (...) Tabî herkes heyecanla dinledi. Meclisin kararıyla reye konu. İttifakla kabul edildi. Âkif, kendiside orada idi. Fakat başı öne eğik, sakın sakın dinledi. Gözümün önündedir."⁶⁹

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 1 Mart 1337(1921) günü okunan ve üzerinde görüşler beyan edilen İstiklâl Marşı, Meclis'in 12 Mart 1921 tarihli toplantısında kabul edilmiştir.⁷⁰

Mehmed Âkif, İstiklâl Marşı'nı " O şiir artık benim değildir. O milletin malıdır. Benim millete en kıymetli hediyem budur." diyerek Safahat'ına almamıştır.⁷¹

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Kur'an tercüme ve tefsiri, hadislerin Türkçe'ye çevrilmesi için yoğun çalışmalar yapılır. Tercüme işi Mehmed Âkif'e, tefsir Elmalılı Hamdi Efendi'ye yaptırılacaktır. Âkif işin zorluğunu ileri sürerek kabul etmek istemez ama yakın arkadaşlarının da ricasıyla, "tercüme" değil "Meâl" olması şartıyla kabul eder.⁷² Hemen çalışmaya başlar, daha sonra

68 Mithat Cemal, Mehmed Âkif, İst. 1939, s. 131.

69 Kabaklı, Ahmet, "Celal Bayar İstiklâl Marşı'mızın Meclis'te Kabulünü Anlatıyor." Türk Ed., 1983, s. 8.

70 a) Yalçın, Dr. Alemdar, "Meclis'te Âkif", Türk Ed. Mart 1983, s. 10.

b) Zabıt Ceridesi, C. Z., İctima: 1, Tarih: 1.3.1337, ss. 12, 13, 14.

c) Zabıt Ceridesi, C. Z., İctima: 6, Tarih: 12.3.1337, ss. 85, 86, 87, 88, 89, 90.

71 Eşref Edib, Mehmed Âkif, İst. 1960, ikinci tablı, s. 164.

72 Eşref Edib, a.g.e., 189.

yerleştigi Mısır'da devam eder.Uzun bir çalışmadan sonra bitirir.Ortaya çıkan meâl mükemmeldir.1932'de Mısır'da şairi ziyaret eden Eşref Edib: "Bir şiir gibi senelerce üzerinde işlenmiş,hiçbir tarafında hiçbir pürüz kalmamış,bir sehl-i mümtenî haline gelmiş.Su gibi akıyor.Bir çağlayan gibi gönülleri heyecana veriyor.(...) Âkif'in tercümesi yanında diğer tercümeler o kadar iptidai ve âhenksiz kalır ki hayret edersiniz! demektedir.⁷³

Bu sırada İstanbul'da vuku bulan olaylar ve neşredilen yazılar Âkif'i bu konuda endişeye sevkeder.Bazı hocalar,namazlarda âyetlerin aslını değil, hiç de güzel yapılmamış tercümelerini okumaya başlarlar.Halk mâbedlerden çekilir.İşin uygulayıcıları bu başarısızlığı tercümenin güzel olmayışına bağlarlar.Âkif'in tercümesinin bu işi halledeceği söylenir.⁷⁴ Âkif bu meseleyi duyarak büyük bir üzüntüye kapılır."Meğer ben Rabbıma karşı ne büyük hata işliyormuşum.Ne büyük isyanda bulunuyormuşum.(...) Kur'an kalkacak benim tercümem onun yerine kaim olacak,kıyâmete kadar Müslümanlar bana lânet edecek! Bu nasıl olur?.." ⁷⁵

Bu düşünce Âkif'in tercümeyi hiçbir zaman vermemesine sebep olacaktır. Bazı araştırmacılar bu konuda "Bize göre en akla yakın olanı,yeni nesillerin Arap harfiyle mevcut tefsirleri okumayacakları,yeni harflerle tefsir basılmadıkça Türkçe Kur'an'dan birşey anlayamayacakları fikrinde olduğu için bu tercümeyi teslim etmemiş" olduğunu yazarlar.⁷⁶ Halbuki Ahmed Hamdi Efendi'nin Tefsir'inin 1933'de hazır olduğu ve 1935'de basımının başladığı ⁷⁷

73 Eşref Edib, A.g.e, s.194.

74 Eşref Edib,a.g.e, s.200.

75 Eşref Edib,a.g.e, s.201

76 Tansel, Fevziye Abdullah,Mehmed Âkif Ersoy,İst.1973,ss.101,102.

77 Bayar,Hikmet,"İbâdet Dili",Necati Lugal Armağanı,Ank.1968,s.151.

düşünülürse bu fikrin geçersiz olduğu görülür.1936'da yurda dönen Âkif Tefsir'in basıldığını bildiğine göre Tercüme'yi getirir veya getirtirdi.

Bazılarında "sırf yeni harflerle basılmasın diye vermedi"⁷⁸ şeklinde fikir yürüttüğü, bu tercüme meselesi bugüne kadar kesin bir açıklığa kavuştuğunu söylemek oldukça güçtür.⁷⁹

Mehmed Âkif, 1922 yılı baharından itibaren, en zor devirlerde bile ümidini kesmediği İslâm birliği idealinden, günden güne uzaklaşıldığını görerek büyük bir ızdıraba düşer. Müslüman birliğinin önderi olacak, onu gerilikten ve perişanlıktan kurtaracak diye ümit bağladığı Türkiye, lâik esaslar üzerine şekillenmektedir. Tam yolun sonuna yaklaştığını hissettiği bir zamanda herşeyin birdenbire bittiğini anlaması O'nu büyük bir bunalıma sürükler.

Bu duygular içinde "Leylâ" şiirini yazar. Artık Şark bir Mecnun İslâm birliği ideali ise Leylâ'dır. Ebedî bir set iki aşkın arasına girmiştir. Ama o Leylâ yüksek bir inse yurda ebedî bahar gelecektir:

".....

Bu nazın elverir, Leylâ, in artık in ki bâlâdan

78 O.S.O.(Orhan Seyfi Orhon), "Şair Mehmed Âkif", Çınaraltı, Nu:66.

79 Devrin Milli Eğitim Bakanlarından Prof.Hikmet Bayur'un açıklaması konuya ışık tutucu mahiyette: "Çocukluğumdan beri, anlamadan ibadetin doğru olmadığı düşüncesindeydim.(...) Büyüdükten sonra Ebu Hanife mezhebinde Arapça'dan başka bir dilde namaz kılmanın ve Kur'an okumanın caiz olduğunu öğrendim ve Biz Osmanlı Türkleri İmam-ı Âzam Ebu Hanife mezhebinde olduğumuz halde, din adamlarımızın buna bir türlü yanaşmak istemeyişlerine ve hocalarımızdan görmüş olduğum terslemeye şaşıtm.Aradan yirmi yıl geçti.1933'de Milli Eğitim Bakanı oldum." (Bayur,Hikmet,"İbadet Dili", Necati Lugal Armağanı, Ank.1968, s.151-158.)

Müebbed bir bahar insin şu yanmış yurda Mevlâ'dan.⁸⁰

Mehmed Âkif bu karamsar duygular içinde 1923 yılı Mayısında İstanbul'a hareket eder.Aynı yıl Ekim ayında Abbas Halim Paşa ile Mısır'a gider, bahar-da tekrar İstanbul'dadır.

1924 yılında, daha önce yazılmış,hatta Tebilürreşad'da 18 Eylül 1335 (1919) tarih ve 441. sayıdan itibaren tefrika edilmeye başlanmış,fakat Millî Mücâdele dolayısıyla tefrikası tamamlanmamış olan Asım adlı Safahat'ın altıncı kitabını neşretti.Asım; Âkif'in yaşadığı devrın sosyal durumu ile ilgili düşünce ve görüşlerin muhavereli bir tarzda anlattığı manzum hikâyelerden oluşmuş bir eserdir.

Konuşmalar: Hecazâde(Âkif),Köse İmam(Âkif'in babasının öğrencilerinden Ali Şevki Hoca),Asım(Ali Şevki Hoca'nın oğlu),Emin(Âkif'in oğlu) arasında Âkif'in evinde Birinci Dünya Harbi sırasında geçer.⁸¹

7.S o n Y ı l l a r ı v e V e f a t ı : Âkif 1926 kışından itibaren Mısır'da kalarak yurda on yıl dönmedi.Kahire'ye uzakta Hilvan adlı bir köyde yaşıyor,haftada iki gün şehre gelerek Câmîatü'l Mısriye Darülfünunu'nda Edebiyat-ı Türkiye dersleri veriyordu.Yabancı bir memlekette içine düştüğü buhranların da tesiri ile münzevî bir hayat süren Âkif artık velûd değildir.Kaleme aldığı şiirler ise,hicvi mahiyette birkaç tanesinin dışındada,mistik düşünceleri dile getirir.

Mehmed Âkif,Mısır'da daha önce bir çoğu yayınlanmış olan kırkiki şiirini bir araya getirerek Safahat'ın yedinci kitabını Gölgeleler adı ile neşretti.⁸²

14 Aralık 1935 de çektiirdiği bir resmin arkasına yazdığı şiir onun bu gurbet hayatından artık bıktığını,hatta ölümü arzuladığını görüyoruz:

80 Mehmed Âkif,Leylâ,SR,nu:496,8 Nisan 1338(1922)

81 Mehmed Âkif,Asım,Safahat-Altıncı kitap,İstanbul 1342(1924)

82 Mehmed Âkif,Gölgeleler,Yedinci Kitap,Mısır,H.1352-1933 Matbaatü's-Şebâb

Şu serilmiş görünen gölgeme imrenmedeyim,
 Ne saadet... Hani ondan bile mâhrûmum ben...
 Daha yıllarca eminim ki hayatın yükünü
 Dizlerim titreyerek çekmeye mâhkûmum ben,
 Çöz de artık yükümün kördüğüm olmuş bağını,
 Bana çok görme ilâhi, bir avuç toprağını.

1935 yılından itibaren varlığını bütün acılarıyla hissettiği hastalık günden güne onu kemirmeye başlar. Aynı geçen on yılın verdiği vatan hasreti artık dayanılmaz olur. Ona "Bir an oldu ki on bir gün daha kalsaydım çıldırırdım" dedirtir.⁸³

1936 yazında Âkif İstanbul'a döner. Çok hastadır. Önce Prenses Emine Abbas Halim'in Maçka'daki apartmanında misafir edilir. Daha sonra Nişantaşı Sağlık Yurduna yatırılır. Siroz hastalığına yakalandığı anlaşılır. Bir ay süren tedaviden sonra Sağlık Yurdundan ayrılarak Mısır Apartmanına yerleşir. Onun dönüşü edebî çevrelerde heyecan yaratır. Sevenleri ziyaret eder, gazeteciler mülâkat yaparlar.

27 Aralık 1936 Pazartesi gecesi saat 7.45'de 63 yaşında hayata gözlerini yumar.

Cenazesi, İmanlı üniversite gençliği tarafından kaldırılır. Bayezid Camiin de kılınan cenaze namazına müteakip "Alsancakla, siyah Kâbe örtüsüne sarılan tabutu, üniversite gençlerinin bir ürperme manzarası olan elleri üstünde"⁸⁴ getirildiği Edirnekapı Mezarlığında tekbir sesleri içinde İstiklâl Marşı ile toprağa verilir.

⁸³ Kandemir, Mehmed Âkif, Mülâkat, Yedi Gün, Nu:173, 1 Temmuz 1936.

⁸⁴ Mithad Cemal, Mehmed Âkif, İstanbul 1939, s.174.

8.S a n a t ı : "İnsanın duygu,düşünce ve hayallerini daha tesirli ve canlı bir şekildi, cemiyet birimlerine ulaştırma ihtiyacından doğan edebiyat, malzemesi dile dayanan bir yüksek haberleşme sanatı"⁸⁵ olduğu için bir şair ve yazarın sanatkârlık yönünü değerlendirirken ilk ele alınacak unsur onun dili ve üslubüdür.

İlk şiirini 1895 de neşreden⁸⁶ Mehmed Âkif'in yoğun yayın faaliyeti 1933 lere kadar⁸⁷ sürer.Bu kadar uzun bir zaman çizgisi içinde yayınlanmış olan şiirlerinde,gerek konular,gerekse dil ve üslûb yönünden birbirinden farklı hususiyetler göze çarpar.

Bu bakımdan Mehmed Âkif'in şiirlerini edebî tekâmülüne uygun olarak üç devrede inceleyebiliriz.

I.Devre: "Şiirle iştigalim Baytar Mektebi'nin Halkalı'daki son iki senesinde hızlandı"⁸⁸ diyen Âkif'in 1892 yıllarından beri şiir yazdığını biliyoruz.Birçoğunu yırtıp atmasına rağmen yine de elimizde bugün o devreye ait, bir kısmı Safahat'ta da yer almış, birçok şiiri vardır.

İlk şiirleri, Muallim Naci ve Abdülhak Hâmid tesirleri taşırlar.Dil ve nazım şekli olarak eskiye bağlıdırlar.Arapça ve Farsça kelime ve terkipler, edebî sanatlar bol bol kullanılmıştır:

Sevk-i a'mak-ı hayalât etme de her ân beni

Kudretü'l-aynım o güzel eyliyor hayran beni.⁸⁹

85 Tural,Dr.Sadık K.,Zamanın Elinden Tutmak,İst.1982,s.20.

86 "Kur'an'a Hitab",Mektep(Mec.) C.II,nu:26,2 Mart 1311.

87 Gölgeleler,Yedinci Kitap,Mısır,H.1352-1933,Matbaatü'l Şebâb

88 Nevzad Ayas,"Mehmed Âkif,Zihniyeti ve Düşünce Hayatı" (Eşref Edib, Mehmed Âkif,İstanbul 1938,C.II,s.516 vd.)

89 Bilgegil, Prof.Dr.Kaya, Mehmed Âkif, Erzurum 1971,s.12.

gazeli, Fuzulî'nin:

Gark-ı hûn-âb-ı dil etdi dide-i giryan meni

Önce merdüm kanını töktüm ki tutdu kan meni.⁹⁰

matlalı gazelini andırır.

Sâki ! Getir ol bâdeyi kim rûh-i revandır.

Peygûle nişinân-ı gama neş'e re'sandır.⁹¹

beyti Ziya Paşa'nın

Sâki getir ol bâdeyi kim mâye-yi cândır.

Ârâm-dih-î akl-i melâmet-zede-gândır.⁹²

beytine benzer.

Bazı şiirlerinde Hamid'in tesiri açıkça görülür. "Bir Mersiye", "Makber"i hatırlatır:

Ey aslına iltihak eden nûr

Sensin, bana her tarafta manzûr

Olsan da zilâl içinde mestûr

Bir an değilim o lem'adan dûr;

Ruhûnda ebed-karâr şûlen.⁹³

Kısaca bu dönem Âkif'in şiirinde ferdiyetçelik ve taklitçilik unsurlarının ağır bastığı, eski edebiyat, Mualim Naci ve Abdülhak Hâmid tesirinin kendini hissettirdiği görülür. Bu şiirler gerek dile ve aruza hakimiyet, gerekse muhtevadaki tedrici olgunluk istikbâldeki Âkif'in müjdecisi mahiyetindedir.

II.Devre: Âkif'in sanat anlayışındaki değişikliklerle birlikte onun dili

90 Fuzulî Divanı, Haz: Abdülbaki Gölpınarlı-İst.1961,s.151.

91 Bilgegil, Prof.Dr.Kaya, a.g.e, s.16.

92 Akyüz, Kenan, Batı Tesiri altında Türk Şiiri Antolojisi, Ank.1970,s.44.

93 Mehmed Âkif, Safahat, s.108.

ve üslûbuda değişir.Edebiyatın cemiyet hayatındaki büyük tesirine inanan Âkif en geniş mânâda "cemiyetçi" bir şairdir.İçinde yaşadığı toplumun dertlerini gören, onları şiirleriyle gözler önüne sererek sebep ve çarelerini gösteren Âkif " Halkın anlayacağı dil kendi dilidir" anlayışından hareketle, cemiyeti diliyle,inanışıyla,argosu ve tabii Türkçesi ile yansıtır.Gayet tabiidir ki bir millet tarafından sevillebilmek için sadece onun dili ile yazmak yeterli değildir.Onun gibi düşünmek,meselerle onun gözü ile bakmak,teshis ve tesbitte ona yabancılaşmamak gerekir. Âkif bunu başarabilmiştir.

Sadelik ve tabiilik onun dilinin en önemli özelliklerindendir."Edebi eserlerin halka hitap etmeleri şarttır.Havas için yazmak abestir.

Milletçe bu kadar geri kalışımızın sebeplerinden biri de, altı asırdan beri halk için değil,yalnız havas için eserler meydana getirmiş olmamızdır."⁹⁴ anlayışında olan Âkif'in başka türlü yazması da beklenemezdi. O saf şiirin peşinde değil, milleti asırlarca süren uykusundan uyandıracak yaralarının sebep ve çarelerini gösterecek şiirin peşindeydi.

Âkif, sadelik konusuna şuurla yaklaşmış,1911'den önce yayınladığı şiirlerinde bulunan bazı mısraları tashih etmiştir.

Sanat yapma endişesinden uzak olması,samimiyeti tabiiliğini sağlamıştır. Fakat bu tabiilik büyük bir çalışmanın sonucudur.Bunu yakalayabilmek için şair, şiiri yazmadan önce çok düşündüğünü bir mimar gibi plânını yaptığını, krokisini çizdiğini anlatır.Mithad Cemal'e şunları söyler:" Tabiiyi en sonra bulurum.Yazarken kalemime önce "sahte","sun'i" takılıyor.Onu atmak için yedi defa,sekiz defa çiziyorum."⁹⁵

94 Mehmed Âkif, Edebiyat , SR, C.I-VIII, S.I-183, 24 Şubat 1327

95 Mithad Cemal, Mehmed Âkif, İst.1939, s.307.

Âkif'in şiirlerindeki dil konuya göre değişiklik gösterir. Türkçe; mahalli tabirleri, küfrü, argosu, bedduası ve duasıyla halk dili bütün incelikleriyle şiire girer.

Mehmed Âkif'in şiirlerinde dil, şiirin konusuna göre değişiklik gösterir. Bilhassa içtimâî manzum hikâyelerinde, "Maskaralıklarımızı maskara ederek"⁹⁶ dikkatleri çekmek, meseleyi bütün canlılığı ile ortaya koyabilmek için, halk dilini hiç değiştirmeden kullanır. Halkın günlük konuşmasında kullanıldığı halde kültür dilinde yer almamış kelimeler, inanışlar, atasözleri, deyimler dua ve beddualar, hatta argo kelimeler onun şiirlerinin vazgeçilmez unsurlarıdır. Birkaç örnek:

Tirit:

" Bir üflesen gidecek ha... Tirit mi sâde tirit."⁹⁷

Verev:

"- Şu eskimiş verev kemer iyi mi?"⁹⁸

Zıbarmak:

" Ne iş ne güç, gece gündüz iç zıbar sâde." ⁹⁹

Ahmet Rasim ve Hüseyin Rahmi'nin nesirlerinde gördüğümüz, İstanbul kadınlarının temiz Türkçesinin bütün güzelliği ile görüldüğü bir pasaj:

"- Bak anne, aydede bak!

- Aman da maşallah!

Değirmi tabla kadar var...

- Susundu Ayşe günah

-İlâhî teyze tuhafısın, neden günah olacak?

96 Mehmed Âkif, a.g.y., s.9.

97 Mehmed Âkif, Safahat , s.123.

98 Mehmed Âkif, a.g.e., s, 243.

99 Mehmed Âkif, a.g.e., s.41.

- Günah dedim ya bırak şimdi.

- Haydi sende bunak"¹⁰⁰

(İstibdâd'dan)

Deyimler ve atasözleri bazan olduğu gibi, bazan bölünerek kullanılır:

Çam devirmek:

" Sen işin yoksa devir çamları paldır küldür" ¹⁰¹

Dut yemiş bülbül:

" Dut yemiş bülbüle dönmüş giderek kahrından" ¹⁰²

Eli ekmek tutmak:

" Hastalandım, bakacak kimseciğim yok Osman

Gece gündüz koşuyor iş diye, bilmem ne zaman Eli ekmek tutacak.(...) ¹⁰³

Pardon çıktı pardon, eşeklik oldu mubah." ¹⁰⁴

Her işe burnunu sokmak:

" Sokarsa burnunu herkes, düşünmeden, her işe" ¹⁰⁵

Çivi çiviye söker:

" Çivi bir an'anedir bizde, sökermiş çiviye." ¹⁰⁶

Şahıslar; yaşları, kültürleri, sosyal mevkilerine göre konuşturulurlar.

Konuşmanın edâsı, şekli, tonu da konuşanın şahsiyetine uygundur:

- Dimitri, beş parasız geldi sanma, işte para!

- Ey anladık a kuzum ...

- Sar be yoldaşım cigara...

- Aman bizim Baba Ârif susuz-musuz içiyor.

100 Mehmed Âkif, a.g.e. s.87.

101 Mehmed Âkif, g.g.e. s.403 .

102 Mehmed Âkif, a.g.e. s.439

103 Mehmed Âkif, a.g.e. s.71.

104 Mehmed Âkif, a.g.e. s.331.

105 Mehmed Âkif, a.g.e. s.277.

106 Mehmed Âkif, a.g.e. s.402.

- Onun bir dalgası olmak gerek: tünel geçiyor.

- Moruk, kaçınıcı kadeh, şimdi sızarsın ha..."

Mahalle kahvesi'nden alınan şu parçada bütün bu özellikleri görebiliriz:

- Asııdı bey koza!

- Besbelli, bak sırttı aval!

- Bacak elinde mi?

- Kır Hamdi sen de dağlıyı al.

- Ulan kapakta imiş dağlı... Hay köpoğluköpek

-Köpoğlu kendine benzer, uzun kulaklı eşek¹⁰⁸

....

Bütün bunlar bir fantazi değil, onun "Herşeyi olduğu gibi görmek ve göstermek" anlayışının neticesidir. " Bence en güzel yazdığım eserlerden biri, Mahalle Kahvesi'dir; Çünkü o şiirde, bir mahalle kahvesinde olan şeyleri, olduğu gibi görürsünüz; hatta muayyen bir kahveyi tasvir ettim. Kahve sahibine o şiiri okudukları zaman "Bu herif muhakkak böyle kahvelerde yetişti" demiş. Benim şiirlerimin bir vassıf-ı mümeyyizi işte budur: Herşeyi olduğu gibi görmek ve göstermek"¹⁰⁹ O, şiirlerinde de bu görüşü tekrarlar:

" Hayır hayal ile yoktur benim alışverişim.

İnan ki her ne demişsem görüp de söylemişim.

Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek:

Sözüm odun gibi olsun, hakikat olsun tek.¹¹⁰

Söyleyiş nesre yaklaşmış, cümleler; düzgün nesir cümleleri halini almıştır:

108 a.g.e., S. 118.

109 Eşref Edib, Mehmed Âkif., İst., 1938, s. 168

110 Safahat, S. 240.

" Bir de İstanbul'a geldim ki, bütün çarşı, pazar
Nâradan çalkanıyor! Öyle ya... Hürriyet var! "¹¹¹

Âsım'da yer alan:

- Vay hocam, vay gözümün nûru efendim, buyrun!

Hangi rüzgârdır atan sizleri, ne inâyet, ne kerem

Öpmedik affediniz...

- Çok yaşa... lâkin veremem"¹¹²

mısraları aslında çok tabii konuşma cümleleridir.

Bir şiirde, konuşmaları bütün canlılığı ve tabiliğiyle; verme başarısı, aslında Âkif'in bir yerde "ruz veznine olan hakimiyetinin açık delilleridir. Daha önceki şâirlerin eserlerinde hep yabancılığını hissettiren aruz, Âkif'in şiirlerinde Türkçe ile tam bir uyuşma içine girerek âdetâ bir Türk aruzu hüviyeti kazanmıştır. Bütün şiirlerini aruzla yazmakla birlikte hece veznini küçümsemez. Onun için önemli olan eserin iyi olup olmamasıdır; yoksa aruzla veya heceyle yazılması o kadar üzerinde durulacak husus değildir. O, "Ben hece vezniyle öyle eserler okudum ki bayılırım. Söz hâyide olduktan sonra onu aruza çeksen de boştur, heceye koşsan da... Yunus Emre ne kudretli bir hece şairidir. O ümmî adamın birçok eserleri hafızamdadır."¹¹³ diyerek hece veznine karşı herhangi bir düşmanlığı olmadığını bildirir.

Mehmed Âkif, şiirlerinde nazım şekli olarak daha çok mesnevîyi kullanır. Bilindiği gibi mesnevî şekli kafiye bulma kolaylığı yüzünden uzun konuları yazmaya elverişlidir. Bu yüzden hem Şark hem de Garb edebiyatında çok kullanılmıştır. Şairin mesnevîden sonra en çok kullandığı nazım şekli

111 a.g.e ., s.177.

112 a.g.e, s.365.

113 Midhat Cemal, Mehmed Âkif, İst.1939, s.309.

kıt'adır.Şahsi duygularını,acılarını daha çok kıt'alarla dile getirmiş-tir.

M.Âkif'in şiirlerinde tasvirlerin de çok canlı ve tabii olduğu görü-lür.Tabiate uygunluk onun tasvirde aradığı niteliklerdendir."Tabiati bir kitap gibi açıp okuyabiliyor musun, doğrudan doğruya tabiatı... O zaman şairsin..."¹¹⁴ diye Âkif tasvirlerinde realist davranmış,hayalindekini değil gördüğünü, tasvir etmeye çalışmıştır.

Bu bakımdan "Gerçek realist tasvir, nazımımıza Âkif'le girdi"¹¹⁵ hük-mü bir hakikatin ifadesidir.

III.Devre: 1922 yılında yazdığı "Leylâ" şiirinde,M.Âkif'in,yıllardan beri uğrunda canla-başla çalıştığı idealinin gerçekleşme ümidin kırıldı-ğını, bu yüzden de büyük bir ruhî ızdıraba düştüğünü söylemiştik.Biraz da bu teessürün tesiriyle göç ettiği Mısır'da yazdığı şiirlerde,sosyal konu-lar yerine şahsî acılarını ve metafizik düşüncelerini dile getirir.

Şiirleri, yabancı bir memlekette ve çevrede bulunmanın,"Cennet vatan" dan uzun süre ayrılmanın ızdırabıyla doludur,Hicran şiirinde yakarıs dolu bir beyit:

İlahî ! Bir hata ettimse,elvermez mi husrânım?

Güneşler doğdu, aylar doğdu, ben hâlâ perişânım...¹¹⁶

Âkif'in sanatının bu devresinde yazdığı şiirin sayısı da çok azdır. Bunların bir çoğunda çeşitli vesilelerle yazılan kıt'alardır.Bir mektu-bunda şöyle diyor:"Gülme komşuna, gelir başına.Meşhur Yahya Kemal gibi felek bizi de kıt'acı etti.Dört yılda on iki mısra...

Ne ise, Allah bedterinden esirgesin"¹¹⁷

114 Mithad Cemal, a.g.e, s.49.

115 Akyüz, Kenan, Batı Te'sirinde Türk Şiiri Antolojisi, Ank1970,s.544

116 Safahat, s.489.

117 Eşref Edib, Mehmed Âkif,Hayatı-Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları İst.1938, s.290.

Bazan vatan hasretini dile getirir.İstanbul ile Mısır'ı karşılaştırır,halini anlatmaya çalışır:

.....

Siz Mercanın âlâsını attıkca şişerken,
Biz kumda çirözler gibi piştikçe pişerken,
Siz Marmara âfâkını dürbünle süzerken,
Biz poyrazı görsek diye damlarda gezerken,
İnsâf ediniz kopmayacak şeymi kıyâmet..¹¹⁸

Âkif, kendisini anlamayanlara, anlamak istemeyenlere ve olduğu gibi değil de istedikleri gibi görmeye ve göstermeye çalışanlara ta'rizde bulunur:

Mevzun düşürür saçmayı bir saçma adam var,
Manzûm sayıklar gibi manzûme sayıklar!
Zannım, mütekaaîd şuaradan olacak ki;
Hiçbir yenilik yok herifin herşeyi eski,
Hâlâ ne sakaldan geçebilmiş ne bıyıktan;
Âsârı da memnûn görünür köhne kılıktan,
.....

Mâmore-i dünyayı dolaştıysa da yer yer,
Son, son, "Hadi sen, kumda biraz oyna" demişler..¹¹⁹

Gürülüyor ki M.Âkif, sanatının son devresinde içtimaî mevzûlardan uzaklaşarak, biraz da içinde bulunduğu ruhî ızdırabların tesiriyle şiirlerinde şahsî teessürlerine ve dini tasavvufî düşüncelere yer vermiştir. Bu devre şiirlerinde dil yine sade, tabîî, canlı ve güzeldir.

IX. Türk Edebiyatındaki Y e r i v e T e s i r i :

Şiire dînî ve ferdî konuları işleyen manzumelerle başlayan Âkif, daha

¹¹⁸ a.g.e. , S. 497.

¹¹⁹ a.g.e. , S. 497

sonra İslâm Birliği ideali yolunda çalışmaya başlar. Edebî hayatının ikinci devresinden itibaren tamamen islâmî, cemiyetçi bir şairdir.

Onun çıkış noktası ve meselelere bakış açısı islâmîdir. " Son çağda, aydınlar arasında islâmîyeti derin ve yüksek bir şekilde yaşayan, ona yeni bir rûh ve mânâ veren hakîki ve samimi bir tek Türk şairi vardır: Mehmed Âkif"¹²⁰ Ayrıca Âkif çağını en derinden hisseden, cemiyetinin meselelerini bütün canlılığı ve gerçekliğiyle, en temiz Türkçe ve en sağlam edebî teknikle şiirlerine aksettiren bir şairdir. Bu bakımdan Âkif'in Türk edebiyatında müstesna bir yeri vardır.

Âkif daha ilk Safahat'ın neşrinden itibaren kendini, kabul ettirmiştir. Cenab Şehabettin: "Tarih-i edebiyat, şimdilik, büyük Âkiften daha büyük İslâm ve Türk şairi tanımaz"¹²¹ der. İ.A.Gövsa ise Âkif'in "fikirlerinden, hislerinden kıyafetine, itiyadlarına kadar her noktada gayet tabîî son derece samimi bir memleket adamı"¹²² olarak vasıflandırır. " Ben, ittifak-ı islâm taraftarı bir milliyetperver, olmadığım halde, ne vakit bu şaheseri okusam, heyecanım değişir, bir ütöplast olurveririm. Bu şair ilâhî ihtirasında son derece samimidir."¹²³ sözleriyle Ömer Seyfettin Âkif'in şiirinin değerini, tesirini, ve samimiliğini dile getirir. Ayrıca Ö.Seyfettin bu yazısında Âkif'in gerek libaraller gerekse muhafazakârlar tarafından yanlış değerlendirildiğini belirtir. Onun hakkında yanlış hükümlere varma konusu bugün için de söz konusudur.¹²⁴

120 Kaplan, Prof.Dr.Mehmet, "Dini yeniden yaşama" Nesillerin Ruhu,İst.1970, S. 143.

121 Cenab Şehabettin, Peyam 11 Ağustos, 1337.

122 İbrahim Alaaddin, Güft ü Gü , Trabzon, İkbâl Mat., S.197.

123 Ömer Seyfettin, İfham, Edebî ilâve, Nu:6, 30 Eylül 1919.

124 Basında, Âkif hakkında, bazan onun hayatı ve fikriyatıyla ilgili, yanlışlarla dolu yazılara rastlanılmaktadır:

a) Nurullah Ataç'tan aldığını bildirerek Mustafa Ekmekçi şunları yazıyor:
" Âkif'in bir insan olarak kıymeti ne olursa olsun, bir şair sayılması zor işlerdendir. Hele onda fikir aramak fikre hürmetsizlik olur" (Mustafa Ekmekçi, Ataç'ın gözüyle Âkif, Cumhuriyet, 30 Ekim 1985)

Bugün, M.Âkif'in, Türk halkının en çok sevdiği saydığı bir şair olduğu bir gerçektir.¹²⁵ Onun edebiyat sahasında da büyük bir değer olduğu, edebiyat araştırmacı ve tarihçilerince ortaya konulmuştur.¹²⁶

b) İlhan Selçuk'un yazısı:

" Ne oluyordu dünyada.

Âkif bunu anlayamadı, anlıyamazdı.

(.....)

Nitekim Atatürk devrimlerini içine sindiremiyor şair, kalkıp Mısır'a gidiyor.

Oh, ne güzel Mısır...

Cumhuriyet yok, şapka yok, yeni yazı yok (...) ve İngilizler var."

(İlhan Selçuk, Mehmed Âkif'in Safahat'ı, Cumhuriyet 25 Ekim 1985)

125 Ölüm ve İstiklâl Marşı'nın kabul yıldönülerinde yapılan göz alıcı törenler, edebiyat ve sanat dergilerinde ithaf edilen yazı ve şiirler, halkla yapılan röportajlar sözlerimizi teyid eder mahiyettedir:

a) Taha Akyol'un 1985 yılında yaptığı röportajındaki açıklamaları çok dikkat çekicidir: (Birkaç yaşlının dışında kıraathanedeki hemen herkes Mehmed A. Ersoy'u biliyor. Mehmed Âkif Ersoy'u seviyormusunuz, diye sordum. Hepsi sevdiklerini söylediler.) (Taha Akyol, Gecekondu İnsanı, Röportaj, Tercüman, 18 Ocak 1985.)

b) Bir örnek olmak üzere, sadece çalışmamızın tamamlandığı Temmuz ayında (1986) Türk Edebiyatı dergisinde Âkif'e ithaf edilen iki şiir:

" Mehmet Âkif Ersoy'a

Muzafferdir Türk bayrağı seninle

Ebedî olmadan yazdın kanınla

Huzuru Mahşerde senin yanına

Mevlâm kullarını hep lââyık görsün

Ezan sesi mezarına nûr olsun

Tarih sayfaları seninle dolsun

Necmettin Sarı "

" Mehmed Âkif'in Aziz Hatırasına

Tarihin bu en kutsal, en cengâver seferinde

Şimşek gbiyidi Mehmedcik, ALLAH yazarmihferinde

Duracak ilelebet Çanakkale yerli yerinde

Duracak ilelebet Türkiyem yerli yerinde

Özbek Topaloğlu"

(Türk Edebiyatı, Sayı: 153, Temmuz 1986, s.77.)

126 a) " İstiklâl Marşı Şairi Mehmed Âkif, Türk edebiyatında bir ahlâk ve fazilet timsali, bir dinî iman sanatkarı ve bir millî heyecan şairi

Birçok şair, onun fikirlerinin, dilinin ve üslûbunun tesirinde kalmıştır. Fakat bu vadide Âkif kadar güçlü şairler yetişmemiş, O, açtığı çığırın tek temsilcisi olmuştur.¹²⁷

Kader günlerinde milletiyle aynîleşerek, onun mukaddesatını ve mefahirini, yine onun diliyle, terennün eden, İstiklâl Marşı şairi hakkında söylenen ve yazılanlar ne olursa olsun, Türk milletinin gönlünde hergün biraz daha büyüyen Mehmed Âkif sevgisi, ona lâayık olduğu yeri kazandıracaktır.¹²⁸

sıfatıyla ebedîleşmiştir." (Nihad Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, İst., 1983, S.1151.)

- b) " Türk dilinin ustalıkla kullanılan ve Türk'ün kahramanlığını belâgatle ifade eden Âkif'i edebiyat tarihimiz imanlı ve heyecanlı bir Türk şairi olarak kaydedecektir." (Agah Sırrı Levend, Mehmed Âkif, Türk Dili, C.2, S.16, 10 Ocak 1953)

127 Üslûbunun tesirinde kalanların başında Mithad Cemal Kuntay gelir. Safahat'ta yer alan Acem Şahı'nın birinci bölümü M.Cemal, tarafından yazılmıştır ki Âkif'in yazdığı ikinci bölümden muhteva ve şekilce fark edilemez durumdadır. (Safahat, S. 79)

Ayrıca: Tahir Mevlevî (Ulgun), "Eli Baltalı Çocuk ve Sadi Şeyhi," Şeyh Sâdi'nin Bir Sergüzeşti, İst., 1327, S.43, 46.

Osman Fahrî, "Görölmeyenler" Arkadaş Mec.Nu:1., 6 Muharrem 1328.)

Neyzen Tefvik (Kolaylı), "Terceme-i Hâlim", Hiç, İst., 1919, S.28.

İ.Alaaddin Gövsa, "Topkapı Tramvayı", Söz Oyunları, İst., Yedi Gün Neşriyatı, S.58. (Basım yeri yok)

128 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığınca 1986 yılı 27 Aralık'ından itibaren bir yıl boyunca "Mehmed Âkif Yılı" ilân edilmesi, Devlet'in en üst görevlilerinin İcra Kurulu'nda yer alması bu yolda atılmış önemli adımlardır. (Bkz.:Gazi Mert, "Mehmed Âkif yılı", Tercüman, 25 Temmuz 1986 Nu: 8770, s.2)

TANZİMATTAN İTİBAREN TÜRK ŞİİRİNDE ELE ALINAN SOSYAL MESELELER

Fikir hayatımızı temsil ve teşkil edenlerin ortak vasıflarının edebiyat adamı olmaları, sosyal fikirlerin, edebi eserlere aksetmesine sebep olur. "Dış dünya ile bütün bağlarını kopararak statik, kapalı ve sun'i bir tasavvurlar âlemi teşkil eden"¹ divan edebiyatına tepki olarak ortaya çıkan, Tanzimat sanatkârının, sosyal fayda prensibini benimsemesi, edebiyatı, "hakikî, dünyevi ve reel" bir zemine oturtma çalışmaları, edebiyatla sosyal hayat alanı arasında köprüler kurulmasına vesile olur.

Tanzimat edebiyatının seçmiş olduğu ifade vasıtası-divan edebiyatının aksine-nesirdir. Bu yüzden sosyal meseleler daha çok, mensur eserlerde dile getirilir. Aşırı Batı hayranlığı, esaret müessesesi, aile ve kadının durumu, batıl inanışlar ve devre bağlı bir çok sosyal meselenin gerek Tanzimat edebiyatında gerekse daha sonra gelişen edebî topluluklarda ve bağımsız sanatçıların eserlerinde yer aldığını görüyoruz.

Nesrin yanı sıra, manzum eserlerde de sosyal meseleler dile getirilmiş, şiir yönüyle de edebiyat, siyasî, sosyal ve kültürel hayatın bir aynası olmak fonksiyonunu icra etmiştir.

Tanzimattan itibaren şiirimizde ele alınan sosyal meseleleri şöyle sıralayabiliriz.

1. Yoksulluk
2. Çalışma, kader ve tevekkül anlayışı
3. Kadın ve aile

1 Kaplan, Prof. Dr. Mehmet: Tevfik Fikret Devir-Sahsiyet-Eser İst. 1971, s. 1.

4. Esâret müessesesi

5. Medeniyet,hürriyet,hak,hukuk(sosyal kavramlar)

6. Dil ve edebiyat

1.YOKSULLUK : Abdülhak Hâmid'in,bir aşk macerasının hayalî vak'alarla ve felsefî fikirlerle zenginleştirilmiş mesnevi şeklindeki eseri olan " Garam "da değindiği sosyal meselelerden biri de yoksulluktur.

Şair Üsküdar Tımarhanesi'ni tasvir ederken buraya düşenlerin çoğunun derdinin yoksulluk olduğunu söyler,onları delirten parasızlıktır:

.....

Ecnebîden çoktu ebna-yı vatan

Ekserîsinde dikkat ettim illete

Parasızlık illet olmuş cinnete.²

Fakirlik yüzünden tımarhaneye düşenlerin içinde :

Serbeser Yârab kırılısın taşları

Pâymal olmak yeter muhtaçlar.³

diyen şairler de vardır.

Muhtaçlara karşı duyulan merhamet duygusu T.Fikret'in de şiirlerinde işlediği temalardandır.Yetiştirdiği aile çevresi,aldığı kültür ve terbiye bakımından,halk tabakasının uzağında bulunan Tefvik Fikret'in; II.Meşrutiyetten sonra neşrettiği bazı şiirlerinde,şahsî ve hayalci görüşlerini bir yana bırakarak,sosyal bir tavır almağa başladığı görülür.Bu şiirlerinde üzerinde durduğu sosyal konulardan biri yoksulluktur;yoksul çocukların,kadınların ıztıraplarıdır.

2 (Tarhan) Abdülhak Hâmid,Garam,İst,1341-1923,s.136.

3 (Tarhan) Abdülhak Hâmid,A.g.e.,s.139.

Tevfik Fikret'in " yağmurlu bir akşam köprüden geçerken gördüğü bir çocuğunu teessürü"⁴ olan Ramazan Sadakası⁵ isimli şiir fakir bir sakatın ızdırabını dile getirir.

Oldukça rüzgârlı, fırtınalı, çok soğuk bir Ramazan akşamı, delik paçavralar altında, zavallı bir fakir çocuk titreyerek " Efendiler acıyın..." diye çolak elini gelene geçene uzatmakta, onların merhametine sığınmaktadır:

(.....)

Efendiler, Ramazandır... Mübârek akşamdır...

Zavallı tıfl-ı sefâlet, zavallı ömr-i tebah,

"Efendiler, acıyın, ben garibim işte..."

Bu acı dolu titrek ses, akın akın geçen izzetli ve refahlı kimseleri etkilemez:

Akın akın geçer, erbab-ı itizaz û refah,

Eder bu kirli, bu yırtık sadadan istikrah.

Şaire göre bu duygusuzluktur. Bu acı feryatlar duyulmalı, sakat ve yoksullara yardım edilmelidir.

Bakın şu sıska, şu çıplak, şu eğri kollarına,

Bu artık işleyemez, hisse-i mesâisi

Sizindir işte, verin susturun bu hasta sesi.

Fikret'in "Balıkçılar" ismini taşıyan iki şiiri vardır ki bunlarda da yoksulluk, çaresizlik dile getirilir.

Bu şiirlerin birincisinde, annesi hasta olan çocuk, babasını onun başında bırakarak, kendisi eski bir tekne ile yalnız olarak ekmeğini denizden çıkarmak için açılır. Azgın dalgalara dayanamayan boş ve

4 (Ünaydın), Ruşen Eşref: Tevfik Fikret, Hayatına Dair Hatıralar, İst. 1919, s.104.

5 Tevfik Fikret, Rübâb-ı Şikeste, 3.baskı, İstanbul 1326(1910), s.55,56.

kırık tekne sahile vurur.Baba bu felâket karşısında perişandır:

.....

Tehî,kazâzede bir tekne karşısında peder,
Uzakta bir yeri yumrukla gösterip gülüyor
Yüzünde giryeli,muzlim,boğuk şikâyetler...⁶

İkinci "Balıkçılar" şiirinde Fikret; bütün hazineleri bir kayıktan ibaret olan kayıkçıların,mahvedici dalgalarla çarpışarak ekmeklerini denizden kazanmaları mücadelesini anlatır.Sermayeleri alınlarındaki ter olan balıkçıların ağlarının her telinde ölüm zehri vardır, her an tehlikeyle yüzyüzedirler...Buna rağmen yüzleri daima güler... Bu durumlarıyla onlar,insanları güldürmek için çok tehlikeli hareketleri yaparken gülen soytarılara benzerler: İçleri kan ağlarken güler ve güldürürler...

.....

Bu böyle işte,için ağlıyor fakat güleceksin,
Ya sen hayatını satmış değil misin? Öleceksin...⁷

"Haluk'un Bayramı"⁸ isimli şiiriyle de T.Fikret,babasız çocukların kederini duyurur.

Bir bayram sabahı,güzel elbiselerini giyen Haluk'un duyduğu sevinç; O'na babasız çocukların,bu mutlu günde duydukları acıyı,hüznü düşündürür:

Neler düşündürüyorsun, bilir misin? Babasız,
Ümitsiz... Ne kadar yavrucakların şimdi,
Siyah-ı mâteme benzer, terâne-i îdi...

Oğlundan o süslü elbiseleri çıkarmasını,biraz da o yoksulların,yetimlerin giyip sevinmesini ister.

6 Tevfik Fikret,a.g.e, ss. 18,19,20,21.

7 Tevfik Fikret,a.g.e, s.123.

8 Tevfik Fikret,a.g.e, ss. 209,210.

"Nesrin"⁹, maddî yoklukların yarattığı zorluklara dayanamayarak "kötü yol"a düşen Nesrin'in pişmanlık hikâyesidir. Bir gün karpısını çalan genç bir kızın söyledikleri onda yeni ufuklar açar, iyi yola dönmesine vesile olur:

Hanım, ben hamarat bir çocuğum
 Nineciğim öldü, babam yok; bana bir vicdansız
 Para teklif ediyor... Ben size kurban olurum
 Beni reddetmeyiniz, saklayınız... Hizmetten
 Hiç yorulmam... Beni tahlis ediniz zilletten...

" Rûzgâr ve dalga ile savaşıarak ekmeğini kazanan"¹⁰ bir babanın oğlu olarak dünyaya gelen M.Emin Yurdakul, hiç de yabancı olmadığı sosyal meselelere şiirlerinde yer vermiş, bilhassa yoksulluğu, kimse-siz ve zavallıların ıztıraplarını dile getirmeye özel bir önem vermiştir.

M.Emin, Türk Sazı adlı eserinde yer alan "Anadolu" başlıklı şiirinde; kocası vatan uğrunda şehit olmuş, annesi ve oğluyla beraber, topraksız -öküzsüz kalmış bir zavallı kadının, acıklı halini gözler önüne serer:

Derileri çatlak, bağı kapkara,
 Sağ elinin nasırında bir yara,
 Başında bir eski-püskü peştemal;
 Koltuğunda bir yamalı boş çuval.¹¹

olan bu kadın, Anadolu bozkırının ortasında, bütün yaz ırgat gibi didinip çalışmasına rağmen " ot yemeye" mahkûm olmuştur.

M.Emin " Sürücü " ¹² şiirinde de yoksul bir sürücü çocuğun

9 Tefvik Fikret, a.g.e, s.22-26 .

10 Baltacıoğlu, İ.Hakkı "Mehmet Emin Yurdakul ile Görüştüm"

Yeni Adam (dergisi) Nu:452 .

11 Yurdakul, Mehmet Emin, Türk Sazı, Yaralar ve Sargılar,

Nâsiri: İbrahim Hâmi (Yer ve tarih yok) s.28 .

12 Yurdakul, Mehmet Emin, a.g.e, s.36 .

acıklı halini anlatır. Her saçaktan iri buzların sarktığı soğuk bir kış günü, şair at üzerinde, sürücü fakir çocuk yalınayak ve yaya kar üzerindeki incecik bir çığırdan ilerlemektedir. Şair çocuğun durumunu şu mısra'larla anlatır:

Sefilciğin yırtık pırtık bir urba sırtında,

Görülüyor gibi idi vücudunun her yeri...

O çatlamış, mosmor olmuş dudakları altında

Birbirine vuruyor beyaz, güzel dişleri.

Şair ile çocuğun arasında şöyle bir konuşma geçer:

- Oğlum, her bir seferinde sen kaç para alırsın?

- Bir metelik

- Evin nerde? Kimin, kimsen var mıdır?

- Ne evim var, ne kimsem var...

- Gece nerde kalırsın?

- Ahırda, gübrelikte... Sıcak olur ısıtır.

Çocuğun bu acıklı durumu, bu dertli sözleri şaire çok dokunur.

"Seksen yıl yaşasa" da bunları unutmayacağını söyler. Şair: "Ateşleri beyaz küllü mangalının başında" o zavallı çocuğun acısını yüreğinde duymakta; onun kış gecelerinde, kapılara vurarak, titreyen sesiyle "açın" diye yalvarışlarını duyar gibi olmaktadır:

Ah, bu acı hallerini düşündükçe senin ben,

Soğuk birşey duyar gibi oluyorum içimden

Ateşleri beyaz küllü mangalının başında

.....

İşte ben de senin gibi titremeye başladım.

Bu cemiyette, hergün köprü altlarında, sokaklarda sürünen çocuklar, sefâletin sonunda yataklara düşen kadınlar, hayattan hiç

bir zevk almadan ağlayarak geldikleri bu dünyadan yine ağlayarak giden insanlar vardır. Bunlar aslında ölmüyor "Bıçaksız kaatiller" tarafından öldürülüyorlar.

M.Emin'in "Bıçaksız Kaatiller"¹³ şiirinde dile getirdiği bu düşüncelere göre cemiyette bulunan bazı kişiler, mâsum insanlara zarar verdikleri, onları sefâlete sürükleyip, telef olmalarına sebep oldukları halde; kanunlar bunlara karşı tesirsiz kalmaktadır. Çünkü bunların cinayeti bıçaksız, kurbanları ise yarasızdır; şair sorar:

.....

Mâdem ki kan dökene cezâ veren kaanun var,

.....

Ya ne için, bu bıçaksız kaatillere bir şey yok.

"Kibritçi Kız"¹⁴ şiiri M.Emin'in, yoksul ve babasız çocuklara duyduğu acıma hissinin eseridir. Aç ve hasta annesine bakabilmek için bütün gün kibrit satan "Nice çirkin, frengili yüzlere: Benim güzel beyim" demek zorunda kalan zavallı bir kızı anlatır.

Babasının kim olduğunu bilmeyen bu zavallı masume, "piç" diye inciltilmekte, alçak görülmektedir. Halbuki bu günahsızın ne suçu vardır? Şimdi ise çalışıyor... Çalışmasın ne yapsın, "al ye" diyecek bir babası var mı ki?

.....

Kimi var ki bir ekmeği "al ye! " der.

Birşey veren ondan da bir şey ister...

Ah yoksulluk, ah babasız çocuklar...

13 Yurdakul, M.Emin, a.g.e, s.61.

14 Yurdakul, M.Emin, a.g.e, s.39.

Yoksulluk,bazen insanlara akılların alamayacağı işler yaptır-
maktadır."Ahretlik"¹⁵ şiirinde M.Emin, bir çift öküz parası kazan-
ması için babası tarafından hizmetçi olarak verilen,"Anadolu gonca-
sı" kadar güzel bir köy kızının acıklı hikâyesini anlatır:

Ne acıklı bir hâldir bu? Baba evlât satıyor;
Bu masumun gözlerine hergün yaşlar doluyor,
Bir el onun,bal ömrüne,hergün ağı katıyor,
Bir çift uğruna bir kız kurban oluyor.

diye duygularını ifade eder.Ev sahiplerine:

Bari sizler dokunmayın,şu yuvasız kuşcağıza,
Dokunmayın memleketin şu bereli gülüne

diye ricada bulunur.

"Öksüz Ahmed"¹⁶ isimli şiirinde İsmail Safa; bir konakta hiz-
metçilik eden fakir bir kadının çocuğu olan Ahmed'e reva görülen
kötü muameleleri hikâye eder.

Konakta,pek yaramaz bir çocuk olmamasına karşılık Ahmed,durma-
dan dayak yer:

..... Gürültü etse biraz,
Azarlanır,döğülür,her ne yapsa hırpalanır,
Ne yapsa çok görülür,hızlı gülse haykırsa
Bu bir büyük suç olur.

Aslında hiç bir ücret almadan boğaz tokluğuna çalışmakta olan
anne,oğlunun dövülüp-sövülmesine dayanamayarak kahrından hasta olur,
ölür.

Çeşitli şairlerden sıraladığımız örneklerden de görüldüğü gibi,
yoksulluk meselesi fakir insanların-bilhassa muhtaç çocukların
içinde bulundukları acıklı durum,varlıklı kimselerin umursamaz
hatta bazan zalimce tutumları Tanzimat sonrası şiirimizin önem-
li konularından biridir.

15 Mehmed Emin, a.g.e, s.25.

16 İsmail Safâ, "Öksüz Ahmed", Hissiyat, İst., 1328, ss.115,117.

2. ÇALIŞMA, KADER ve TEVEKKÜL ANLAYIŞI: Tanzimattan sonraki şiirimizde görülen fikrî konulardan biri de din, kader, tevekkül ve buna bağlı olarak da çalışma anlayışlarıdır.

Kader ve tevekkül aslında dinî ve felsefî inanışlara bağlı düşünceler olmakla beraber sosyal hayatın idamesinin önde gelen şartlarından olan " çalışmak " fiilini engelleyici, ortadan kaldırıcı, insanı dolayısıyla cemiyeti atalete, sefalete ve geriliğe itici bir güç olduğu zaman, sosyal bir mesele hüviyetini kazanmaktadır.

Şiirlerde, mesele bu açıdan ele alınmıştır. Bazı şairler kaderi tümüyle inkâr ederken, bazıları da İslâm'ın kader anlayışının halk tarafından yanlış anlaşıldığını ileri sürmüştür.

Şinasi'nin kaderi inkâr ettiği görülür. O'na göre cahil insan, canının istediği gibi kötülük eder, bunun tabii neticesi olarak sıkıntıya düştüğü zaman "kader" diye Allah'ı sorumlu tutmaya kalkışır. Halbuki Allah hareketlerinde insanları serbest bırakmıştır. Halkın kader diye sığındığı şey, aslında kendi tutum ve davranışlarının sonucudur:

Yazık ki câhil edip matlabinca şerrü fesâd

Koyar netice-e ef'ali ismini takdir

Kader dedikleri halkın murad-ı Hak'tır kim

Ezelde etti bizi her umurda tağyir.¹⁷

Namık Kemal'in şiirlerinde; "kader böyleymiş " deyip miskin miskin oturan, her türlü fenalığı yapıp suçu "kader"e yıkan insanı göremeyiz. Onun şiirlerinde, acizliğirden bütünüyle kurtulmuş, hürriyetin ulvilğine, esaretin suflîliğine inanmış, "Bir can için meydan-ı hamiyetten" kaçmayan muktedir insanın gür ve hür sesi vardır. "Yeni Türk Edebiyatında yazılmış bütün sosyal şiirlerin

17 Şinasi, Müntehabât-ı Eş'ar, (Baskıya hazırlayan: S. Beken)

temeli"¹⁸ olan Hürriyet Kasidesi'nde bu rûhu, bu iradeyi görürüz:

Eder tedvir-i âlem bir mekânın kuvve-i azmi

Cihan titrer sebât-ı pâ-yı erbâb-ı metânetten.¹⁹

Küçük bir aşâretten, cihangirane bir devlet çıkaran rûh da bu rûhtur:

Biz ol âli himem erbab-ı cidd ü içtihadız kim

Cihangirane bir devlet çıkardık bir aşiretten.²⁰

Abdülhâk Hâmid'in bu meseleyle ilgili görüşlerine Garam'da rastlarız. Ona göre halkın kader ve tevekkül anlayışı ile İslâmî anlayış birbirinden farklıdır. Meselâ "Tekke"ye gitmeler, "hây ü huy" etmeler "half-i hakikattir."

.....

- Tekkeye gittim, senaat etmedim.

- Anladık lâkin, ne yaptın tekkede?

.....

- Hây ü huy ettim dedi âyinde

- Yok dedim ol hây ü hûlar dinde.

- Var dedi, örf-i tarikattir bu hâl.

- Yok dedim, half-i hakikattir bu hâl.²¹

A.Hâmid'e göre, dünya işlerini terkederek, tekkeye çekilmek dine uygun değildir:

Çalgı mehîdir, ataletse harâm,

Çalgıyı meşrû bilmek, fikr-i hâm.²²

Tekkeleri yurt edinen dervişler, hazırı yeme durumunda oldukları,

18 Kaplan, Prof. Dr. Mehmet, Şiir tahlilleri-1 İst. 1978, s. 38.

19 Namık Kemal'in Şiirleri, Haz. V. M. Kocatürk, Ank., 1959, s. 97.

20 Namık Kemal'in Şiirleri, s. 98.

21 (Tarhan), Abdülhak Hâmid, Garam s. 40.

22 A. g. e., s. 41.

birşey üretmedikleri için millet yiyeceklerini kesecek olsa aç kalırlar:

Vermese millet size tayin, maaş

Sizce pek müşkül olurdu intiaş.²³

Şeyhte de bir keramet yoktur, onları besleyen vakıflardır:

Sanma şeyhinde veya eslâfta,

Bir keramet var ise, evkafta.²⁴

Şair tekkeler hakkındaki kesin kanaatini söyler:

Bir ziyaretgâh açıp tembellere,

Vakti israf eyliyorlar boş yere !

Raks ederler, çalgı dinlerler müdâm,

Kalmaz onda, raks-ı dilber nâ-tamam.²⁵

Kısaca, A.Hâmid'in 1876'da kaleme aldığı Garam'daki fikirlerine göre tekkeler ve oradaki yaşayış; tekke sakinlerinin çalışmayarak "hây û huy" ile vakit geçirmeleri, hazırcılıklarının İslâm'ın çalışma, kader ve tevekkül anlayışıyla bir ilgisi yoktur. Bu durum tekkelerin bir tembel yatağı haline dönüşmesine sebep olmuştur. Cumhuriyet devrinde Atatürk İnkılâpları arasında tekkelerin kapatılmasından yaklaşık (50) yıl önce, bir edebî eserde, durumun bir sosyal mesele olarak ele alınması ilgi çekicidir.

Kader ve tevekkül konusuna değinen şairlerden biri de Tevfik Fikret'tir. Fikret, "sis" şiirinde, insanın kendi kader karşısında aldığı âciz tavrı tenkit eder. Tabiat ona bütün lütûfkârlığı ile her

23 A.g.e, s.41.

24 A.g.e, s.42.

25 A.ge, s. 41.

nimeti sunmuşken O, yine herşeyi gökten (Tanrı'dan) bekler.

"Eskiler bu passif tavra tevekkül diye dinî bir mâna vermişlerdir. Fikret'e göre bu, insana yakışmayan bir "Zûl"dür, aslında din ile ilgisi yoktur, mürai köpekler bile " şeref-i nutk ile mümtaz insanda şu nankörlüğü" tel'in ederler.²⁶

Ey fazl-ı tabiatle en âmâde ve mû'nim,
Bir fıtrata makrûn iken aç, âtil u âkîm,
Her ni'meti her fazlı, her esbâb-ı rehâyı
Gökten dilenen züll-i tevekkül ki... mürayî !
Ey savt-ı kilâb, ey şeref-i nutk ile mümtaz,
İnsanda şu nankörlüğü telin eden âvâz...²⁷

O'nun istediği insan pasif değildir. O hakikat devi ile çarpışarak hayatını kazanacak kadar aktif olmalıdır. Haluk'un Veda'ı'nda:

"Hayatı dîv-i hakikatle çarpışan kazanır"²⁸ der. Bu insan, bugün çalıştığı için yarınından endişeli değildir:

Çalış, çalış ki yarın belki istirahat için,
Bir istifâde edersin bugünkü sa'yinden,

Bu aktif insan, tanrılara başkaldıran mitoloji kahramanı Promete gibi kahramandır. İçinde bulunduğu durum onu düşündürür, rahatsız eder:

Onlar niçin semâda, niçin ben çukurdayım,
Gülsün neden cihan bana ben yalnız ağlayayım.²⁹

Görülüyor ki Batı te'siri altında gelişen Türk şiirinde, çalışma kader ve tevekkül konusu, şairlerce bir sosyal mesele olarak ele alınır.

26 Kaplan, Prof. Dr. Mehmet, Tevfik Fikret, İst. 1971, s. 129

27 Tevfik Fikret, Rubab-ı Şikeste, ss. 289-293

28 Tevfik Fikret, Haluk'un Defteri, İst., 1327. (S.N.Y.)

29 Tevfik Fikret, a.g.e,

incelenir.Bu konuda dikkat çeken bir nokta şudur ki,şairler kusu-
ru dinde değil, halkın dinî yanlış tefsir edişine bağlı amelinde
bulurlar.

3. KADIN VE AİLE : Kadın ve aile meselesi,çeşitli yönleriyle
Tanzimat sonrası şiirimizde yer alır.Cemiyet ve aile içinde kadı-
nın yeri ve önemi nedir,ne olmalıdır,kıyafeti nasıl olmalıdır,kadın
ev dışında çalışmalı mıdır,gibi sorulara cevap arandığı görülür.

Abdülhak Hâmid,kadının yaşmaklarını açması gerektiğini savunur.
Yaşmaklar atılmalı,kadına sevme hürriyeti verilmelidir:

Tâze bir kız görmesin mi bir bahâr?..

Çeşmi de olmak mı lâzım perdedâr?

Yok mudur bir kızda zevke ihtiyaç?

Etmesin mi yoksa fikr-i izdivaç?

Gönlü, yâ gönlünde hissi yok mudur?

Bir işâretcik eder ise çok mudur?³⁰

Tevfik Fikret,kızkardeşinin ölümü üzerine yazdığı "Hemşirem
için" şiirinde,şahsî duygu ve düşüncelerden sosyal düşüncelere yük-
selir.Bugün eziyetler,kederler,endişeler hep kadınlara aittir.Onlara
rahat verilmemektedir.Halbuki kadınlığın nasibi "mezellet" değildir.
Beşerin yükselmesi "kadın"a bağlıdır.Kadın sefil olursa insanlık
alçalır:

Elbet değil nasibi mezellet kadınlığın,

Elbet değil melekliğin ümmidi zulm ü şer;

Elbet sefil olursa kadın alçalır beşer

Lâkin bugün hep onlara aid yığın yığın

Endişeler,kederler,eziyetler,iğneler...³¹

30 (Tarhan) Abdülhak Hâmid,Garam,İst.1341-1923 S.57.

31 Tefvik Fikret,Rûbab-ı Şikeste,İst.1326,s.284-288.

Buna benzer düşünceleri Mehmed Emin Yurdakul'da da buluruz. M.Emin'e göre kadın; sefâlete, zillete itilmek için değil, çocuğuna şefkatli yuvasında sütü gibi pâk duygular vermek için doğmuştur. Kadın "aziz bir yoldaş"tır. Erkeği savaş meydanlarında arslanlar gibi döğüştüren onun sesidir, vatan için fedakârlığı öğreten onun sevgisidir. Ama biz cemiyet olarak onun yüce değerini unutarak hayvanlıkla bir tuttuk:

Lâkin bizler bu hakları unuttuk,
Kadınlığı hayvanlıkla bir tuttuk;
Ninen gibi sana dahi hor baktık;
Seni dahi, garip, yoksul bıraktık.³²

"Halk terbiyesinde, bazı fikirlerin vezin kisvesinde arz edilmesi"³³ düşüncesini tatbik eden Ziya Gökalp kadın ve aile meselesine ait görüşlerini şiirlerinde açıklamıştır.

Z.Gökalp'a göre kadınlarımız, annemiz, kardeşimiz veya sevgilimizdir. Her haliyle bizim en sevgili varlıklarımızdır. Bunların şariat gözünde hakir olması mümkün değildir. Olsa olsa böyle söyleyen müfessirin sözünde bir yanlışlık vardır.

"Aile" isimli şiirinde yer alan düşüncelerine ilaveten Gökalp ailenin devletin temeli olduğunu, kadınsız da aile olamayacağını belirtir. Ailenin sağlam temellere oturabilmesi için üç şeyde eşitlik sağlanmalıdır, bunlar: nikâhta, boşanmada, mirasta eşitlik...

Ailenin adle uygun olmak için binası,
Nikâh, talâk, miras : bu üç işte gerek müsavat
Bir kız ırste yarım erkek, izdivaçta dörtte bir

32 (Yurdakul), Mehmed Emin, Türk Sazı, (YTY) s.28.

33 Ziya Gökalp, Yeni Hayat, Doğru Yol (Haz. Müjgan Cumhuriyet) Ank.1976 s.7.

Bulundukça ne aile, ne memleket yükselir...³⁴

Ziya Gökalp'e göre kadının cemiyet içinde değerinin yükselmesi için ev dışında, iş hayatında da çalışması gerekir. Bazılarının bir çok sebepleri sürerek bu fikre karşı çıkabileceklerini, hatta haklı bile olabileceklerini belirten Gökalp şöyle der: Çalışmasın, kadının bütün ihtiyaçlarını kocası temin eder, ama ya kadının kocası ölürse ne olur?

Bu adam ölmez mi, o halde nasıl

Dersiniz : "kazanma: iste, muttasıl"

Görürken ortada işte binlerce

Kocasız kadınlar çeker işkence.³⁵

Ziya Gökalp'e göre kadınların meslek sahibi olmalarına karşı çıkmak "Ya koca bul ya aç kal" demekle birdir.

Kadına "aklı eksik" diyorlar. O çalışarak artırmak isteyince niçin karşı çıkıyorlar diye soran Gökalp:

Kadın yükselmezse alçalır vatan

Samimi olamaz onsuz bir irfan.³⁶

diyerek bu konudaki kesin fikrini belirtir; kadın çalışmalı, meslek sahibi olmalıdır.

4. ESARET MÜESSESESİ : Zengin ailelerin konaklarında, genellikle Kafkasya'dan getirilerek esirciler elinde eğitildikten sonra, satın alınmış cariyeler bulunurdu. Çoğu çocuk yaşta bulunan bu kızlar, kadınlar insan hak ve hürriyetine yakışmayacak şekilde, baskı altında yaşamaya mecbur tutulur, birçok hakaretlere, zulümlere uğrarlardı.

Esâret müessesesinin çağa yakışmayan kötü durumu birçok romana konu olmuştur.

³⁴ Ziya Gökalp, a.g.e, s.32

³⁵ Ziya Gökalp, a.g.e, ss.29,30,31

³⁶ Ziya Gökalp, a.g.e, ss.29,30,31

Türk Edebiyatında,Sâmi paşazade Sezaî "Sergüzeşt",Namık Kemal "İntibah",Ahmet Mithat "Esaret","Firkat","Hasan Mellah" ve "Dünyaya İkinci Geliş" isimli romanlarında cariyelik konusunu işleyerek esaret müessesesini tenkit etmişlerdir.Fakat bu meselenin Türk şiirinde geniş ölçüde ve birçok şairde ele alındığına tesadüf edemiyoruz.

Konunun manzum bir eser olan Garam'a da aksettiğini görüyoruz. A.Hâmid,eserinde cariyelerin nasıl baskı altında tutulduğunu anlatır:

Altı aydı,yılda bir seyran görür,
Sanki tahtelhıfz bir devran görür,

.....

Altı ayda altı saat bir nefes,
Sonra da bir altı ay habs ü kafes.³⁷

Osmanlı konaklarında cariyelerin bulunması çok eskiye dayanmakla beraber,meselenin manzum bir edebi eser plânında ele alınıp tahlil edilmesi yenidir.

5. MEDENİYET,HÜRRİYET,HAK,HUKUK(SOSYAL KAVRAMLAR) : Tarihinin en yüksek mertebesine,Kanunî Sultan Süleyman devrinde ulaşan Osmanlı İmparatorluğu XVI.asır sonlarına doğru gerilemeye başlamış,1699 da Karlofça,1700'de İstanbul Antlaşmasıyla topraklarının büyükçe bir kısmını(Macaristan,Transilvanya,Mora,Dolmaçya,Azak Kalesi) "küffâra" terketmek zorunda kalmıştır.Artık anlaşılan oydu ki Hıristiyan Batı devletleri ilim,teknik yönünden İslâm aleminin bayraktarı Osmanlı İmparatorluğundan haylice ilerideydi.Meselenin çözümünü bazıları

37 (Tarhan),Abdülhak Hâmid,Garam,s.52

dahilde aradı.Meselâ; "Daha XVII.asrın ilk yarısında Koçi Bey devletin gerilediğini müşahede ederek meşhur Risâle'sinde idarî ve içtimâî ıslahat yapılmasını savunmuştu.Ancak XVIII.asır başlarında Türk aydınlarının bazıları devlet müesseselerinde sistimalleri önlemenin ve bozulan teşkilâtı kanunnamelere uygun şekilde düzeltmenin hastalığı tedaviye kâfi gelmeyeceğini anlamışlardı. Onlara göre Osmanlı İmparatorluğunun Batı devletlerinin saldırısı na başarıyla karşı koyabilmesi Batı harp usûllerini ve silâhlarını almakla mümkün olabilirdi.³⁸

Kaybedilmiş toprakları kurtarmak,devlete eski kudretini kazandırmak için, yenileşme,çağdaşlaşma hareketleri dahilî muhalefetlere rağmen asrın sonuna kadar devam eder.Zamanla da bir dünya görüşü hüviyetini kazanır.

Nihayet " 1839'da devlet,kendisi için,Avrupalılaşmağı resmi bir program olarak ilân eder."³⁹3 Teşrinisi 1839'da Gülhane Hattı ile imparatorluk,mensubu olduğu İslâm medeniyeti çerçevesini aşarak,resmen düşmanı olduğu milletlerin medeniyetine talip olduğunu duyurur.

" Tanzimat devrinin ilk ideolojisi olan medeniyetçilik"⁴⁰Tanzimat sonrası Türk şiirinde aksini bulur.

"Şinasi kasidelerinde medeniyetten bir din gibi bahseder.Getirdiği nizaulla bize medeniyetin kapısını açan Reşid Paşa'yı bir peygamber gibi över.O bazen "medeniyet resûlü",bazen "fahır-ı cihan-ı medeniyet,"devri "asr-ı saadet" vücudu " muzice"⁴¹Reşid Paşa için yazdığı

38 Kuran,Ercümen,"Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Hareketleri"
Türk Dünyası El Kitabı,Ank.1976,s.1003

39 Tanpınar,Prof.Ahmed Hamdi,Ondokuzuncu Asır Türk Ed.Tarihi,İst.1982
s.64.

40 Tanpınar,Prof.Ahmed Hamdi,a.g.e,s.152.

41 Tanpınar,Prof Ahmed Hamdi,a.g.e, s.152.

kasidede şöyle der:

.....

Sensin ol fahr-ı cihan-ı medeniyet ki hemen

Ahdini vakt-i saadet bilir ebna-yı zaman

.....

Kalb-i millete vücûdun ulu bir mu'cizedir.

Bunu fehmeylemeyen müdrike-i âcizedir.⁴²

İslâmiyetin teşrifi ile nasıl cahiliye devri son bulmuş ise, bu medeniyet dini ile de zulmet ve cehalet devri sona ermiş, Reşid Paşa'nın sayesinde millet, zulüm ve esâretten kurtulmuştur:

Ettin âzâd bizi olmuş iken zulme esir

Cehlimiz sanki idi kendimize bir zencir,

.....

Acep midir medeniyet resûlü dense sana

Vücûdu mu'cizin eyler taasubu tahzîr.⁴³

"Medeniyet dininin resûlü" Reşid Paşa, Avrupalı anlayışıyla, sanki bir perinin eli dokunmuş gibi Türkiye'ye revnak ve şan vereli, Frenk ülkeleri, yurdumuzun bu güzelliğini kıskanmaktadırlar:

Rûm'a bir Avrupalı büt vereli revnak ü şan

Reşk-i iklim-i Frenk olmadadır Türkistan.⁴⁴

Sadullah Paşa'da "Ondokuzuncu Asır" isimli manzumesinde, insan aklının gücünü, akıl ve tecrübe ile oluşan ilim ve tekniğin yeni bir devir açtığını dile getirir. Bilim, doğru bilinen birçok şeyin yanlış, yanlış bilinenlerinde doğru olduğunu göstererek, herşeyi değiştirdi;

42 Şinasi, Müntehabat-ı Eş'arım, İst. 1287, s. 10.

43 Şinasi, a.g.e, s. 10.

44 Şinasi, a.g.e, s. 22,

artık zaman ilerleme zamanı,dünya ilim dünyasıdır,bilgisizlikle
bir yere varılamaz:

Zaman zaman-ı terakki,cihan cihan-ı ulûm
Olur mu cehl ile kabil baka-yı cem'iyat.⁴⁵

Namık Kemâl,Şinasi'nin açtığı ufukla,divan edebiyatı tarzından
ayrıldıktan sonra,bir dâva ve kavga adamı olarak şiirlerinde impara-
torluğun durumu,geleceği,hürriyet ve meşrûtiyet gibi konuları ele alır

Namık Kemâl'de iki türlü hürriyet fikri görülür.Birincisi ferdî
hürriyettir ki,bu insan olmanın gereğidir.Varlıklar içinde yalnız in-
sana has olan bu duygu insanın düşünme gücü durdurulmadan yok edile-
mez;zulm ile,işkence ile onu yok etmek mümkün değildir:

Ne mümkün zulm ile bidad ile imhâ-yı hürriyet,
Çalış idraki kaldır muktedirsen âdemiyetten.⁴⁶

Medeniyette ilerleme insana,insanın yükselmesi de hür olmasına
bağlıdır.Dolayısıyla hürriyet,medeniyetle çok yakından alâkalıdır.
Böylece "Namık Kemal,Türkiye'de insan haklarının bayrağını ilk kal-
dıran adamdır"⁴⁷ diyebiliriz.Hürriyet,her türlü fedakârlığa değer.
Çünkü "Hürriyet güzel,esaret çirkindir.Hürriyet ulvî,esaret süflî-
dir."⁴⁸

Celladın kemendi kahredici ejder olsa da yine de esaret zinci-
rine tercih edilir:

Kemend-i can güdâzı ejder-i kahr olsa celladın
Müreccahtır yine bin kerre zencir-i esâretten.⁴⁹

⁴⁵ Ebuzziya Tevfik,Nümune-yi Edebiyat-ı Osmaniye,VI.Baskı,İst.1913
s.305.

⁴⁶ Ebuzziye Tevfik,Kemal Bey'in Tercüme-i Hali,İst.1326 s.5 .

⁴⁷ Tanpınar,Prof.Ahmed Hamdi,Ondokuzuncu Asır Türk Ed.Tarihi,
İst.1982,s.425

⁴⁸ Kaplan,Prof.Dr.Mehmet,Şiir Tahlilleri-1,İst.1978,s.42 .

⁴⁹ Ebuzziya Tevfik,a.g.e, s.6.

İkinci hürriyet, cemiyetin hürriyetidir ki buna istiklâl denir. N.Kemal'in hürriyet konusundaki düşüncelerini ortaya koyan "bu şiir Türk edebiyatında sosyal şiirin, mistizmin, vatan ve hürriyet aşkının ilk ve en kuvvetli örneğidir. Yeni Türk edebiyatında yazılmış bütün sosyal şiirlerin temelinde bu manzume vardır."⁵⁰

"Sanat sanat içindir" ilkesine bağlı olarak şahsî duygu, hayal acı ve ümitlerini şiirlerinde terennüm eden Servet-i Fünûn topluluğunun önde gelen şairi "Tevfik Fikret"in hayata bakış tarzında, 1896 yılından sonra derin bir değişme olmuştur."⁵¹ içinde yaşadığı cemiyetin idaresi, geriliği ve gayr-ı medeniliği ile ilgilenmeye başlayan Fikret, düşüncelerini şiirlerine de aksettirir. İstibdad aleyhindeki fikirlerini, Sis (1902), Sabah Olursa (1905), Mâzi... Âti (1906), Bir Lahza-i Taahhur gibi şiirlerinde buluruz.

Fikret'e göre, istibdad devri İstanbul'unda namus unutulmuş, ayak öperek yükselme gelenek olmuştur. Abdülhâmid, korktuğu için baskısını daha da arttırmış, onun yüzünden pek çok aile felakete uğramıştır. Zavallıların talihden şikâyetleri hep silahlı korkudandır:

Ey havf-i müsellah ki hasaratını râci,
Öksüz, dul ağızlardaki her şekve-i tali.⁵²

İnsanlara dokunulmazlık ve hürriyetle birlikte bir teneffüs hakkı veren kanun bir yalandan ve vaatden ibarettir:

Ey şahsa masûniyyet ü hürriyete makrûn
Bir hakk-ı teneffüs veren efsane-i kânun.
Ey va'di muhal, ey ebedî kizb-i muhakkak.⁵³

50 Kaplan, Prof. Dr. Mehmet, A.g.e, s.43.

51 Kaplan, Prof. Dr. Mehmet, Tevfik Fikret, İst. 1972, s.74.

52 Tevfik Fikret, Rubab-ı Şikeste, İst. 1326, ss.289-293.

53 Tevfik Fikret, Haluk'un Defteri, İst. 1327, (Sayfa numarası verilmemiş)

"Sis" adını verdiği bu şiirinde devrin çok karamsar bir tablosunu çizen Fikret, devamla, hakkın, hukukun mahkemelerde koğulduğunu belirtir.

Tabiatla olduğu gibi toplum hayatında kuvvetin hakim olduğunu, kuvvetlinin daima haklı sayıldığını dile getiren Fikret, "Haluk'un Veda'sı"nda:

Bütün âlem esir-i kuvvettir.⁵⁴

der. Fikret'e göre insan aklı bunu kabul edemez. Kuvvet hiçbir zaman hak demek değildir. En büyük kuvvet haktır.

Buna râvî değil ukûl, elbet
Haktadır, haktır en büyük kuvvet.⁵⁵

Tevfik Fikret, edebiyatımızda Şinasi ile başlayan Garplılaşma düşünce sisteminin temsilcisidir. Fikret Batı'ya "mutlak iyi" nazarıyla bakar. Her tabakasıyla Türk Cemiyetini hak, hukuk ve hürriyet gibi Batı menşeli kavramlar açısından değerlendirir. Gördükleri hassas bir yapıya sahip olmasının tesiriyle de onu karamsarlığı düşürür.

Mehmed Âkif'in Berlin Hatıraları şiirinde ik medeniyet odağını; İstanbul ve Berlin'i alarak yaptığı Doğu-Batı mukayesesini Fikret, Hâluk'un Vedâ'sı şiirinde yapar. Bu sefer karşılaştırılan İskoçya ile İstanbul'dur. İskoçya kötü iklimine rağmen "Cidd ü himmet, vakar ü hürriyet" doludur. İstanbul, güz güzel görünüşüne rağmen "köhne, âvare, âlûde-i kelâl ü kesel" dir.⁵⁶

Fikret'in şiirlerinde, Âkif'in gözler önüne serdiği Garp'ın sömürücü yüzü görülmez.

Hak, hukuk, adalet, hürriyet gibi sosyal kavramlar devrin önde gelen şairlerinden Mehmed Emin'in şiirlerinde de görülür. Türk Sazı'nda yer alan "Vatan Tehlikede" şiirinde, memleketin içinde bulunduğu kötü durumu "istibadâ"ya bağlar. Bu memlekette milletin mesud olması için herşey mevcuttur. Fakat adalet, hürriyet, hukuk yoktur. Haksızlık ve zulüm vardır:

Zira mülkte adalet yok, hürriyet yok, hukuk yok.
Hükümette haksızlık çok, âhâliye zulüm çok.⁵⁷

Mehmed Emin'in Anadolu isimli şiirinin son dördlüğü bir anafikir görüntüsüne hâizdir:

Yazık sana ağlamayan şiire...
Yazık sana ağlamayan vicdana,

54 Tevfik Fikret, a.g.e., (Esere Sayfa Numarası verilmemiş)

55 Tevfik Fikret, a.g.e. (ESM4)

56 Tevfik Fikret, a.g.e. (ESM4)

57 Tevfik Fikret, Türk Sazı, Yaralar ve Sargılar, Naşiri: İbrahim Hâmi, s.97

Yazık, sana uzanmayan ellere,
Yazık seni kurtarmayan insana...⁵⁹

Burada "sen" Anadolu'dur, Anadolu'nun insanıdır. Şiir, onun acıklı halini anlatmalı, vicdanlar ona ağlamalı, eller ona uzanmalı ve o kurtulmalıdır.

Mehmet Emin'e göre bu kurtuluşun üç ana vasıtası vardır. Bunlar, Millî duygu, millî birlik ve çağdaş medeniyettir. Kurtuluşumuz için, çağdaş medeniyeti almak mecburiyetindeyiz.

Milletimiz aslında medeniyetin yabancısı değildir. Dünyaya inkılâp tohumunu serpen bu millettir:

Sen dünyaya inkılâp tohumunu serperdin,
Terakkinin çiftçisi, hasadçısı hep sendin.⁶⁰

Bu milletin sinesinden çıkan Farabîler, İbn-i Sinâlar, cehli koğmuş, medeniyeti kurmuşlardır:

Senin büyük Farabî'n
İbn-i Sinan, Mevlânan
İzzetmahşerî'n Buharî'n
Daha birçok ulemân.⁶¹

Muhammed'in yurdunda cehle yumruk vurdular;
Medeniyet kurdular.

Bu millet zekidir, doğuda yüksek bir medeniyet kurmuştur. Eğer, o olmasa dünya geri kalırdı:

Aşkın kadar zekân da
Medeniyet içindir...

59 Mehmet Emin, a.g.e, s.28.

60 Akyüz, Prof.Dr.Kenan, Batı Te'sirinde Türk Şiiri Antolojisi, Ank., 1970., s.525.

61 Akyüz, Prof.Dr. Kenan, a.g.e., s.525.

Sen doğmamış olsaydın,dünya geri kalırdı.

Her yeri yaş alırdı.⁶²

Batı'nın emperyalist yüzünü de görebilen şairlerden olan M. Emin onların tahakkümlerinin yakında sona ereceğini, onların diktiikleri abidelerin bir bir yıkılacağını söyler:

Türk şiirinde bu konudaki fikirlerini;nesirlerinin yanısıra şiirlerinde de dile getiren şairlerden biri de Ziya Gökalp'tır.Onun II.Meşrûtiyet'ten önce yazdığı şiirlerde devrin idaresinden şikâyeti, hak,hukuk,adalet gibi sosyal kavramlara olan ilgisini görürüz.

Z.Gökalp,"İhtilâl Şarkısı"nda (1894) devrin baskılı yönetiminden söz açarak hürriyet istemektedir.Ölüm korkusuyla bu zilleti çekmemelerini,kendileri davranırsa Allah'ın yardım edeceğini söyler:

Harf-i memat ile çekelim mi bu zilleti,
Zencir-i zülf-ü yâr-ı mı görsün nigahımız?
Kardeşlerim hâlâs edelim haydi milleti
Elbet bize muavenet eyler Allah'ımız.

.....

Artık yeter devamı vatanda rezâletin
Zencir-i zulmü kırmak için ihtimam edin.⁶³

"Hürriyet Marşı" istibdâd idaresinin yakında yıkılacağını ilân eden heyecanların şiiridir:

Yaklaştı Yıldız'ın inkırâz günü,
Bozuldu yaldızı, çıktı düzgünü
Siyaset mahkûmu,Jurnal sürgünü
Görmeye gelecek şanlı düğünü.⁶⁴

⁶² Akyüz, Prof.Dr.Kenan, a.g.e., s.525.

⁶³ Akyüz, Prof.Dr.Kenan, a.g.e., s.690.

⁶⁴ Akyüz, Prof.Dr.Kenan, a.g.e., s.691.

Ziya Gökalp çeşitli fikrî mensur eserlerinde çok geniş olarak işlediği medeniyet meselesine şiirlerinde de değinir.

Ziya Gökalp'a göre bizim, ilim ve teknik bakımından Batı'dan geri olduğumuz bir vakiadır. Bu yüzden yenildiğimizde bir hakikattir. Fakat yenilmekle herşey bitmiş sayılmamalıdır. Eğer düşmanın ilmini alabilirsek, metodunu elde edip fennine sahip olabilirsek kurtulabiliriz. "Esnaf Destanı"nda şöyle der:

Yenildik, sebebi: Geride kalmak,
İntikam: Düşmanın ilmini almak,
İşini öğrenmek, fennini çalmak,
Şimdilik bu öce imkânımız var.⁶⁵

Burada dikkati çeken nokta, modernleşme, ilim ve teknikte çağdaş seviyeye gelme şeklinde anlatılırken, Batı'nın şekil ve yaşayışıyla ilgili unsurların da alınması gerektiğinden bahsedilmemesidir. Gökalp nesirlerinde zaten şekil ve yaşayışla ilgili hususların alınmaması gerektiğini belirtir. Medeniyet alınabilir, çünkü beynelmileldir. Bir milletin yaşama tarzı demek olan kültür alınamaz, çünkü millîdir.⁶⁶

Dil ve Edebiyat:

Tanzimat'tan sonra Batı edebiyatını kendine örnek olarak alan edebiyatçılarımız, yeni bir dil ve üslûp aramak ihtiyacını duymuşlardır. Şinâsi'den itibaren bir mesele hüviyetini kazanan dil, zaman içinde şair ve yazarların bu konudaki görüşlerini açıklamasına vesile olur.

Şairler fikirlerini daha çok nesirle açıklamışlardır. Meselâ; Rıza Tevfik, "Dilin ıslahı elbette gereklidir." dedikten sonra bunun yavaş yavaş olacağını söyler. Yaşayan bir kelimenin atılamayacağını

65 Ziya Gökalp: Kızıl Elma, İst. 1971, s. 113.

Bkz: Ziya Gökalp, Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak, İst. 1974 s. 12.

66 Ziya Gökalp, Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak, İstanbul 1974, s. 12.

savunur.⁶⁷

Tevfik Fikret de " tasfiye-i lisân"a karşıdır.O'na göre "su" için yalnız bir kelime kullanmak, "âti" var diye "istikbâli" kullanmamak lisânı tasfiye etmez,fakirleştirir.⁶⁸

Dil meselesine ait görüşlerini nesrin yanısıra nazımlarda dile getiren şairler içinde Ziya Gökalp "Lisan" şiirinde bu konuyu inceler:

Bu şiire göre İstanbul Türkçesi esas alınmalıdır.Herkesin sözlüğe bakmadan anlayabildiği söz "öz" sayılır.Ayrıca öz bir dil yaratmak için kelime uydurma,ölmüş kelimeleri diriltme gibi yapma yollara sapmağa gerek yoktur.Bütün Türklerin bir dili vardır, o da Türkçe'dir. Bu dil,İstanbul Türkçesi esas alınarak şuurla ve zevkle işlenmelidir. Dünyanın birçok büyük bir kısmında yaşamakta olan Türkler arasında birçok ortak bağlar vardır.Fakat bu bağların varlığı dil birliğine bağlıdır.O bozulursa bütün bağlar kopar:

Türklüğün vicdânı bir,

Dini bir, vatani bir,

Fakat hepsi ayrılır,

Olmazsa lisânı bir...⁶⁹

Şairlerin, sosyal açıdan edebiyatla ilgili görüşlerini de açıklamışlardır.

Tanzimatın birinci nesli olarak bilinen Şinâsi,Namık Kemâl ve Ziya Paşa Türk Edebiyatını batılılaştırmaya çalışan ilk aydınlar olarak eski edebiyatı reddederler.Onlar,sosyal fayda,hakikate ve tabiate uygunluk vasıflarını taşıyan yeni bir edebiyat istediklerini belirterek bunun için çalışırlar.Fakat düşünceleri şiire aksetmemiş,nesirle

67 Rıza Tevfik,Mebhas-ı Lisan,SF,27.3.1312,ss.70,71.

68 Tevfik Fikret, Tasfiye-i Lisân,SF,1 Nisan 1315,422,s.87.

69 Ziya Gökalp,Yeni Hayat-Doğru Yol,Ank.1976, s.17.

ifade edilmiştir.

Edebiyatla ilgili görüşlerini şiir yoluyla açıklayan şairlerimizden biri Abdülhak Hâmid'dir.

Tanzimatın ikinci nesline mensup olan Hâmid'in şiirlerinde tabiat, aşk ve metafizik düşüncelerden başka sosyal düşünceler de yer alır ki bunlardan biri de edebiyattır.

Hâmid, Garam'da edebiyatın durumunu, Üsküdar Tımarhanesi'ni ziyaret ederken esnasında konuştuğu bir delinin ağzından tenkit eder. Vatan baştan başa kana boyanmışken, cennet gibi yurda düşman girmişken, şairler hâlâ lâleden, gülden ve bülbül den bahsetmektedirler:

Bizde şair var fakat eş'ar yok,
En edîbinde bu halkın ar yok,
Kulzüm-i hûn oldu sahra-yı vatan,
Lâleden bahseyler ebnâ-yı vatan,
Doldu düşmanlarla gülşenler bütün,
Dem-zeniz bülbülle gülden biz bugün.⁷⁰

Mehmet Emin'in şiirlerinde onun konuya sosyal açıdan baktığı görülür. "Biz Nasıl Şiir İsteriz" isimli şiirinde, halk arasında okunan "Köroğlu" hikâyesi ile Hâmid'in "Fatih Türbesini Ziyaret" isimli şiiri ni karşılaştırır. "Köroğlu" hikâyesinde anlatılan olayları beğenmez hatta zararlı bulur:

Bir kitap ki ya bir yetim keçisini çaldırtır;
Ya bir çiftçi çocuğunu ıssız dağa kaldırtır;
Öyle şeyler belletir ki akıllara dokunur.⁷¹

70 Abdülhak Hâmid, Garam, İst., 1341-1923., s.71.

71 Akyüz, Prof.Dr.: Kenan, a.g.e, s.510.

A.Hâmid'in şiirini," Gayet güzel düşünülmüş,gayet iyi duyulmuş" diyerek beğenir:

Bir şiir ki şehitlerin al kaniyle yazılmış,
Bir kılıç ki bir kitabın alt yanına asılmış.⁷²
M.Emin daha sonra nasıl bir şiir istediğini söyler:

Biz o şiiri isteriz ki çifte giden babalar,
Ekin biçen genç kızlar, odun kesen analar,
Yanık sesin dinler iken gözyaşlarını silsinler.⁷³

M.Emin'e göre şiir; çiftçi, köylüyü, oduncuyu kısaca "halk"ı duygulandırmalı, aynı zamanda O'na onun diliyle birşeyler söyleyebilmelidir

Başlarını açık, beyaz sinesine koysunlar;
Yüreğinin özleriyçin çarptığını duysunlar,
Bu çarpıntı, bu ses nedir? Neler diyor, bilsinler.⁷⁴

"Bırak Beni Haykırayım"⁷⁵ şiirinde Emin:

Unutma ki şairleri haykırmayan bir millet
Sevenleri toprak olmuş öksüz çocuk gibidir.

diyerek şair ve cemiyet arasındaki yakınlığı ortaya koyar.Eğer şair haykırmazsa milletin dertleriyle dertlenip onu dile getirmezse zavallı halk için artık ne merhamet vardır, ne hukuk:

Bu zavallı sürü için ne merhamet, ne hukuk,
Yalnız bir sert bakışlı göz, yalnız ağır bir yumruk.

M.Emin "Benim Şiirlerim"⁷⁶, "Şair"⁷⁷ isimli şiirlerinde de, şiirin

⁷² Akyüz, Prof.Dr.Kenan., a.g.e. s.510.

⁷³ Akyüz, Prof.Dr.Kenan., a.g.e. s. 510.

⁷⁴ Akyüz, Prof.Dr.Kenan., a.g.e. s.510

⁷⁵ Mehmet Emin, Türk Sazı, Yaralar ve Sargılar, Naşiri: İbrahim Hâmi (BYTY) s.91.

⁷⁶ Mehmet Emin, a.g.e, s.9,

⁷⁷ Mehmet Emin, a.g.e, s.11

milletin dertlerini dile getirmesi gerektiğini söyler.

Gör÷lmektedir ki Türk şiirinde, Tanzimat'tan itibaren sosyal meselelere yaklaşma, onları görme ve gösterme temay÷lü bulunmaktadır. Fakat bu bakış Mehmed Âkif'te olduğu gibi şuurlu bir şekilde teferruata iniş, sebep ve çarelerini gösteriş tarzında değildir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEHMET AKİF ERSOY'UN

ŞİİRLERİNDE SOSYAL MESELELER

CEHALET

Mehmet Âkif'e göre, İslâm Âleminin içinde bulunduğu acı durumun, şerefsiz hüsrânın, musibetlerin en büyük sebebi cehalettir, ilimsizliktir. Bir yandan "Şevket-i fenden" mahrum olduğumuz için "Garbın" önünde geriler, öz vatan diyarlarını onlara bırakırken, bir yandan da "Yarım papuçla gezen donsuz üçbuçuk zibidi" vatani parçalamaktadır.¹ Bu felâketlerin başı hiç şüphe yok cehaletimizdir.² Âkif:

.... Eyvah! Bu zilletlere sensin yine illet

Ey derd-i cehâlet, sana düşmekle bu millet

Bir hale getirdin ki ne din kaldı ne mamus...³
mısralarıyla, içinde bulunulan acıklı durumu veciz bir şekilde ifade eder. Âkif'e göre, Cehaletin, bu kötü durumun iki sebebi vardır. Bunlardan birisi, dinimizi, dinimizin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'i anlamayıp, bilerek veya bilmeyerek İslamiyetin rûhundan uzaklaşmamızdır. İkincisi ise, bihassa son üç asırdır ilmin gerisinde kalışımız, hatta ondan habersiz oluşumuzdur.

Âkif; dinin en güzel kaynaklarına hurafelerin karıştırıldığını, Kitabın, sünnetin, icma'ın kaldırıp atıldığını ve şeriat yıkılarak onun yerine, onunla ilgisi olmayan bir bina kurulduğunu söyler. Peygamberin ağzından binlerce hadis uydurulmuş, "bu fesada binlerce zavallı kurban edilip" dinden uzaklaştırılmıştır. Onlara doğru yol diye yanlış gösterilmiştir. Kısaca, murdar eller şeriatı kirletmiştir:

1 Mehmed Âkif Ersoy, Safahat, İst., 1981, 4.Baskı, s.281.

2 A.g.e., s. 281.

3 A.g.e., s. 218.

Bakın ne hale getirmiş ki cehlimiz dini:
 Hürâfeler bütümüş en temiz menâbiini...
 Değil hakâyık-ı şer'in bugün, bedihiyyat
 Bilâ- münakaşa ikrar olunmuyor, heyhat...
 Kitabı, sünneti, icma'ı kaldırıp attık
 Havassı maskara yaptık, avamı aldattık.
 Yıkıp şeriatı bambaşka bir bina kurduk,
 Nebiye atf ile binlerce herze uydurduk
 Niçin şeriatı murdar elinle kirlettin
 Ki doğru yol diye tuttun, delâli gösterdin...⁴

Şeriatle oynandığı için, bu mefhum, bir bulanıklığın arkasında kaybolmuş, herkes kendi uygulamalarını şeriat olarak takdim etmiştir. Gerçek şeriatı bilenler bunlara bakınca "Şeriat bu mu?" diye hayıflanmaktadır. Otuzüç yıl saltanat süren padişah da, faaliyetlerini şeriat olarak göstermekte, isyan ederek askeri kestiren Vahdetî de Şeriat demektedir. Karısını boş yere döven, zulmeden, boşayan erkek de "emr-i ilâhî" diyerek sırtını şeriate dayamaktadır. Âkif'e göre bunların hepsi cehâlettendir:

Hele biçare şeriatle nasıl oynanıyor,
 "Müslümanlık bu mu yahu" diye insan yanıyor
 Gölgesinden bile korkup bağırان bir ödle:
 Otuz üç yıl bizi korkuttu "şeriat" diyerek.
 Vahdetî muhlisiniz, elde âsâ çıktı herif
 Bir alay zabiti kestirdi. Sebep: şeri Şerif"
 Karı dövmüş başamış... "emr-i ilahî" ne denir?
 Bunların hepsi emin ol cehâlettendir...⁵

⁴ A.g.e., s. 275.

⁵ A.g.e., s. 129.

Hakikî islâmiyetten haberi olmayan, sarıldıkları hürâfelerin esiri bazı "Hoca"lar milletin hayrına olan bütün düşüncelere hemen "Bid'at" diye karşı çıkmakta ve katı bir taasup göstermektedirler:

Ya taasupları? Hiç sorma nasıl maskaraca
O uzun karkasının yenleri yerlerde, hoca,
Hem bakarsın eşi yok dine teaddisinde,
Hem ne söylersen olur dini hemen rencide
Milletin hayrı için her ne düşünsen: Bid'at,
Şer'îtağyir ile terzil ise-hâşâ-sünnet⁶

Bu cahil hocalar, her iyiliğin karşısına çıkarken, her iyi düşünceye bidat derken bir yandan da sünnet adına şeriati bozup rezil etmektedirler.

Dinden uzaklaşma, şeriati bilmeme, hurafelere esir olma cehaleti sadece Osmanlı ülkesindeki Müslümanlar için değil diğerleri için de geçerlidir: Meselâ Çin'de öyle Kur'an okurlar ki Çince zannedilir.

Âdetleri Mecûsî ayinlerine benzer:

Öyle Kur'an okuyurlar ki sanırsın Çince,
Bütün âdetleri âyin-i mecûsiye karib...?

İslâm âleminin sosyal yapılarıyla yakından ilgilenen Abdürreşid İbrahim Efendi'nin anlattıkları Âkif'i doğrular mahiyettedir: Meselâ Kur'an-ı Kerim'in okunuşuyla ilgili olarak şunları kaydeder: "... Umûmiyetle, Çin mescidlerinde namazdan önce talebe bir halka teşkil ederek, Sûre-i Kehf okurlar. Bu kere de biz geldiğimiz zaman Sûre-i Kehf okunmakta idi. Muhammed Hanif Efendi de Çin mescidinde birinci defa bulunuyormuş. Kemâl-i hayret ile dinledikten sonra bize sordu:

6 A.g.e., s. 168,

7 A.g.e., s. 170.

-Rica ederim, bunlar ne okuyorlar, -Sure-i Kehf. -Yok canım ben Sure-i Kehf'i ezberden bilirim, burada ben birşey anlayamadım..⁸ Âdetleri konusunda yazdıklarını da İslâm gelenekleriyle bağdaştırmak mümkün değildir: "Ben de mihraba yakın bir yere oturmuştum, derken: Dum, dum çan vurulmaya başladı... Derhal cami kapısına gittim vurulmakta olan nâkusu gördüm. Bunların nâkusları hristiyan nâkusları gibi olmayıp, Buda mabedlerinde kullanılan davullara benzer.. Câmi kapısı önünde bulunur, ecr ve sevab ümit edenler de camie gelir gelmez bu nakusu vururlar ve sevap kazanırlar...⁹

Yine dinle ilgili, onu yanlış anlamaktan kaynaklanan bir taassup çeşidi olan "Görenek Taassubu" müslüman unsurunun geri ve cahil kalmasının sebeplerindendir. Bu yanlış telâkki Fas'tan Çin'e kadar bütün müslümanlarda görülmektedir:

Çin ve Mancurya'da din bir görenek, başka değil.

Müslüman unsuru gayet geri, gayet cahil.

Aceba meyl-i teâli ne demek onlarca?

"Böyle gördük dedemizden" sesi milyonlarca

Kafadan aynı tehevvrle bakarsın çıkıyor.

Arş-ı amali bu ses tâ temelinden yıkıyor.

Görenek hem yalınız Çin'de mi salgın? Nerde.

Hep musâb âlem-i islâm o devasız derde.

Getirin Mağrib-i Aksa'daki bir müslümanı

Birde Çin Sûru'nun altında uzanmış yatını

Dinleyin herbirinin ruhunu: Mutlak gelecek

"Böyle gördük dedemizden" sesi titrek titrek..¹⁰

8 Abdürreşid İbrahim, Âlem-i İslâm, C.1, s. 546 1328

9 A.g.e., C.11, s. 5 1331

10 Safahat, Süleymaniye Kürsüsünde, s. 169,170

Her yeniliğe karşı " Böyle gördük dedemizden " itirazının, milyonlarca kafadan aynı hiddet ve kızgınlıkla çıkması,yükselme arzularını yıkmakta,ümitleri söndürmektedir.Halbuki bu sözün dinimizde yeri yoktur.Hatta dinen reddedilmiştir.Kur'an-ı Kerim'deki ilgili âyetler M.Âkif'i doğrulamaktadır.Meselâ:

(Onlara:"Allah'ın indirdiğine uyun" denilince "Hayır,atalarımızı üzerinde bulunduğumuz şeye uyarız" derler,ya ataları bir şey akl edemeyen ve doğru yolda olmayan kimseler idiyseler?"¹¹),("Onlara: "Gelin Allah'ın indirdiği kitaba ve peygambere uyun" dendiğinde, "Atalarımızı üzerinde bulunduğumuz yol bize yeter" derler; ya ataları bir şey bilmeyen ve doğru yolda olmayan kimseler idiyseler"¹²), (Onlar bir fenalık yaptıkları zaman "Babalarımızı bu yolda bulduk, Allah da bize bunu emretti" derler.De ki "Allah fenalığı emretmez. Bilmediğiniz şeyi Allah'a karşı mı söylüyorsunuz ?)"¹³meâlindeki âyetler "Böyle gördük dedemizden" taassubunun islâmiyete uygun olmadığını,dinen merdud olduğunu göstermektedir.Buna rağmen nasıl olup da bu kadar geniş bir sahaya yayıldığına Âkif hayret eder.

Âkif'e göre bu yanlış anlayışın bu kadar yaygın olmasının sebebi,dinin bilinmemesidir.O'na göre biz dini bilmiş olsaydık, bu kadar sersemlik edemezdik.Gerçeği ve ilmi kabul etmeyen,perişan olup giden bir çok milletlerin durumunu bildiren âyetleri her gün okurda hiç ders almayız:

Böyle gördük dedemizden sözü dinen merdûd,
Acaba saha-i tatbiki neden nâ-mahdût?
Çünkü biz bilmiyoruz dini.Evet, bilseydik,
Çare yok göstermezdik bu kadar sersemlik
" Böyle gördük dedemizden " diye izmihlâli

11 Kur'an-ı Kerim, Bakara Sûresi, Âyet :170.

12 Kur'an-ı Kerim, Mâide Sûresi, Âyet :104.

13 Kur'an-ı Kerim, Âraf Sûresi, Âyet:28.

Boylayan bir sürü milletlerin olsun hâli
 İbret olmaz bize, hergün okuruz ezbere de,
 Yoksa bir maksat aranmaz mı bu âyetlerde.¹⁴

Âkif, anlaşılan Kur'an'ın bizce mânâsı değil, yalnız kelimeleri kıymetli biliniyor, der. Çünkü mânâsına aldığımız yok... Kur'an-ı Kerim'i yalnızca açar yaprağına bakarız veya bir ölünün toprağına üfler geçeriz. Şu hakkiyle bilinmelidir ki! Kur'an ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için inmiştir.:

Lâfzı muhkem yalnız, anlaşılan, Kur'an'ın,
 Çünkü kaydında değil hiçbirimiz mânânın!
 Ya açar nazm-ı celil'in bakarız yaprağına
 Yahud üfler geçeriz bir ölünün toprağına,
 İnmemiştir hele Kur'an, bunu hakkiyle bilin,¹⁵
 Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için.

Cehâletimizin, geriliğimizin bir sebebi de ilimsizliktir. Bizler, faziletli devirleri gerçekten parlak büyük bir milletin evlâdıyız. Ancak son üç asırdan beri, sahibolduğumuz faziletli ilimle birlikte yürütemedik. Çağın ilmî gelişmesinin gerisinde kaldık. Ümmet, cehâlet denilen bataklığı saplandı. Bundan dolayı da bütün maddî gücünü kaybetti, Vücûdu felçli bir insana döndü. Şimdi sarsak sarsak hareket etmeye çalışıyor ama, Avrupalılar ne derse onu yapmaya mahkûm durumda, Âkif'e göre bu "şerefsiz hüsrânın" sebebi düşmanlarımızın sahip bulunduğu ilim ve fen kudretinden bizim mahrum oluşumuzdur.:

Bir büyük milletin evlâdıyız, oğlum, ancak,
 O fazilet son üç asrın yürüyen ilmiyle
 Birleşip gitmedi, Battıkca da ümmet cehle

¹⁴ Safahat, Süleymaniye Kürsüsünde, s. 170.

¹⁵ A.g.e. s. 170.

Bünyevî kudreti günden güne meflûç olarak
 Bir düşüş düştü ki, davransa da sarsak, sarsak
 Garb'in emriyle artık yatıp kalkmaya mahkûm.
 Çünkü hâkim yaşatan Şevket-i fenden mahrum,
 Biz evet, hasmımızın Kudret-i irfanından
 Bi-nasibiz de o yüzden bu şerefsiz hüsrân.¹⁶
 İslâm âleminde, ilmin aradığı hürmet ve sükun yoktur. Üstelik
 efkâr-ı umûmiye de aleyhindedir.

Bu yüzden de ilmin adı yoktur:

Neye ilmin adı yok koskoca millette bugün,
 Çünkü efkâr-ı umûmiyye aleyhinde bütün,
 Çünkü yerleşmek için gezdiği yerlerde fûnun,
 Önce gayetle büyük hürmet arar, sonra sükûn.¹⁷
 Halkın, ilmin aleyhinde bulunmasının sebebi; erbâb-ı tefekkür
 ile arasının açık olmasıdır:

Sizde erbab-ı tefekkürle âvâmın arası
 Pek açık, işte budur bence vücûdun yarası.¹⁸

"Mütefekkir geçinenler"e göre tek kurtuluş yolumuz vardır. O da
 "içtimaî, edebî, hasılı her meselede "Garb'i taklid etmektir. Bir de
 din kaydı kaldırılmalıdır. Çünkü o ilerlememize engeldir.:

Mütefekkir geçinenler ne diyor sizde bakın:

"Medeniyette teâlisi umûmen Şark'ın,
 Yalınız bir yolu ta'kibederek kaabildir.
 Başka yollardı selâmet gözeten gaafildir.

16 A.g.e.,s. 442.

17 A.g.e.,s. 183.

18 A.g.e.,s. 182.

Bakarak hangi zeminde yürümüş Avrupalı,
 Aynı izden sağa yahut sola hiç sapmamalı
 İçtimaî, edebî, hâsılı her meselede,
 Garb'ı taklid edemezsek, ne desek beyhüde,
 Bir de din kaydını kaldırmalı, zira o belâ,
 Bütün esbâb-ı terakkimize engel halâ..¹⁹

Avrupalılar, Müslüman milletlerin, dinlerinin zaruri bir neticesi olarak geri kaldıklarını iddia ediyor, şeriate uydukları müddetçe Hristiyan milletlerin daima aşağısında kalacaklarını öne sürüyorlardı. Buna delil olarak da islâm ülkelerinde görülen genel geriliği gösteriyorlardı.²⁰ Batı tipi okullardan mezun olan aydınlar da aynı şeyi söylüyor "dini ilerlemeye engel" görüyorlardı. "Aslında ebedi değerlere dayanan islâmiyet ile ilim arasında bir uçurum yoktur."²¹ "İslâmiyetin ilme ve âlime verdiği değer çok büyüktür" ilim öğrenmek her müslümana farzdır!²² İslâm inancına göre "Kıyamet gününde bilgilerin mürekkebi şehitlerin kanı ile tartılır!"²³ İlme bu kadar önem veren bir din terakkiye engel olamaz.

Sözde aydınların "din kaydını kaldırmalı düşüncesi halkın onlardan nefret etmesine yol açar; çünkü bu fikirler anlara yabancı ve ters gelmektedir. "ki grubun arasında öyle bir düşmanlık başlar ki, mütefekkir tabaka ne söylerse, halk onu fena kabul etmektedir:

Açılıp gitgide iki hizbin arası
 Pek tabii olarak geldi niza'ın sırası...
 Öye müthiş ki husûmet, mütefekkir tabaka
 Her ne söylerse, fena gelmede artık halka..²⁴

19 A.g.e. s. 182.

20 Said Halim Paşa, Buhranlarımız, S. 174-175.

21 Kaplan, Mehmet Âkif Simp. S. 153. "Mehmet Âkif'e Göre ilim ve Din," Ank. 1976.

22 Erkul Tevfik Rüştü, İslâmda İlimin Değeri, Ank.1968, S. 62.

23 A.g.e., S. 61.

24 Safahat, Süleymaniye Kürsüsünde, S.. 183.

Mütefekkirlerle olan bu düşmanlık, zamanla, doğrudan doğruya "her fesâdın başı fen okumaktır" yanlış düşüncesiyle fenn'e dönmüştür. İlim ise hürmet görmediği yerde yok olur. Halkın, okumuşların şahsında, ilme duyduğu bu nefret, cehâlet felâketinin hazırlayıcısıdır:

Bir felâket bu gidiş... lâkin işin berbadı,

Mütefekkir geçinenlerdeki taşkınlaktan,

Geldi efkâr-ı umûmiyyeye mühlik bir zan!

"Bu fesadın başı hep fen okumaktır" dediler

Onu mahvetmeğe kalkıştılar artık bu sefer...²⁵

Âlime düşmanlık, ilme düşmanlığa dönüşmüş, cehâlet bütün karanlığıyla islâm âlemine çöreklenmiştir. Bir zamanlar ilmiyle, eserleriyle dünyayı aydınlatan İbn-i Sinâ'ları, Farâbileri, Uluğ Bey'leri yetiştiren toprak kısırlaşmış, Semerkand, Buhara gibi aydınlık islâm şehirleri ilme yabancılaşmıştır. Bir zamanlar Rasadhane'leri ile Fezâyı gözleyen Semerkand'da şimdi cahiller kol gezmekte, Ay tutulunca, dümbelek çalarak şeytan koğmaya çalışmaktadırlar:

O Buhara! O mübarak, O muazzam toprak!

Zilletin koynuna girmiş uyuyor müstağrak.

İbn-i Sina'ları yüzlerce doğurmuş iklim,

Tek çocuk vermiyor ağışuna ilmin, ne akim,²⁶

Halbuki Ortaçağda, Garb âlemi karanlıklar içinde boğulurken, Semerkand'da, Uluğ Bey âlimleriyle birlikte Büyük Rasathaneyi kurmuş, yıldızların fihristini hazırlamıştı. Bu eser ortaçağdaki astromominin en son sözüdür, ve bu ilmin; teleskop icad edilinceye kadar ulaş-

25 a.g.e., s. 183.

26 a.g.e., s. 168.

tığı son derecesidir. Bu çalışmalar sayesinde Müslümanlar astronomiyi "İlm-i Nücum" olmaktan çıkarıp müsbet bir ilim haline getirmişlerdir.²⁷ Mazisi bu kadar parlak bir yerde şimdi hurafeler hüküm sürmektedir.

O rasadhane-i dünya, o Semerkand bile,

Öyle dalmış ki hurafata o mazisiyle!

Ay tutulmuş "Kovalım şeytanı kalkın" diyerek

Dümbelek çalmada binlerce, kadın, kız, erkek,²⁸

Bu cehâletin ve ilimsizliğin sonucunda, millet perişan, sanayi ve ticaret ortadan kalkmış, ziraat en ilkel şekildedir.

Mehmet Âkif'e göre çıkar yol bu cehâletten kurtulmaktır. Bu da dini doğru anlayıp tatbik etmekle ve ilimle mümkündür. Kur'an-ı Kerim ne fal bakmak için ne de mezarlıkta okunmak için inmiştir. Müslümanlar onu hakkıyla anladığı zamanlar ilimde ve medeniyette ileri gitmişlerdir. Hz.Muhammed! "Kur'an ilimle fayda verir, mânâsı anlaşılmadan bir fayda sağlamaz"²⁹ buyurmuşlardır ki Âkif de tamamiyle bu görüştedir.

Âkif asrın ilim asrı olduğunu belirtir. Bu cehâletle devam edilirse tarih sahnesinden silineceğimizi söyler. Onun için, giden ilmi, son üç asırdır haberdar olmadığımız ilmi tez elden edinmeliyiz. "İlim müminin kaybolmuş bir malıdır, her nerde görürse alıverir."³⁰ Müslüman odur ki, ilim Çin'de olsa, başında sarık, ayağında çarık, altı aylık yolu dağ taş demeden aşar ve onu bulur, alır:

Müslüman elde âşâ, belde divit, başta sarık;

Sonra sırtında yedek saplı beş on deste çarık;

Altı aylık yolu, dağ taş demeyip çiğneyerek

27 Âeskioğlu, Osman Müslümanların İlim ve Medeniyete Hizmetleri, Ank., 1980, S. 15.

28 Safahat, S. 168.

29 Erkul Tefvik Rüştü İslâmî İlimin Değeri, Ank.-1968, S. 70.

30 A.g.e., S. 77.

Çin-i Maçin'deki bir ilmi gidip öğrenecek..³¹

Âkif'e göre; bilmek insan olmaktır, insan olmak için, hakiki müslüman olmak için, bu şerefsiz hüsrandan kurtulmak için cehalet batağından çıkmaya azmetmeliyiz.

³¹ Mehmed Âkif, Safahat, s. 167.

ÇALIŞMA, KADER ve TEVEKKÜL

Mehmet Âkif, çalışma üzerinde çok durur. O'na göre, insan için ne bu dünyada, ne ahirette kendi çalışmalarının veriminden, kendi kazancından başka bir şey yoktur. Bu fitratın kanunu ve Kur'an ile tebliğ edilmiş bir hakikattir.¹ Kâinatta bulunan herşey çalışmaktadır. Dünya, fezâ denilen boşlukta sürekli dönmededir. Herşey, her an bitmez tükenmez inkılâplar geçirmektedir.

Kamer çalışmadadır, yerle gök çalışmadadır,
Güneş çalışmada, seyyareler çalışmadadır.²

Kainat bu haliyle, çalışkan, düzenli, uyumlu bir aileyi andırır. Aile üyelerinden birinin "istirahat eylediği" veya "tavakkufu" sözkonusu değildir. Çünkü onun kısa bir duraklaması kainatın düzenini bozar, mahvına yol açar!

Onun tavakkufu, zira bütün bir aileyi

Dakikasında perişan eder, ezer, bitirir.³

Âkif, kainatta mevcut her şeyin, en küçük zerreden güneş sistemlerine kadar, çalıştığını gösteren örnekler sıralar.

Küçük bir taş parçasını, ilmin ışığında incelediğimiz zaman onun da boş durmadığını "âlemleri dolduran çalışma seline" katıldığını hayretle, görürüz.

Alın da birkküçük taş, ziyâ-yı ilme tutun

1 "Leyseli'l insani illâma sea =insana kendi çalışmasının veriminden başka birşey yoktur" Kuran-ı Kerim, Necm Suresi, 39.Âyet

2 Safahat, Fatih Kürsüsünde, S. 255,

3 A.g.e. S. 257.

Onda tembelliği hoş görececek birrûh yoktur. Bilakis "çalışmayı kadın erkek her müslümana farz" kılmıştır?⁷ Garb'in elçileri" bir zamanlar atının üzengisini öpmeğe hasretken, bugün tembelliğin yüzünden o ihtişamı bıraktın ve ayaklar altına düştün:

O ihtişamı elinden niçin bıraktın da

Bugün yatıp duruyorsun, ayaklar altında!

"Kadermiş" öyle mi? Haşa... Bu söz değil doğru!

Belânı istedin Allah da verdi, doğrusu bu...

Talep nasılsa tabîî netice öyle çıkar...⁸

Âkif burada, halkın yanlış "KADER" anlayışı üzerinde durmaktadır. Çalışmamak, miskin miskin oturmak, bu yüzden milletler yarışında geriye kalmak, böylece dilenci mevkiine düşmekle islâmın kader anlayışı arasında hiçbir ilgi yoktur.

Âkif, kadere imanın farz olduğunu belirterek anlayışını özetler: İnasana düşen bir sır olan kaderin mahiyetini araştırmak değil, kendine düşen vazifeyi yapmaktır, yani çalışmaktır. Kadere güvenip çalışmamak, herhangi bir işin sebebine yapışmamak, tedbir almayı kadere mâni saymak câiz değildir. Allah herşeyi bir takım sebeplere bağlamıştır. Her insanın rızkını yaratmış ancak, o rızkın ele geçmesi için "aramayı" şart koşturmuştur.⁹ "Şüphesiz rızkı veren, o pek çetin kuvvet sahibi Allah'ın kendisidir."¹⁰ Fakat bu rızka ulaşmak onu aramaya bağlıdır. Allah'tan ne istersen ve neye göre çalışırsan onu verir. İslâmiyet ne emretmektedir, yapılan nedir:

"Çalış" dedikçe Şeriat, çalışmadın durdun,

Onun hesabına bir çok hurâfe uydurdun,

7 Aslangül, Halil, İslâmda Çalışmanın Önemi, Ank.1962, S. 14.

8 Safahat, S. 267

9 Akseki, A.Hamdi, İslâm Dini, Ankara, 1977 S. 98.

10 Kur'an-ı Kerim, Ez-zariyet : 58.

Sonunda bir de "TEVEKKÜL" Sokuşturup araya
Zavallı dini çevirdin onunla maskaraya...¹¹

İslâm âleminin geriliğine sebep olan bir düşünce de bu yanlış "tevekkül" anlayışıdır. Bunun islami tevekkül anlayışı ile ilgisi yoktur. İslâmiyette tevekkül : hareketlerini tabii (ilâhi) Kanunlara uydurduktan sonra Allah'a güvenmek ve emniyet ederek neticeyi beklemektir. İnsan evvelâ elinden geldiği kadar çalışacak, kendine düşen vazifeleri yapacak, bütün maddi sebepleri hazırlayacak, ondan sonra sadece Allah'a güvenip dayanacak, neticeyi ondan bekleyecektir. Zaten İnsan için bundan sonra yapılacak iş, tutulacak yol da yoktur. Çünkü iş artık kendi gücünün dışına çıkmıştır.¹² Kısaca, teşebbüs ve azimden sonra, o işte, Allah'ın inayetine sığınıp, güvenmek demektir. Tevekkül, atalet demek değildir, teşebbüs ve azmetmeden tevekkül yoktur.¹³ En veciz deyimle: "Bir kere azmettin mi artık, Allah'a güvenip dayan (=tevvekkület)¹⁴

M.Âkif, Kader ve tevekkül konusundaki görüşlerini iyice anlatabilmek için misaller verir. Bunların birinde, İslâmiyetin ilk yıllarında geçen bir vak'ayı anlatır: Hz. Ömer ordusuyla Surg'a gelir. Şehirde veba hastalığı olduğunu haber alır, geri döner. Ebü Ubeyde, Hz.Ömer'e: "Kaderden mi kaçırıyorsun" diye sorar. Hz.Ömer "Doğrudur" der:

Şu var ki kaderullahtan kaçarken biz,

Koşup öbür kaderullaha doğru gitmedeyiz!¹⁵

Böylece, göz göre göre vebalı yere girmenin, yok yere telef olmanın kader değil, düşüncesizlik : olduğu, şartları değerlendirip ona göre davranmanın uygun olacağı vurgulanıyor. Zaten "kaza ve kadere

11 Safahat, S. 268

12 Kazancı, A.Lütfi, İslâmda İrade Kaza ve Kader, İst.1966 S. 49.

13 Berki, A.Himmet, 250 Hadis, Ankara, 1979, S. 50.

14 Kur'an-ı Kerim, Âl-i İmran, 159, Ayet.

15 Safahat, Fatih kürsüsünde, S. 270.

inanmak, insanı körükörüne hadiselerin akışına kendini kaptırması ve kurtuluş çaresini aramaması demek değildir.¹⁶

Kader ve tevekkül konusundaki görüşlerini barizleştirmek için sıraladığı örneklerden biri de şudur:

Adamın biri, ormanda kötürüm bir tilkinin nasıl karnını doyurduğuna şahit olur: Arslan bir ceylan yakalamıştır, tilkinin yattığı yere yakinen bir yerde karnını doyurur. Artığıyla da tilki rızıklandır. Bunu gören avcı: "Cenab-ı Hak ne kadar merhametli, tilkinin bile rızkını ayağına getiriyor. İnsan niye çalışmalı ki, gidip yatalı, tevekkül etmeli" diye düşünür. Bir mağaraya gidip yatar ve rızkını bekler...

Birinci gün bakınır: yok bir gelir, ne gider,
İkinci gün basar açlık, erir erir süzülür,
Üçüncü gün uyşuk bir sinek olur, büzülür.¹⁷

Açlık ve çaresizlik içinde uykuya dalacakken bir sesle irkilir:

Dolaş da yırtıcı arslan kesil behey miskin
Niçin yatıp kötürüm tilki olmak istersin?
Elin kolun tutuyorken çalış, kazanmaya bak,
Ai artığınla geçinsin senin gibi bir yatalak.¹⁸

Âkif'e göre; kendini "kötürüm tilki" yerine koyup mağarada yatarak rızkını bekleyen adamın anlayışı İslâmın rızk ve tevekkül anlayışıyla bağdaşmaz. Çünkü "Rızkı veren, o pekçetin, kuvvet sahibi Allah'ın kendisidir"¹⁹ Fakat bu rızka ulaşmak, onu aramaya, çalışmaya bağlıdır.

Çalışma gücü varken, bir mağarada rızk beklemek, tevekkül değil,

16 Akseki, A. Hamdi, İslâm Dîni, Ankara, 1977 s. 98.

17 Mehmed Âkif, Safakah, s. 456.

18 Mehmed Âkif, a.g.e. s. 456.

19 Kur'an-ı Kerim, Zariyat: 58.

kendini açlığa mahkûm etmektir. Zaten İslâm âleminin gerilik sebeplerinin biri de "tevekkülün" böyle anlaşılmasıdır. "Muhakkak ki biz insanları güçlüklerle karşılaşmak ve onları yenmek için yarattık"²⁰ Âyetini bilmeyen, anlamayan müslüman kendini kötürüm tilki yerine koymakla hata etmektedir.

"... Onları affet, onlara mağfiret dile, iş hakkında onlara danış, fakat karar verdin mi Allah'a güven..."²¹ âyetini hatırlatan Âkif'e göre düstûr: "Danış, karar ver, azmet sonra tevekkül et"dir. Tevekkülün böyle anlaşıldığı devirlerde "Bir avuç Arab'ın satveti" dünyayı kuşatmış, Hicaz'dan Çin'e Çin Seddi'nden İspanya eteklerine kadar İslâmiyet yayılmıştır.

İslâm âlemi ne zaman ki "kendini" kötürüm tilki" yerine koymaya başlamış, çarpık bir kader ve tevekkül anlayışına kapılmış, çalışmamış, işte o zaman her günü yeni bir felâketle karşılaşmıştır. Tembelliğin neticesi olarak, vatan toprakları elimizden çıkmış, ecadımızın mezarları ayaklar altına düşmüştür. Batı'nın karşısında her alanda geri kalan, zillete düşen gafil müslümanın yine de tek dileği, neye mal olursa olsun hayatta kalabilmektir:

Vatanın, namusunu fedâ ederek yaşamak, şerefli bir mazisi olan bir millet için zillet demektir:

Merâmın ölmeyebilmek, fena değil bu karar,

Fakat hayat için elzem, hayatı istihkar,

Hayat odur ki bahası hür olsun,

Senin hayat-ı sefilin: bahâ-yı nâmusun.²²

20 Kur'an-ı Kerim, Kiyâmet Süresi, 4. Âyet

21 Kur'an-ı Kerim, Âl-i İmran Süresi, 159. Âyet

22 Safahat, S. 267.

Miskinliğin kucagında yüzyıllardır uyuyan bu cemiyet, milletler sahnesinde, artık itibarını kaybetmiştir. Avrupa devletlerinden yardım umarak, merhamet dilenerek "bu ömr-i derbederi" sürdürmenin ne zevki var? Millet çalışıp, azmedip bu düşkünlükten kurtulacağı yerde, bu durumu değişmez kader kabul etmekte "ucunda ölüm yoksa" her mezellete râzı olmaktadır:

Mezelletin o kadar yâr-ı cânısın ki yazık,

"Ucunda ölüm yoksa" her belâyâ göğsün açık...

Dilenci mevkii milletlerin içinde yerin,

Ne zevki var bana anlat bu ömr-i derbederin.²³

Çocuklarının maişetiyle ilgilenmeyen, düşmanlarının ayak seslerini "Başkent"inde duyduğu halde utanmayan, içinde bulunduğu "namûs-ı ahval ve şerâti" değiştirmek, iyileştirmek için hiç bir çaba göstermeyerek, herşeyi Allah'a havale edip doğru kahvehaneye koşan duygusuz insanları Âkif açtık bir dille hicveder:

Demek ki her şeyin Allah... Yanaşman, ırgadın O,

Çoluk çocuk ona aid: Lalan, bacın, dadın O,

Vekilharcın O, kâhyan, müdir-i veznen O...

Tabib-i âile, eczacı... Hepsi hâsılı O...²⁴

Âkif, bu çarpık düşünceli, saygısız insanlara sorar:

Peki herşeyin O'da, sen nesin; der:

Ya sen nesin? Mütevekkil ! Yutulmaz artık bu !

Biraz da saygı gerektir... Ne saygısızlık bu !

Hudayı kendine kul yaptı, kendi oldu Huda

Utanmadan da tevekkül bu cürete... Ha?²⁵

23 A.g.e. S. 267.

24 A.g.e. S. 268.

25 A.g.e. S. 268.

Allah'ı bütün işlerini yapmaya memur etmek, âdeta kendini Allah seviyesine yükseltip O'nu kendine kul telâkki etmek saygısızlığında bulunan insanların fiili, Âkif'e göre aslında "şirk"tir. Bu sefih insanlara göre sanki Kur'an kendileri için değil de Allah için inmiş, Onun sorumluluklarını bildirmektedir.

İslâm âleminin içinde bulunduğu geri durumun meydana gelmesinde bu yanlış kader, tevekkül ve çalışma anlayışının rolü çok büyüktür.

Akif'e göre bu geri kalmışlıktan, cahillikten ve her türlü zilletten kurtuluş çaremiz islâmı dosdoğru anlamak ve onun emrettiği gibi çalışmaktır.

İslâmiyet her vesile ile çalışmayı teşvik etmiştir: "Çalışanlar için ne güzel nimetler, ne üstün mükâfatlar vardır"²⁶ Erkek olsun, kadın olsun çalışan hiçbir kimsenin emeğini boş etmem"²⁷ Meâlindeki âyetler; "Dünya için hiç ölmeyecekmiş gibi, âhiret için de yarın ölecekmiş gibi çalış", "En hayırlınız, ne dünyayı âhireti ve ne de âhiretini dünyası için teketmeyip her ikisi için de çalışanınızdır" , "İki günü birbirine eşit olan aldanmıştır"²⁸ hadisleri dinimizin çalışmaya ne kadar önem verdiğini gösterir.

Peygamberimiz bir savaştan dönüyorlarken, Kendisini karşılayan Ashab'dan birinin elini tuttuğu sırada, O'nun çalışmaktan ellerinin nasır bağladığını görünce "İşte, cehennemde yanmayacak el bu eldir"²⁹ buyurdular.

Âkif'e göre canla başla çalışmaktan başka çare yoktur:

Çalışmak... Başka yol yok, hem nasıl, canlarla başlarla

Alınlar terlesin, derhal iner mev'ud olan rahmet... 30

26,27 Kur'an-ı Kerîm, Âli İmran Sûresi Âyet: 135, 194.
 28 Aslangül, Halil, İslâm'da Çalışmanın Önemi, Ank., 1962, s.14.
 29 Aslangül, Halil, a.g.e., s.16.
 30 Mehmed Âkif, a.g.e., s.456.

"Bugün bir hezimet sözkonusuysa, bunun sonu ölmek değildir" diyen Âkif kurtuluşumuzdan ümitlidir. Onun da tek şartı vardır, gayret ve çalışmak.... Daha önce bizim gibi kötü durumlara düşenler olmuştur. Fakat çalışarak kurtulmuşlardır; bizim de en başta yapmamız gerek şey çalışmaktır.

Sonuç olarak:

Bekayı hak tanıyan, sa'yi bir vazife bilir

Çalış, Çalış ki bekaa, Sa'y olursa hakedilir..³¹
 diyen Âkif'e göre yaşamayı, bekayı bir hak olarak kabul edenler, çalışmayı da vazife olarak kabullenmelidirler. Çünkü sürekli varoluş ancak çalışmakla mümkündür. Bu ilâhi kanuna kainatta herşey uyar ve çalışır. Biz de tembelliğin adını kader ve tevekkül koymadan, dinimizi dosdoğru anlayarak elbirliğiyle ve gayretle çalışırsak bu gerilikten ve cehâletten, bunların sonucu musab olduğumuz itabarsızlıktan ve zilletten kurtulabiliriz.

AHLÂK BOZUKLUĞU

Mehmet Âkif'e göre cemiyetin içinde bulunduğu en önemli meselelerinden biri de ahlâk bozukluğudur. Bu, bir milletin toptan ölümü (Mevt-i Küllî). yok olması demektir. Millî rûh demek olan millî ahlâkın bozulması, bir cemiyet için en korkunç ölümdür. Âkif bunu:

Fakat ahlâkın izmihlâi en müthiş bir izmihlâl,
Ne millet kurtulur, ne milliyet, ne istiklâl.
Oyuncak sanmayın, ahlâk-ı millî rûh-i millîdir
Onun iflâsı en korkunç ölümdür: Mevt-i küllîdir.¹
beyitleriyle ifâde eder.

Milletlerin yaşaması ahlâklarının sağlam ve yüksekliğiyledir, ölümleri ise ahlâkın düşmesinden, bozulmasındandır; kısaca; Âkif'in veciz mısraıyla: Kendi ahlâkıyla bir millet ölür, yahut yaşar.²

Âkif, bizim millî ahlâkımızın, islâm ahlâkı olduğunu belirtir. Onun hususiyetlerini de şu mısralarla özetler:

Doğruluk, ahde vefa, va'de sadakat, şefkât,
Âcizin hakkını ilâya samimi gayret
En ufak şeyle kanat, çoğa kudret varken
Yine ifrat ile vermek, veren eller darken;
Kimsenin ırzına, namusuna yan bakmayarak
Yedi kat ellerin evladını kardeş tanımak...
"Öleceksin!" denilen noktada merdâne sebat,
Yeri gelsin gülerek oynayarak terk-i hayat
İhtirasat-ı husûsiyeyi söyletmeyerek
Nef'-i şahsîyi umûmunkine kurban etmek...³

1 Safahat, Hatıralar, s. 307

2 A.g.e. s. 320

3 A.g.e. s. 171

Âkif'e göre güzel ahlâkın prensipleri şöyle sıralanabilir:

a) Doğruluk, b) Sözünde durmak, c) Şefkât, ç) Adalet ve merhamet, d) Kanaat, e) Cömertlik, f) Namusluluk, g) Şecaat (Yeri ve zamanı geldiğinde ölebilmek fedakârlılığı) ğ) Cemiyetin menfaatini şahsî menfaatten üstün tutmak... Bu vasıfları benimsemiş cemiyet ahlâklı cemiyet, bunları davranış haline getirmiş insan da ahlâklı insandır. İslâmî kaynaklar incelendiğinde, bunların, İslâm topluluğunun vasıfları, gerçek müslümanın, müminin sıfatları olduğu görülür. "İslâm güzel ahlâktan ibarettir." "İçinizde en sevdiklerim ve kıyamet gününde bana en yakın olanlarınız, ahlâkı en güzel olanlarınızdır." Hadis-i şerifler⁴ sözlerimizi teyid eder mahiyettedir...⁴ İslâm Âleminde, iman, güzel ahlâkın koruyucusu olmuştur. Müslümanlar, İslâmiyete sarıldıkça insanî ve ahlâkî vasıfları yükselmiş, ilerlemişlerdir. Zamanla, islâmiyetin faziletlerinden, ahlakî değerlerinden uzaklaşan cemiyetin ahlâkı bozulmuş, rezillik almış yürümüştür. Müslümanlarda islâmın sadece adı kalmıştır. Şâirin,

O iman hüsn-i hukkun en büyük hamisi olmuşken

Nemiz vardır fezailden, nemiz eksik rezailden

Demek: İslâmın ancak namı kalmış müslümünlerde⁵

Ahlâken: düşüş çeşitli şekillerde tezahür etmektedir ki bunların hiç birisi islâma ve müslümana yakışmaz; Âkif mazum olarak bunları şöyle sıralar;

Zulme tapmak, adli tepmek, hakka hiç aldırmamak,

Kendi âsûdeyse, dünya yansa baş kaldırmamak

Ahdı nakzetmek, yalan sözden tahaşi etmemek

Kuvvetin meddahi olmak, aczi hiç söyletmemek

Mübtezel bir merasim: inhinalar yatmalar

Şaklabanlıklar, riyâlar, muttasıl aldatmalar

⁴ Akseki, A.Hamdi, İslâm Dini, Ank.-1977 Diyanet İşleri Bşk.Yayını

⁵ Safahat, Hatıralar, s. 323

.....

Enseden aslan kesilmek, cepheden yaltak kedi,
Müslümanlık bizden evvel böyle zillet görmedi.⁶

Bu zaafıları düşüklükleri şu şekilde maddeleştirebiliriz:

a) Zulme tapmak, adaletsizlik, hak tanımamak b) Kendinden başkasını düşünmemek c) Ahdi bozmak, sözünden dönmek ç) Yalancılık, d) Dal-kavukluk, e) Riyâ, f) Korkaklık...

Âkif bu davranışları gösteren cemiyetin ne İslâmlıkla ne de insan-lıkla ilgisi olabilir, görüşündedir. Bu fikrini,

Müslümanlık nerde? Bizden geçmiş insanlık bile..⁷
mısraıyla belirtir.

Bunların yanısıra, aldırmaçlık, kötülöklere ve kötölere karşı koymama ahlâkî seviyesizliğin belirtileridir:

En metin ahlâkımız, yahut görüp aldırmmamak,

Yıktı bin kalem namusu bizler uymadık

"Susmak evladır" deyip sustuk. Sanırsın duymadık.⁸

Bazıları menfaaitine o kadar düşkündür ki âlem yansa aldırmaç, ama şahsının bir tüyü incinse kıyametleri koparır:

Altıyüzbin can gider, milyonla iman eksilir,

Kimseler görmez gören sersem de Allah'tan bilir...

Sonra, şâyed, şahsının incinse hatta bir tüyü:

Yer yıkılmış zanneder seyreyleyen gümbürtüyü!⁹

Vatan toprakları birer birer düşman eline düşüp namus ayaklar altında çiğnenirken, vatan evladları vatan yolunda bölük bölük doğra-nırken, kötü durumuna oturup ağlayacağı yerde hâlâ gülebilen

6 A.g.e. s. 323 .

7 A.g.e. s. 321 .

8 A.g.e. s. 222 .

9 A.g.e. s. 222 .

Payıtahtından sarhoş nâraları gelen, düşman burnunun ucundayken
hâlâ boğaz kaydına düşen, şahsî menfaat ve ihtiraslarını herşeyin
üstünde tutan..... cemiyet artık ahlâksızlık batağına iyice sap-
lanmıştı; fikrinde olan Âkif:

İrzimizdir çiğnenen, evladımızdır doğranan...

Hey sıkılmaz! Ağlamazsan, bari gülmekten utan

"His" denen devletliden olsaydı halkın behresi:

Payıtahtından bugün taşmazdı sarhoş nârası...

.....

Burnumuzdan tuttu düşman, biz boğaz kaydındayız

Bir bakın, hâlâ mı hâlâ ihtiras ardındayız

Saygısızlık elverir... Bir parça olsun arlanın:

Vakti çoktan geldi... Hem geçmektedir arlanmanın

Davranın haykırmadan nakûs-i izmihlaliniz

Zevka dalmak şöyle dursun, vaktiniz yok mateme

Davranın zira gülünç olduk bütün âleme.¹⁰

mısralarında gerçeği haykırır.

Cemiyet öylesine "His"sizleşmiş, "Saygısızlık" o kadar artmış
ve bozulmuş, insanlar ahlakî faziletlerden o kadar uzaklaşmışlardır
ki, sadece şu dünyada nasıl olursa olsun biraz daha kalabilmek, kı-
saca yaşayabilmek için şerefini, şanını, vatanını, namusunu rahatça
feda edebilmektedir; Şair böylelerine der ki!

Meramın : Ölmeyebilmek! Fena değil bu karar

Fakat hayat için elzem hayatı istihkar

Hayat odur ki nihayet bahası hûn olsun

Senin hayat-ı sefilin baha-yı nâmusun.¹¹

10 A.g.e. s., 312 .

11 A.g.e. s., 267 .

Bütün gâyesi ölmeyebilmek olan bu insanlar, lâfa da gelince "Dünya fani, hayata meylim yok" gibi sözler ederler. Âkif bunlara şöyle der:

... Çünkü bu fani hayata yok meylin.

Hayata nerde görülmüş senin kadar sarılan?

Zorun gebermemek ancak, ölümlü dünyada,

Değil hakikati mevtin, hayali rüyada

Dikilse karşına , hiç şüphe yok ödün patlar.

Düşün: Hayata feda etmedik elinde nen var?

Şeref mi, şan mı, şehamet mi, din mi, iman mı?

Vatan mı, hiss-i hamîyyet mi hak mı, vicdan mı?¹²

Ne pahasına olursa olsun yaşayabilmek için bütün kudsî kıymetlerini fedâ eden ve duygusuzluktan başka bir özelliği kalmayan bu topluluğu Âkif, murdar bir çehreye benzettir:

Sanmayın şevk-ı şehametle coşan bir kan var...

Bizde leşten daha hissiz, daha kokmuş can var.

Bakmayın hem tükürün çehre-i murdarımıza

Tükürün belki biraz duygu gelir ârımıza.¹³

Duygusuzluk, bir hastalık gibi cemiyeti sarmış... Öyle bir hastalık ki, beden sağlam, fakat kişinin rûhu ölmüş... Bu da hüsranan, helâkin en müthiş olsa gerek:

Duygusuz olmak kadar dünyada lâkin derd yok,

Öyle salgınmış ki mel'un: kurtulan bir ferd yok..

Kendi sağlam... Hissi ölmüş, rûhu ölmüş milletin,

İşte en korkuncu hüsranın, helakin, haybetin.¹⁴

12 A.g.e., s. 266

13 A.g.e., s. 199

14 A.g.e., s. 230

Gizli bir hastalık gibi cemiyeti içten içe kemiren bir ahlâksızlık türü: Dalkavukluk... Bu işin talimli ustaları: Dalkavuklar... İşbaşındakilerin çevresini dolduran sefil, edepsiz, rezil dalkavuklar onları şaşırtmakta doğru iş yapmalarına engel olmaktadırlar. İnsan "Hazret-i Ömer" de olsa bu kadar dalkavuğun ortasında birşey yapamaz:

Ne yaparsın? Ömer olsan yine hâlin müşkil..¹⁵
çünkü bu ahlaksızların:

Kimi idmanlı edepsiz, kimi talimli rezil.

Kiminin fitratı¹⁵azâde haya kaydından

Kiminin iffeti ikbaline etten kalkan

O kumarbaz, bu haramî, şunu dersin ayyaş,

Sonra mecmuu müzevvir, mütebasbıs, kallaş..¹⁶

Kendi menfaati ve "gelenin keyfi için" her türlü aşağılık hareketleri severek yapan bu dalkavukları Âkif şu mısralarla hicveder:

Uğramaz doğru adam semtine, lâkin, heyhat

Gece gündüz seni idlale müvekkel haşarat

Kulağın hak söze artık ebediyyen hasret

Kustuğun herze: Ya hikmet, ya büyük bir nimet...

Yutan olmazsa dedin öyle mi? Beyhûde merak;

Dalkavuklar onu hazmetmeye candan müştak.

Geryirirsin herifin burnuna, oh der, ne nefis

Aksırırısın, vay efendim, bu ne aheng-i selis.

Tükürürsün o mülevves yüze "Hak tû" diyerek

Sırıtır sorma samimiyetimiz pek yüksek

İçiyorsan sofı, sarhoş sana herkes sâki..¹⁷

.....

15 A.g.e., s. 420.

16 A.g.e., s. 420.

17 A.g.e., s. 420.

İşbaşına gelen kişi dindar biri ise, bu dalkavuk çevre, hemen dindar görünmek için ne gerekse yaparlar. "Ağzı Samed, midesi yüzlerce sanem dolu olan" bu¹⁸ riyakarlar, yeri göğü "Kul hüvallahü ehad"¹⁹ zemzemesiyle inletirler:

Sofusun farz edelim şimdi de boy boy tezbih...

Dalkavuklar bütün insan kesilir, lâ-tezbih.

Taylâsan, cüppe, kavuk, hırka, hep esbabı-ı riya

Dış yüzünden Ömer'in devri muhitin gûya...²⁰

Fakat işbaşındaki insan, başka bir yere gittiğinde, dalkavuklar onun fikir, inanç ve amelleriyle alay ederler:

"Ah efendim, o ne hayvan, o nasıl merkepte!"

En hayır-hahı idik, bizleri hatta tepti...

Bu hayâ der, bu edeb der verir evhama vücud

Bilmez aptal ki değil hiçbiri zaten mevcûd.

Din, vatan aile, millet, ebediyyet, vicdan

Sonra haysiyyet-i zâtiyye, şeref, şöret, şan

Daha bir hayli hurâfata herif olmuş esir.

.....

Herifin sofrada şampanyası hâlâ a y r a n,

Bari yirminci asırdan sıkıl artık, hayvan,²¹

"Heyet-i içtimâîyeyi tehrib edecek en başlı vasıtâ²² olması gereken edebiyat ve edipler de ahlâkî düşkünlük salgınından kurtulamamıştır.

Edipler gayet bayağılaşmışlardır: Bir kısmı şiirlerini oğlan ve şarap edebiyatı ile doldurmakta, bir kısmı da Batı'nın birasına ve fuşşuna saplanıp kalmaktadır; Mesleksiz, mektepsiz ve mesnetsiz bu

18 Samed: Allah'ın safatlarından Sanem:Put

19 İhlâs Sûresinin ilk âyeti: "De ki Allah tektir"

20 Safahat. Asım, s. 421.

21 A.g.e. s. 421-422.

22 Sırat-ı Müstakim, S. 56. 17-Eylül-325.

serseriler halkı irşad edemezler. Milletin mukaddesatına saygı duymayan bu insanlar, para için için herşeyi yapacak kadar da maddecidirler:

Üdebanız hele/gâyetle bayağı mahlûkat
 Halkı irşadedecek öyle mi bunlar? Heyhât!
 Kimi Garb'in yalınız fuhşuna hasbî simsar,
 Kimi İran malı der, köhne alır hurda satar.
 Eski divanlarımız dopdolu oğlanla şarap
 Biradan, fahişeden başka nedir şiir-i şebab.
 Serseri: Hiçbirinin mesleği yok meşrebi yok.
 Feylosof hepsi, Fakat pekçoğunun mektebi yok,
 Şimdi Allah'a söger... Sonra biraz bol para ver,
 Hiç utanmaz Protestanlara zangoçluk eder.²³
 Ahlaken oldukça düşük olan bu "Üdeba"nın ortaya koyduğu edebiyat,
 ya milleti uyuşturmakta, veya onun en temiz hisleriyle çarpışmaktadır:
 Ne kaldı Bir edebiyatımız mı? Va esefâ,
 Bırak ki ettiği yoktur bir ihtiyaca vefa.
 Ya ruh-ı milleti efsunluyor, uyuşturuyor
 Ya sinelerdeki hislerle çarpışıp duruyor.
 Şarap kokar bütün eslâfın en temiz gazeli.²⁴
 Birkaç hayâ yoksulu edip, ayakta kalması, yaşaması gerekli ne
 kadar önemli ve güzel kıymet varsa hepsini yıkmaya çalıştı, bittirmek istedi:

Muhitin üstüne meyhaneler kusan bu gedik
 Kapanmak üzre iken başka rahneler çıktı,

23 Safahat, Süleymaniye Kürsüsünde, s. 184 .

24 A.g.e. s. 346 .

Ayakta kalması lâzım ne varsa hep yıktı.
 "Değil mi bir tükürük alna çarpacak tedip,
 Ne hükmü var" diye üç beş haya züğürdü edip
 Bitirmek istedi ahlâkı, ârı, namusu,²⁵
 Milletin dertleriyle dertlenmeyen, dalkavukça sözleri nazmet-
 meyi şairlik sayan bu "Şuara" edebiyata edepsizliği sokmuştur:

Şuara dendi: Mibirden bire oynar sinirim.
 İyi gün dostu herifler o ne yardakçı gürûh
 O ne müstekreh adamlar, hani bakmak mekruh.
 Dalkavukluktaki idmanları sermayeleri...
 Onlar azdırdı evet... Başlıca pespayeleri...

.....

Edebiyyata edepsizliği onlar soktu,
 Yoksa din namına ahlâka taarruz yoktu

Bu cihan boş, yalnız bir rakı hak, bir de şarap,
 Kible: tezgah başı, meyhaneci oğlan: mihrab.²⁶

Netice olarak, bütün müesseseleriyle, fertleriyle; bozulan, vefa duygusunu kaldıran, ahde hürmet etmeyen, emanete hıyanet eden, yalan söyleyen merhametsiz, duygusuz, süflî emeller peşine düşerek islamlardan uzaklaşan kısaca ahlaksızlık batağına gömülen cemiyetin artık istiklâlî de tehlikededir:

Hayâ sıyrılmış inmiş, öyle yüzsüzlük ki her yerde...
 Ne çirkin yüzler örtermiş meğer bir incecik perde!
 Vefa yok, ahde hürmet hiç, emanet lafzı bi medlûl
 Yalan fayt, hıyanet mültezem her yerde , hak meçhul.

25 A.g.e.,s. 347.

26 A.g.e.,s. 369,

Yürekler merhametsiz, duygular süflî, emeller hâr,
Nazarlardan taşan ibâdullahı istihkaar.

Beyinler ürperir, yâ Rab, ne korkunç inkılâb olmuş:

Ne din kalmış ne iman, din harab iman türab olmuş.

Mefahir kaynasın gitsin de, vicdanlar kesilsin lâl...

Bu izmihlâl-i ahlâkî/yürürken durmaz istiklâl!²⁷

Durum ne kadar vahim, manzara ne kadar karanlık ve karışık
olsa da Âkif ümitsiz değildir. Mesele ahlâksızlık ise çözümü ahlâkın
yükselmesidir:

Sade bir/sözdür fakat hikmetlerin en mücmeli:

Bir halâs imkânı var: Ahlâkımız yükselmeli...²⁸

A.g.e., s. 456.

A.g.e., s. 320.

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

KADIN VE AİLE TELÂKKİSİ :

Yaşadığı devrin meseleleriyle yakından ilgilenen, onları tesbit ve teşhis eden, bunları şiirlerinde canlı tablolar halinde gözler önüne sererek hâl çareleri gösteren Mehmet Âkif; Şair olduğu kadar da bir fikir adamıdır. Onun üzerinde ısrarla durduğu, düşündüğü sosyal meselelerden biri de, dinin aile ve kadın konusundaki hükümlerinin yanlış anlaşılması ve yorumlanmasıyla ortaya çıkan ve çarpık bir zihniyetin mahsûlü olan "Kadın ve aile" telâkkisidir. O cemiyetin temeli saydığı aile hayatına çok değer verir.

Mehmet Âkif'e göre mutluluk: ancak aile hayatında vardır. Aile hayatı dünyanın en zevkli hayatıdır. Mahalle kahvesi şiirinde bunu imrenilecek bir güzellikte tasvir eder: Sabahleyin, bir kazanç için evinden çıkar, çalışır, akşam eve döner, kemâl-i izzetle oturursun. Eşin, çocukların, anan, baban, kimin varsa senin etrafını sararlar. Evin bir cennet sarayı olur. Âkif bu güzel tabloyu çizdikten sonra sorar:

" İçinde bir his taşıyan kalb için bu zevk azmı? Evde eş, can yoldaşı, çocuklar can, ana-baba sığınılacak bir şefkât kucığı iken "feza kadar vâsi" bu "Seray-ı cenneti" bırakıp da kahveye koşanlara şöyle der:

Hayat-ı âile dünyada en safalı hayat,
Fakat o âlemi bizler tanır mıyız, heyhât!..²

Âkif, mahalle kahvesini, "tembellik yuvası", "milletin ölmeden gömüldüğü bir batakhane" olarak niteler. Şarkın bu bakılmayan müzmin

1 Safahat, Birinci Kitap, Mahalle Kahvesi, S. 119.

2 A.g.e. S. 119.

yarası ve yurdun yüzkarası olan yer, sürekli "milletin rûh-i gay-retini emmektedir"

Mahalle kahvesi Şark'ın harim-i kaatilidir,

Tamam o eski batakhaneler mukaabilidir.

Zavallı ümmet-i merhûme ölmeden gömülür...³

Hayatlarını kahvelerde geçirenleri, kırlangıçlar bile ayıplar:

Tavanın pervazı altındaki toprak yuvadan

Bakıyor bunlara yan yan iki çift ince nazar...

"Ya sizin bir yuvanız yok mu diyor anlaşılan,

Dişi, erkek çalışan, yavrulu kırlangıçlar...⁴

Aile müessesesinin bozuluş ve yıkılış sebeplerinden biri ve Âkîf'e göre en önemlisi: İslâmiyetin kadına ve âileye verdiği büyük değeri bilmemek, anlamamak ve yanlış anlayıp, yorumlamaktır. İslâm "kadınlara karşı daima nezâketle ve yumuşaklıkla muamelede bulunmayı emreder"⁵ Hadislerinde; Hazret-i Muhammed "Müminlerin imanca enkâmil olanları, âhlâkı güzel ve ailesine nezâketle muamele edenlerdir, sizin hayırlınız karısına hayırlı olandır"⁶ "Cennet annelerin ayakları altındadır"⁷ buyurmaktadır. Peygamberimiz Veda Hutbesi'nde:

"İnsanlar! Kadınların haklarını gözetmenizi ve bu hususta Allah'tan (C, C,) korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadınları Allah emaneti olarak aldınız, onların namuslarını ve iffetlerini, Allah adına söz vererek helâl edindiniz" sözleriyle konunun ne kadar hassas ve önemli olduğunu hatırlatır.⁸

3 A.g.e. S. 119-

4 A.g.e. S. 126 :

5 Akseki, A.Hamdi, İslâm Dini, S. 263 .

6 A.g.e. S. 263 :

7 Surûrî, Muhammed, İslâmda Boşanmaya Ait Hükümler, S. 3 .

8 A.g.e. S. 15 :

Kadının yerinin, İslâmiyette bu kadar önemli ve büyük olmasına karşılık, cemiyetimizde erkeğin yanlış tutumunu anlamak güçtür. Onu, bir eşya derekesinde görüp biraz taşındıktan sonra atılacağını önsürenler, eşini adam yerine koymadığı için övünmeler sayılmayacak kadar çoktur.:

Senin karı dediğin âdeta papuç gibidir,

Biraz vakit taşınır, sonradan değiştirilir.⁹

veya;

Adam hesabına koymam bizim köroğlunu ben... gibi hezeyanları İslâmiyetle, onun kadın ve aile anlayışıyla izah etmek mümkün değildir.

Âkif, bu yanlış zihniyeti, örneklerle gözler önüne serer. Köse İmam isimli manzum hikâyede, bedenen ve maddeten oldukça zayıf biri, tekrar evleneceğim diye ısrar eder. Karısı itiraz edecek olur. Buna kızan erkek karısını- insanlığa ve İslamlığa yakışmayacak bir hareketle- döver. Kadın Köse İmam'a gelip dert döker, yardım ister:

Ne kafam kaldı dayaktan ne gözüm, hep şişti...

Karşı koysaydım eğer, mutlak işim bitmişti.

Ağladım, "Merhamet et, yapma" dedim. Kim dinler?

Boşamakmış beni dünden beri efkârı meğer...¹⁰

Her işi kabul edip yapan, evi silip süpüren üç çocuk annesi bir kadının sokağa atılması mazur görülemez. Âkif, Köse İmam'ın diliyle bunu ayıplar. Bu hareketi yapan kişi çağrıldığında, müslümanlıktan haberi olmadığı halde, şeriatın arkasına sığınır:

...!.. Ya şeriat ne için,

Bize evlenmeyi ta dörde kadar emretsın?

⁹ Mehmed Âkif, a.g.e., s.42.

¹⁰ Mehmed Âkif, a.g.e., s.128.

İki alsam ne çıkar sâye-i hürriyette

Boşamışsam canım ister boşarım elbette...

İşte meydanda Kitap, hem alır, hem boşarız...¹¹

Halk o kadar "Kitap" (Kur'an-ı Kerim) den habersizdi ki, onun hilâfına işler yapıp yine de ona dayanmaktadır. İslâmiyet gibi , hürriyeti de yanlış anladığı ortadadır.

Âkif, peygamberin "Bir boşanma oldumu dünyada semalar titrer. "hadisini hatırlatarak" hem alır hem boşarım" gibi sözlerin, fiillerin islâmîyette yeri olmadığını belirtir.

Müslümanlıkta Şeriat bunu emretmiş imiş...

"Hem alır hem boşarmış" Ne kadar sâde bir iş...

Karı takliki için bak ne diyor peygamber:

"Bir talâk oldumu dünyada, semâlar titrer.

İki evlense ne varmış. Bu yenir herze midir?¹²

Bu yanlış uygulamalar, kötü zihniyetler neticesinde, aile zayıflamakta ve aile fertleri, bilhassa çocuklar perişan olmaktadır.

Âkif, "Meyhane" isimli manzum hikâyesinde, bir sarhoş'u ve onun perişan ailesini anlatır. Ailenin Babası varını yoğunu satıp meyhanede içki içerek vaktini öldüren biridir. Kadın, el kapısında çalışmakta, çamaşırcılık yaparak çocuklarının karnını doyurmak için çarpınmaktadır. Fakat erkek eldekini, avuçtakini toplayıp içkiye vermektedir. Bu yüzden bütün aile perişandır. Fakat acıyı en çok çocuklar hissetmekte, bu perişanlıktan fazlaca pay almaktadırlar: Kızları büyümüş, evlenecek çağa gelmiş fakat adı "Sarhoşun Kızı"na çıktığı için kimse onu almak istemez. Bu durum kızı kahretmektedir. Okula devam etmekte

11 Mehmed Âkif a.g.e., s.128.

12 Mehmed Âkif a.g.e. s.128.

olan "Oğul" okula gerekli para ödenmediği için kovulmuştur. Gerek kız, gerek oğlan, çocukların ikisi de babalarının günahlarının cezasını çekmektedir. Necip aslında çalışkan bir çocuktur:

Demiş ki kalfa "sakiz aydır almadım hele ben,
Ne h. talık ne de aylık... Senin baban olacak
Kumarcı, oğlu için az yesinde tutsun bir uşak"¹³

Sarhoş baba, aileyi sömürüp perişan ettiği yetmiyormuş gibi, üçgündür de eve gitmemiştir. Oğlan ısrarla babasını ister. Kadın, yanına komşularından birini alarak, meyhanelerde kocasını arar. Nihayet bir meyhanede onu bularak durumu acıklı bir dille anlatır.:

Herif, şu halime bak, merhametli ol azıcık,
Bırak o zıkkımı içtiklerin yeter artık...¹⁴

Orada bulunup bu acıklı duruma şahit olanlar "Sarhoş"a nasihat edecekleri yerde kadını tenkit ederler:

Bırak Köpoğlu kadın ammada çalçeneymiş ha... kadının ve çevresindekilerin sözlerini dinleyen "Koca"nın nihayet ağzı açılır ve şu "lânet-i ebedî" taşıp dökülür:

Cehennem ol, seni hınzır orospu, git, boşsun...¹⁵

Çocukları için her fedakarlığa katlanan, her türlü cefayı çeken kadın bu nankörlüğün karşısında düşüp bayılır. Yerli yersiz kullanılan ve bir ailenin kaderini tayin eden bu "boşsun" sözü, cahil halkın dilinde çok tehlikeli bir durum almıştır. "İslâm dini, ancak bu, o devrin önemli bir problemi zaruret zamanında boşanmanın yapılmasına müsaade etmiştir. Yani islâm dininde boşanma en son çaredir." Peygamberimiz

¹³ Mehmed Âkif a.g.e., s. 42.

¹⁴ Mehmed Âkif a.g.e., s. 43

¹⁵ Mehmed Âkif, a.g.e., s. 43

efendimiz (S.A.V.) "Allah katında en mefur helâl, kadını boşamaktır" buyurmuştur.¹⁶ Yine peygamberimizin "Kadınlarımızı ancak zina töhmesiyle boşayabirsiniz"¹⁷ sözü konunun önemini açıklıkla ortaya koymaktadır.

Ama dini bilmeyen, kitaptan sünnetten haberi olmayan avam"boşsun" sözüyle evler yıkmakta, çocukları ve kadınları perişan etmektedir.

Aile facialarına yol açan örneklerden birini de Âkif, "Âsım" da verir:

Emekli paşalardan biri, sofracısı Rum dilberi Eleni ile evlenir. Onu'n hilelerine kanarak, bütün malını, mülkünü açığöz rum dilberine vermeye kalkar. Bu hareketiyle eşini ve çocuklarını perişan eder:

Kendi infakına muhtaç olan evlatlarının
Cümlesinden geçerek derdine bir pis karının...
Heder etmekte bütün mâlini...¹⁸

Mehmet Âkif, Hakkın Seslerinde "Onlara: Yer yüzünde fesat çıkarmanın" denildiği zaman, "Biz islâhtan başka birşey yapmıyoruz" derler. Gözünü aç, iyi bil ki; Onlar yok'mu işte asıl müsit onlardır. Lâkin farkında değiller."âyetini açıklayan şiirinde, aile ve kadın konusunda inkılâp isteyen düşüncelere karşı çıkar. Âkif'e göre "Milletin, az çok, bir dini bir namusu var" bu "denî kundakçılar" onu da mahvetmek istiyorlar:

Ey vatansız derbederler, ey deni kundakçılar,
Milletin, az çok, duran, bir dini bir nâmusu var.
Şimdi nevbet onların...¹⁹

Gerçekten de "1908'lerde Türkiye'deki Türk kadınlığı büyük bir

16 Surûrî, Muhammed, a.g.e., s.4.

17 Surûrî, Muhammed, a.g.e., s.5.

18 Mehmed, Âkif, a.g.e., s.400.

19 Mehmed Âkif, a.g.e., s. 225.

değişme geçiriyordu. Türk aile hukuku ve telâkkisi çöküntü içindeydi. Bu sosyal mesele, okumuşları, milletini sevenleri derin derin düşündürüyordu.

Bu mesellelerle meşgul olan, bu konudaki düşüncelerini açıklayanlardan Ziya Gökalp: Aileyle ilgili dini kanunların kaldırılması yönünde düşünüyor, Millet'in kanuni gücü dini kaidelerle sınırlanmamalıdır, diyordu. Ona göre" kendi kanunlarını kendisi yapmayan ve onları tanrının değişmez buyruğu sayan hiçbir devlet güçlü ve egemen olamaz." Kadının eski Türk toplumlarında yerinin yüksek olduğunu incelemeleriyle ortaya koyan Gökalp, Türk ailesinin, hakiki mahiyetinin, İran, Bizans ve İslâmdan gelen yabancı tesirler tarafından bozulduğunu ileri sürer. O'na göre: Tarihî-Millî Seciyeye dönmek, yeni şartlara cevap veren bir hukuki vaziyet hazırlamak artık bir zarurettir. Türk ailesi, asırlar içinde maruz kaldığı yabancı tesirleri atıp, kendi milli seciyesine dönmez, yeni yaşama şartları içindeki Türk kadınının istediği hukuk yeniliğine yer verilmezse hastalık artacaktır. Gökalp, kadınların kapalı tutulmasına ve peçe takmalarına çatar. Bunun ilkel bir gelenek olduğunu belirtir. Bunu devam ettirmenin, Türk kadınına yapılabilecek en büyük hakaret olarak niteler.²⁰

Bütün bu görüşler, ailede inkılab isteyen düşüncelerdi. Akif bunlara şiddetle karşı çıkıyor ve bunu "Çıplaklık İnkılabı" olarak isimlendiriyordu. Ona göre bu düşünceler "İslâm âlemini tarumar edecek"ti.

Âkif, İnkılâb adına, bugüne kadar pek çok şeyin yıkıldığını, hiç birinin de ıslah edilmediğini, fakat ciddiyet ve sebat olursa bunların tamirinin mümkün olduğunu belirten Âkif şöyle der: Şimdi yakılmayan tek

20 a) Ziya Gökalp, " Türk Ailesi" Türk Medeniyeti Tarihi, İst., 1974, ss.277-382.

b) Heyd, Dr. Uriel, Türk Ulusçuluğunun Temelleri Kültür Bak. Yay., Ankara, 1979, s.s.11-115.

bir şey kaldı: Aile... Fakat bu yıkılırsa "En kavî kollarla bile kal-kamaz"

Mehmet Âkif'in, kadın ve aile konusundaki görüşleri şöyle hülasa e ilebilir: İnsan Saadeti ancak evinde, aile fertlerinin arasında bula-bilir. Kadın erkeğin ruh arkadaşı, hayat arkadaşıdır. Kadını hor gör-mek, ona kötü muamelede bulunmak ne insanlığı ne de islâmlığa yakışır. Üstelik, kadınlara iyi ve nazik davranmak dinimizin emirlerindendir. Cemiyeti ayakta tutan, yaşatan ailedir ve "aile inkılâbı" diye bir şey olamaz. Birçok şey inkılâb adına yıkılmıştır ama ciddi bir çalışmayla bunları tamir etmek mümkündür. Ama aile müessesesi bozulursa bütün is-lâm dünyası târümâr olur.

MAARİF MES'ELESİ

İkinci Meşrûtiyet'in ilânından sonra,Türkiye'de üzerinde en çok konuşulan,tartışılan mevzuların başında maarif meselesi gelir.Bu mese-
lenin ehemmiyeti,devrin bütün ileri gelenlerince,münevverlerince kabul
edilmiştir.Karahisar mebusu Rıza Paşa,maarifi "memleketin,milletin en
büyük mesele-i hayatiyesi "¹olarak nitelerken,Müellif Sâti Bey Konfe-
ransında "Balkan felaketleri herkesin gözünü açtı.Yalnız ordunun kuv-
vetli bulunması kâfi olmayıp,memlekette maarifin münteşir bulunmasının-
da lâzım olduğu kanaati herkeste hâsıl oldu."²demektedir.Mehmed Âkif
ise "Maarif,maarif ... Bizim için başka çare yok... Eğer yaşamak ister-
sek,herşeyden evvel maarife sarılmalıyız.Dünya da maarifle,din de maa-
rifle,âhirette maarifle...Hepsi,herşey maarifle kaim "³diyerek fikirle-
rini açıklıyordu.

Devrin maarif manzarasına göz atıldığında görülen hep yokluklardır.
Okul yoktur,öğretmen yoktur,eğitim sistemi ve felsefesi yoktur.

Maarifin o zamanki perişanlığını devrin Maarif Nazırlarından Nâil Bey'in
"Devr-i Sâbıktan kalan teşkilât,içinde levha bulunmayan köhne bir çerçe-
veye benzer,matluba hizmet edemez "⁴cümlesi çok güzel açıklar.

Bu bozuk ve karışık maarifin kademelerinden geçerek hayata atılan
insan hatalarla doludur.Çünkü devrin maarif sistemi ferdi,şahsiyeti
gelişmemiş,taklitçi ve ezberci olarak yetiştirmektedir.

1 Ergin,Osman,Türk Maarif Tarihi,İst.1977 C.4 S.1330.

2 Muallim (Mecmuası),C.2,S.19.

3 Mehmed Âkif,Mev'ize, S 12 C.IX,S.231 s.393,

4 Sabah (Gazetesi) 23 Kanunuevvel 1325 (5 Ka.sa 1910)

Âkif " Kendim olmak istedim.Kimsenin taklitcisi olmayayım dedim.
Fakat bizim memlekette yetişmiş olanlar için,bu ne güç bir şey Ya Rabbi..⁵
diyerek bu gerçeği ortaya koyduktan sonra,bunun temellerini,sebeplerini
şöyle açıklar:"Mekteplerde bize verilen terbiye buna hiç müsait değildi.
Bizim zamanımızda tabiat ders kitaplarını kim daha iyi ezberlerse,hoca-
lar ona,on numara verirlerdi.Böyle bir terbiye almış olan bizler,kolay
taklitten kurtulabilirmiydik?"⁶

Âkif'e göre medrese bozulmuş,görevini yapamaz duruma gelmiştir.Bu
maarif yuvası artık,İbrü'r-Rüşd'leri,İbn-i Sinâ'ları,Gazâli'leri Seyyid
gibi,Râzi gibi alimleri yetiştirememektedir:

Medresen var mı senin? Bence o çoktan yürüdü,
Haydi göster bakayım şimdi de İbn-ür-Rüşd'ün,
İbn-i Sinâ neye yok? Nerde Gazâli görelim?
Hani Seyyid gibi,Râzi gibi üç beş âlim?⁷

Bu gün medreseden yetişip de âlim sayılanlar,eski büyük âlimlerin
eserlerinin on şerhine bakıp da ancak kuru bir mânâ çıkarabilmektedir-
ler.Oysa İslâm gibi,hen zaman yeni,her zaman taze ve ilme rehberlik ede-
cek kadar ileri bir dinin ihtiyaçlarını yediyüz yıllık eserlere bakarak
karşılama mümkün mü?

En büyük fâzılınız:bunların âsârından,
Belki on şerhe bakıp,bir kuru mânâ çıkaran.
Yediyüz yıllık eserlerle bu dinin hâlâ
İhtiyacâtını keabil mi telafi? Asla..⁸

5 Erişilgil,M.Emin,Mehmed Âkif,İslâmca Bir Şairin Romanı s.55

6 A.g.e. s.56.

7 Safahat,Âsım,s.417,418.

8 A.g.e. s.418.

Mesele: İlhamı doğrudan doğruya Kur'an'dan alarak, İslâmı asrın idrâkine söyletmektir. Bu büyük dâvâ, fakat, lâf ile olmaz, ilim ister. Bu gün koca ilmiyyeyi arasan, zevk-i fikhîsi bütün, fikri açık, rûhu nezih üç tane fakih bulamazsın, der:

Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı,
Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâmı,
Kuru dâvâ ile olmaz bu, fakat ilm ister,
Ben bu kudrette adam görmüyorum, sen göster,
Koca ilmiyyeyi aktar da, bul üç tane fakih;
Zevk-i fikhîsi bütün, fikri açık, rûhu nezih,
Sayısız hâdise var ortada, tatbik edecek,
Hani bir tane "usûl" âlimi, yâhu, bir tek?⁹

Âkif, yalnız medreseleri değil mektepleri de tenkit eder. Millet milyonlar harcayarak birçok yüksekokul kurmuştur: Tıbbiyye, Mülkiyye, Bahriyye, Baytar, Ziraat, Mühendishane... Fakat bu okulları bitirenlerin memleket ihtiyaçlarına cevap veremedikleri görülmektedir. Âkif haklı olarak harcanan milyonlara rağmen "Bunlar ne yetiştirdi ki" diye sorar. Denizle ilgili bir işimiz olduğunda doğru İngiliz'e koşarız. Bir yıkık köprü için Belçika'dan eleman isteriz. Kendi bütçemizin hesabını çıkaracak maliyecimiz bile yoktur:

Bir alay mekteb-i âli denilen yerler var;
Sorunuz bunlara millet ne verir? Milyonlar.
Şu ne? Mülkiyye, Bu? Tıbbiyye. Bu? Bahriyye. O ne?
O mu? Baytar. Bu? Zira'at. Şu? Mühendishane.
Çok güzel hiçbirisi hakkında sözüm yok, yalnız
Ne yetiştirdi ki şunlar acaba? Anlatınız.

İşimiz düştü mü tersaneye,yâhut denize,

Mutlaka âdetimizdir,koşarız İngiliz'e.

Bir yıkık köprü için Belçika'dan kalfa gelir,

Hekimin hâzıkı bilmem nereden celbedilir?

Meselâ bütçe hesâbâtını yoktur çıkaran...¹⁰

Gerek Medrese'den gerekse "Mekteb-i Âli" lerden işe yarar adam çıkmayışı Âkif'i daha çok düşündürür,ayrıntılara girmesine sebep olur.Ona göre bu durumun birkaç sebebi vardır.

Bunlardan en önemlisi ilimlerin değersizliği ve geriliğidir.Asrın ilimleri İslâm aleminde tam olarak bilinmemekte,öğretilmemektedir.Öğretilenler ise ne bu dünya için geçerlidir ne de ukbâ için...

Sayısız medrese var geçi Buhara'da bugün...

Okunandan ne haber? On para etmez fenler,

Ne bu dünyada soran var,ne de ukbâda geçer.¹¹

Bunca "Mekteb-i Âli"lere rağmen asrımızda geçen fenlere,bilgilere vakıf olan bir tek adam yetiştirememişizdir:

Asr-ı hazırda geçen fenlere sahip denecek,

Bir adam var mı yetişmiş,içinizden,bik tek?¹²

İlmin kıymeti,onun amelî kıymetine bağlıdır.Eğer ilim sadece nazariyatta kalıyorsa amelî hiçbir faydası yok ise,ona harcanan ömre yazıktır.Halen mütefennin tanınan üç beş kişi de taklidden başka bir şey yapmıyorlar:

Nazariyata boğularak taklid ile yetinen,mesâisini bir gayeye varamayan,paye-i tahkike yükselermeyen kişiler mütefennin değil,ancak

11 A.g.e. s.169.

12 A.g.e. s.183.

yarım fen adamları olabilirler:

Mütefennin tanınan üç kişinin kıymeti de

Münhasır anlamadan, dinlemeden taklide.

Kım mesâisini bir gayeye vardırdı, hani?

Gösterin pâye-i tahkike teâli edeni?

Nazariyyâta boğulmakla geçen ömre yazık;

Amelî kıymetidir, kıymeti ilmin artık...¹³

Muasır ilimleri elde edebilmek için önce onu samimiyetle istemek, sonra mütemadiyen çalışmak ve ilim uğrunda sıkıntılara katlanmak gerekir. Bunlar olmadan ilim elde edilemez:

Hûlâsa, hepsi çalışmak, yorulmak isteyecek.

Fakat çalışmak için önce şart olan: istek.

O yoksa, hangi vesileyle biz ilerliyelim?

Sıkıntısız mütefennin, üzüntüsüz âlim...?¹⁴

İlimde ilerlemenin diğer bir gereği de, ihtisasa ve vazîfe taksimine önem vermektir. Herkes her işe karışırsa kurtuluş mümkün değildir. Ortaya biri çıkıyor: sabah felsefeci, ikindi üstü fakih, akşam edip, yarın tarihçi, öbür gün siyasetçi, bir başka gün müctehid... koltuğunda on karpuz taşır gibi bütün ilimlerde kendini "âlim" sayan ilim adamlarına sahip bir milletin "selâmet-i millîye"sinin, mümkün olmadığını bildiren Âkif şöyle der:

Sokarsa burnunu herkes düşünmeden her işe,

Kalır selâmet-i millîyyemiz öbür gelişe,

Neden vezâif-i taksime hiç yanaşmıyoruz?

Öbür gelişte de mümkün değil selâmetimiz...¹⁵

13 A.g.e. s.184.

14 A.g.e. s.276.

15 A.g.e. s.278.

Bir ilmin,bir işin ileri gelenleri kimlerse ortaya çıkmalıdırılar.
Ne var,ne yok bilinmelidir.Yoksa "Bukalemun fıtratında züppelerin" elin-
de penişan olmak kaçınılamaz:

İşin recülleri kimlerse,çıksın orta yere;

Ne var,ne yok...Bilelim hiç değilse bir kerre.

Sabahleyin mütefelsif,ikindi üstü fakih;

Sular karardı mı pek yosma bir edib-i nezih...

...
Hûlâsa bukelemun fıtratında züppelerin.

Elinde maskara olduk.. ...¹⁶

Âkif,maarifin taklitçi,ezberçi,tekrarçı yarım bilgili insanlar
yetiştirmesinin yanısıra;terbiye ettiği fertlerin ahlâk ve seciyesini de
bozduğunu söyler.Birkaç yıl okuyarak bir iki söz öğrenenler,bu yarım bil-
gilerini hemen kötüye kullanarak "Bu dîni nasıl yıkmalı" diye düşünürler:

Sivrilen züppelerin hepsi beş on söz beller,

Düşünür "Dîni nasıl yıkmalı" bunlarla diye.¹⁷

Edipler ise iyice bayağılaşmışlardır.Bunların bu hâliyle halkı irşa-
detmeleri mümkün değildir.Kimi Batı'nın fuhşuna kendini kaptırmış,kimi
de köhne alır,hurda satar:

Üdebânız hele gâyetle bayağı mahlûkât...

Halkı irşâdedecek öyle mi bunlar? Heyhât...

Kimi yalnız Garb'ın fuhşuna hasbî simsar;

Kimi"İran malı" der köhne alır,hurda satar.¹⁸

Değerli teşhis ve tesbitleriyle devrin maarifinin ıslahında büyük
emekleri bulunan Ziya Gökalp da,bu maarifin ferdin ahlâk ve seciyesini

16 A.g.e., s.278.

17 A.g.e., s.184.

18 A.g.e., s.184.

bozduğu konusunda Âkif'le aynı görüşü paylaşmaktadır. Nitekim terbiye ve tedrisin millîleştirilmesi için 1333(1917) senesi içinde toplanan İttihad ve Terakki Kongresine vermiş olduğu lâyhada şu dikkate değer mütalealarda bulunmuştur:

- Türkiye'yi diğer ülkelerden ayıran hususî bir hal vardır. Başka milletlerde en seciyeli ve âhlâklı kimseler tahsilde en ziyade ileri gitmiş fertler arasından çıktığı halde, bizde, ekseriyetle bunun aksi vâki oluyor. Türkiye'de vatani için en muzır adamlar medrese yahut mektepten nasip alanlardır. İlân-ı Meşrûtiyet'ten beri gördüğümüz birçok vak'alar bu paradoksal hakikatı teyid etmektedir. Bu vakalardan çıkan netice şudur: "Türkiye'de medrese ve mektep terbiye ettiği fertlerin ahlâk ve seciyesini bozuyor"¹⁹

Ziya Gökalp'a göre bunun bir tek sebebi vardır: "Bu sebep; diğer milletlerin maarifi millî bir mâhiyette olduğu halde bizim maarifimizin kozmopolit bir halde bulunmasıdır"²⁰ Halbuki eğitimin amacı şüphesiz ferdin ahlâk ve seciyesini bozmak değil "Eğitimin amacı millî fertler yetiştirmektir. Millî fertler yetiştirmek ise, doğrudan doğruya millet yapmak demektir. Madem ki şahsiyetin kaynağı kültürdür, o halde bir fert ne kadar millîleşirse o kadar çok şahsiyet kazanmış olur."²¹

Meclis-i Mebusan'da Maarif Nezareti Bütçesi görüşülürken (1917) Basra Mebusu Hilmi Bey'de "Millî fertler" in yetiştirilemediğinden şikâyet eder. Ona göre Tanzimatçıların yaptığı İnkılâp Garb taklidi ve yukarıdan aşağıyadır. Bundan dolayı terbiye hataları bulunduğu, bu hataların

19 Ergin, Osman, Türk Maarif Tarihi, İst. 1977,

20 A.g.e., s. 1352. Cild 3-4, S. 1351, 1352.

21 Türkdoğan, Orhan, Ziya Gökalp Sosyolojisinde Bazı kavramların Değerlendirilmesi, İst. 1977, s. 119.

sonucunda üç ayrı insan tipi yetiştirdiğini belirtir. Bunlardan birincisi Batı tefekkürüne mağlub olarak kültürüne dinine düşman olmuş, yabancılaşmış Batı mutaassıplarıdır. İkincisi İslâmla garb medeniyetinin bağdaşamayacağını söyleyen cahil medrese mutaassıplarıdır.

"Üçüncü grubu: Hakikî mektep ve medrese görmüş münevver tabaka teşkilediyor ki onlar diyanet-i İslâmiyenin hiç bir vakitte mani-i terakkî olmayıp, belki âmir-i terakkî bulunduğu ve medeniyetle ulûm ve funûn ne kadar terakki ederse, hakayik-i İslâmiye de o nisbette hikmet-i celile-i İslâmiyenin anlaşılacağına kanaat eden zevattır."²²

Bütün bu açıklamalardan anlaşıldığı gibi, Maarif, devletin bütün ileri gelenleri, düşünürleri, âlim ve şairlerinin önemi üzerinde görüş birliğine vardıkları ve bir an önce çözümünü istedikleri devrin en hayati sosyal meselesidir. Mehmed Âkif'in: "Bizi kurtaracak yegâne çâre-geçende söylemiştim-maariftir. Maarif-i sahîhadır, maarif-i hakikiyedir."²³ sözleri o devir Türk aydınının ortak sesi gibidir. Meselede görüş birliğine varan yetkililer, aydınlar çözümünde farklı şeyler söylerler, değişik teklifler getirirler. Birşeyler yapmanın zamanı gelmiş ve geçmektedir. Fakat nereden başlamak gerekir? İşte tartışılan nokta budur...

İkinci Meşrutiyet devrinde, maarife yaptığı büyük hizmetleriyle bilinen Maarif Nazırı Emrullah Efendiye göre Maarif Tûbâ ağacına benzer. Eğitim tarihine "Tûbâ Ağacı Nazariyesi" diye geçen bu görüşe göre, işe, tedrisat-ı âliyeden başlamak gerekir. Eğitimci yazar ve Darûlmuallimin müdürü Sati Bey ise aksi görüştedir. Ona göre ise "Tahsil-i âli tahsîli tâliye,

22 Ergin, Osman, Türk Maarif Tarihi, İst. 1977, C. 3-4, s. 1361.

23 M. Âkif, Mevâize, S. C. IX, s. 232, s. 392.

Tâlî de tahsil-i ibtidâiye istinad eder.Hiçbir derece-i tahsil altındaki istinat etmeden yükselmez"²⁴

Bu sebeple de işe ilköğretimden başlamak gerekir.

Mehmed Âkif'e göre de işe ilköğretimden başlamak gereklidir:

Demek ki atmalıyız ilme doğru ilk adımı,

Mahalle mektebidir işte en birinci adım.²⁵

Bazımıza gelen herşey cehâlettendir.Bu derde mektepsiz çare bulunmaz."Bütün içtimaiyyun arıyorlar,tarıyorlar,bizim inhitatımız,in-kirazımızı hep irfansızlığımızda,ilimsizliğimizde buluyorlar"²⁶

Derdin başı cehâletse,çaresi de mekteptir:

Felâketin başı,hiç şüphe yok,cehâletimiz,

Bu derde çare bulunmaz-ne olsa-mektepsiz.²⁷

Aslında bugünkü duruma bakıp da ümitsizliğe düşmemek gerekir.Çünkü bizim başımıza gelenler,vaktiyle "bir büyük millet"in daha başına gelmişti.Muharebeyi kaybederek esâret altına düşmüşlerdi.Akıl sahiplerinden meydana gelen bir heyet uzun uzun düşündü:Ne yapalım da milletimizi yükseltelim,kurtaralım diye... Herkes fikrini bir bir söyler.Kimi siyasetle kurtaralım,kimi ordumuzu güçlendirelim der.Bâzıları şiddetle donanmaya ihtiyacımız var derken kimi ilim,kimi sanat öğrenmeyi teklif eder.Her kafadan ayrı bir ses çıkarken onları dinlemekte olan ihtiyar söz alır:

"Mahalle mektebi lâzım" demiş nihâyetle,

Zavallının sözü pek anlaşılmamış ilkin;

"Bunak" diyen bile olmuş düşünmeden,lâkin

Herif bu söz ne demektir,güzelce şerh etmiş,

Sonunda:"kuvvetimiz şüphesiz,ilerlemeli,

Fakat düşünmeli herşeyde önceden temeli.²⁸

24 Ergin,Osman,Türk Maarif Tarihi,C.III-IV, s.1276.

25 Safahat,Fatih Kürsüsünde,s.281.

26 Mehmed Âkif,Mev'ize,SR,CIX,S.231,s.393.

27 A.g.e. s.281.

28 A.g.e. s.280.

O ihtiyar adam der ki "Efrâdı arasında ilköğretim yaygınlaşmamış bir milletin ne ordusu,ne donanması,ne ticareti,ne de serveti olur."

Taammüm etmesi lâzım maârifin mutlak:

Okur yazarsa ahalî,ne var yapılmayacak.

Gerçekten de bu haklı görüş kabul görmüş,neticede ortaya güçlü Almanya çıkmış ve Fransız ordusunu Sedan'da teslim almıştır.

Âkif ilköğretimin önemini bu örnekle anlattıktan sonra,Fatih kürsüsündeki vaizin diliyle:

Mahalle mektebi lâzım,düşünmeyin artık²⁹
sözüyle görüşünü bildirir.Ona göre mahalle mektebi olsaydı bu cehalet olmayacaktı ve bu cehâlet olmayınca da başımıza bunca felâket gelmeyecekti.Zamanın ilim zamanı olmasına rağmen hâlâ müslüman unsurların elinde kitap yoktur,çünkü okuma-yazma bilmezler:

Ne Kürd elifbeyi sökmüş,ne Türk okur,ne Arap,

Ne Çerkes'in,ne Lâz'ın var bakın elinde Kitap.³⁰

Unutulmaması,ihmâl edilmemesi gereken önemli bir husus da şudur: Mahalle mektebi açmakla iş bitmez.Çünkü diğer önemli bir unsur da öğretmendir.Muallim ordusu derken ortaya çekirge orduları çıkarsa zarar çok büyük olur.

Muallim ordusu derken,çekirge orduları

Çıkarsa ortaya artık hesabedin zararı.

diyen Âkif bir muallimde bulunması gerekli meziyetleri sıralar:Ona göre muallim herşeyden önce imanlı olmalıdır.Sonra edebli,liyâkatlı ve vicdanlı olmalıdır.Bu dört fazilet olmadan bir kişi muallim olamaz.Çünkü muallimlik büyük vazifedir:

29 A.g.e. s.281.

30 A.g.e. s.281.

"Mualimim" diyen olmak gerekir imanlı,

Edebli,sonra liyâkatli,sonra vicdanlı.

Bu dördü olmadan olmaz:Vazife çünkü büyük.³¹

Bu vasıfları taşımayan bir öğretmenin halk tarafından nasıl kovulduğunu şair,bir hikâye ile Âsım'da dile getirir.Olay,Konya'ya bağlı bir nahiyede geçmektedir.Hoca-zâde,Konya'dayken çevreyi gezmek ister.Bir nahiyede,halkın öğretmeni kovduğunu öğrenir.Camide va'zederken sözü öğretmen kovmaya getirerek,köylüyü ayıplar.Fakat gece ev sahibinden öğrendiğine göre okulu yaptıran köylüdür.Hükümetten öğretmen isterler.Hükümtte kovdukları adamı gönderir:

Bize lâzım iki şey var: Biri mektep biri yol.

Neye Türk'ün canı yangın neye millet geridir;

Anladık biz bunu,az çok senelerden beridir.

...

Para bizden,hoca sizden deyiverdik... O zaman

Çıkagelmez mi bu soysuz,aman Allahım aman...³²

diyen ev sahibi köylü adına konuşmakta,vaazdeki ayıplamaları kabul etmemektedir:

Sen oğul,ezbere çaldın bize akşam,karayı...

Görmeliydin o muallim denilen maskarayı.³³

çünkü,öğretmen davranışlarıyla halktan ayrılmıştır:

Geberir cami'e girmez,ne oruç var,ne namaz;³⁴

Temizlikten uzaktır,her haliyle pistir:

Gusül abdestini Allah bilir ammâ tanımaz.

Yelde izler bırakır gezdi mi bir çiş kokusu;

Ebenin teknesi ömründe pisin gördüğü su.³⁵

31 A.p.e. s.281

32 A.p.e. s.396

33 A.g.e. s.396

34 A.g.e. s.396

35 A.g.e. s.396

En basitinden ellerini bile yıkamayan, tırnaklarını kesmeyen bu "öğretmen" ayıplanmaktan, azarlanmaktan da anlamamaktadır. Tertemiz yerlere kirli ayakkabılarıyla girmekten, sağı solu çamurlandırmaktan da çekinmemektedir. Köylü onun pisliğinden artık bıkmıştır:

Yağlı yer, çeşmeye gitmez; su döker el yıkamaz;

Hele tırnakları bir kazma gibi, insan bakamaz,

Ne ayıptır desen anlar, ne tükürsen utanır.

Tertemiz yerlere kipkirli potinlerle dalar,

Kaldırımından daha berbad olur artık odalar.³⁶

Köylüyü tiksindiren kötü alışkanlıklarının yanı sıra bu "öğretmen" çok da kötü huyludur. Halkı küçümsediği için onlarla selâmlaşmak ihtiyacını duymamaktadır. Selâm vermediği gibi almaz da...

Huyu dersin bir adamcıl ki sokulmaz adama...

Bari bir parça alışsaydı ya, son son, adama,

Yola gelmez şehirin soysuzu, yoktur kolayı.

Yanılıp hoş-beş eden oldu mu tınmaz da ayı.

...

Bir selâm ver be herif, ağzın aşınmaz ya... Hayır,

Ne bilir vermeyi hayvan, ne de sen versen alır.³⁷

Halk, bütün kış titreyerek, odunsuz yatarak, evlâtlarını cahil bırakmak için binbir fedakârlıkla yaptığı bu okulu kapatmak pahasına, ayık gezdiği vâki olmayan bu kötü huylu öğretmeni köyden kovar. Köylüyü temsilen konuşan ev sahibi:

İlmi yuttursa hayır yok bu musîbetlerden...

Bırakın oğlumu, câhilliğe râzıyım ben,³⁸ demek zorunda kalmıştır.

Demek ki Âkif'in bir öğretmende bulunmasını şart gördüğü; iman, edep, liyâkat ve vicdan o kişide yoksa, bu öğretmen ilim vereceği yerde, ilimden

36 A.g.e., s.397.

37 A.g.e., s.397.

38 A.g.e., s.397.

nefret ettirerek cehaletin yaygınlaşmasına sebep olmaktadır.Âkif'in "vazife büyük" demesi bundandır.

Mehmet Âkif'e göre,maarifin bir hatası da yetişmekte olan gençlere ümitsizlik aşıl原因arak onları ye'se düşürmektir.Âkif şöyle diyor:"Acaba tız müslümanlar niçin bu hale düştük? bunun illetini ben şöyle görüyorum:

Doğduğumuz günden itibaren babalarımız,analarımız,hocalarımız,siyâsîlerimiz,ediplerimiz,şairlerimiz,muharirlerimiz bize istikbal için ümit verecek birşey söylemediler.Ben çocukluğumdan beri:

- Biz yaşamayız.Avrupalılar terakki eylemiş.Siz çok fena günler göreceksiniz,nakaratından başka birşey işitmedim."³⁹

Bu dünyada ümitsiz yaşamak imkânsızdır.Daha okuldayken ümitleri kırılanların ürkek olmaları normaldir.İstikbal,karanlık gösterilerek kazanılamaz:

Zerk etmediler kalbime bir damla ümid,

Hoca dünyada yaşanmaz,yaşamaktan nevmid.

Daha mektepte çocuktuk bizi yıldırđı hayat,

Oysa hiç korku nedir bilmeyecektik, heyhat.

Neslim ürkekmiş,evet,yoktu ki ürkütmeyeni;

"Yürü oğlum" diye teşci edecek yerde beni

Diktiler karşıma bir kapkara müstakbel ki,

Öyle korkunç olamaz hortlasa devler belki...⁴⁰

Körpe beyinlerde ümidin yok edilışini Âkif şu veciz mısra ile verir:

"Ye'si ezber bilirim,azmi yüzünden tanımam."⁴¹sebebini de bildirir:

"Okutan böyle okutmuştu..."⁴²

Eğer bugün o kötü gösterilen istikbal gelip çatmışsa,o kötü gösterilen günler gerçek olmuşsa vebal gençliğin değil,o yanlış eğitimi verenlerindir.

39 Ersoy,Mehmet Âkif,Kuran-ı Kerim'den Âyetler. S.21.

40 Safahat,Âsım, s.408.

41 A.ğ.e. s.408.

42 A.ğ.e. s.408.

Yandık ecdâdımızın nârına,hâlâ yanarım...⁴³

İki-üç senedir gençliğin hissi ölmüş,fikri bozulmuş,azmi felçolmuştur.Dışarıdan tam gibi görünür,yaklaşınca "yarım" olduğunu görürsün ki sebebi hep bu ümitsizlik aşısıdır:

Çünkü "Biçarenin âtisine imanı harab"⁴⁴ edilmıştır.

Gençliğe ümitsizlik verileceğine,bir ışık gösterilebilseydi istikbal daha iyi olabilirdi:

Bir ışık gösteren olsaydı eğer tek bir ışık

Biz o zulmetleri bin pança edip çıkmıştık.⁴⁵

Eğer telkin-i ümid etselerdi,muhakkak ki bu din yeryüzüne daha çok yayılmış,Hakk'ın sesi dalâlin sesini çoktan boğmuştu:

Ye'si tekfir eden imânıma olsun ki yemin,

Biz telkin-i ümid etmediler,yoksa bu din,

Yine dünyaya yaymıştı yeşil gölgesini;

Yine Hakk'ın sesi boğmuştu dalâlin sesini.⁴⁶

Ümitsizlik batağına dalarak,azmini,yaşanır iradesini kaybeden insanlara bakıp:

"Müslümanlık bu değil,biz yolumuzdan saptık"⁴⁷

diyen Âkif bir gerçeği ifâde etmektedir.Çünkü İslâmiyette Allah'ın yardımından ümid kesilmez.Kur'an-ı Kerim:

"Oğullarım,gidiniz,Yusuf'la kardeşini araştırınız.Sakın Allah'ın inayetinden ümidinizi kesmeyiniz.Zira şunu iyi bilin ki kâfirlerden başkası Allah'ın inâyetinden ümidini kesmez"⁴⁸ demektedir.Bundan dolayı Âkif,geleceği karanlık görerek azmi bırakmanın en alçak ölüm olduğunu,

43 A.g.e., s.409.

44 A.g.e., s.409.

45 A.g.e., s.409.

46 A.g.e., s.409.

47 A.g.e., s.409.

48 Kur'an-ı Kerim,12/87.

dünyada imanı olan birinin,böyle alçak bir ölüme razı olmayacağını bildirir:

Âtiyi karanlık görerek azmi bırakmak...

Alçak bir ölüm varsa,eminim,budur ancak.

Dünyada inanmam,hani görsem de gözümle,
İmânı olan kimse gebermez bu ölümle.⁴⁹

Âkif,"Vatan tehlikedeymiş,batıyormuş" gibi sözlerle milletin ümidini yıkanları "Baykuş" olarak niteler ve der ki:

Sahipsiz olan memleketin batması haktır,

Sen sahip olursan bu vatan batmayacaktır.⁵⁰

Henüz vakit geçmiş değildir,millete ümit verilirse kurtarılabilir.

Önemli olan azmindeki zincirleri kırmak,azme ve ümide sarılmaktır:

Şimdi kurtarmak için azmedelim kurtarıyoruz,

Verelim gel de şunun kalbine bir canlı ümid.⁵¹

Safahat'ın altıncı kitabı olan Âsım'da Maarifle ilgili görüşlerini daha da billûrlaştıran Mehmed Âkif'e göre,bu memleket ancak maarifle kurtulabilir.Yoksa adam dövmekle,Bab-ıâli basmakla,acele inkılablarla kurtuluş mümkün değildir.Bu görüşünü Âsım'da,Cemaleddin Afgânî ile Muhammed Abdu'nun konuşmalarıyla açıklar:

"Mısır'.ın en muhteşem üstâdı Muhammed Abdu,

Konuşurken neye dairse Cemaleddin'le;

Der ki tilmizine Afgan'lı

- Muhammed dinle,

İnkılâb istiyorum,başka değil,hem çabucak..⁵²

49 Safahat s.209.

50 A.g.e. s.210.

51 A.g.e. s.410.

52A.g.e. s.441.

Muhammed Abdu bu "çabucak İnkılâb"a karşı çıkarak "Sudan'a gidelim, Urban'da medrese açalım,yeni bir nesil yetiştirelim,âlem-i islâma birçok Cemâleddin'ler gönderelim" der.Cemâleddin :

- "Fakat bu yirmi yıl ister ki kolay görmüyorum...

Yirmi günlük işe bak sen ... " deyince Abdu:

- "Kulunuz ma'zûrum"⁵³ cevabıyla bu fikri benimsemiş olduğunu bildirir.

Bu muhaverenin sonunda Âkif fikrini söyler:

İnkılâb istiyorum ben de,fakat Abdu gibi...

Yoksa ellerde kör âlet efeler tertibi,
Bâbîâli'leri basmak,adam asmakla değil.⁵⁴

Âkif,bütün kötülükleri,düzensizlikleri,ahlâksızlıkları,temiz yüreği,güçlü imanı ve sağlam bileği ile halledeceğini zanneden Âsım'a,bunun için:

Gezmeysin ortada oğlum,sokulun bir sapaya,

Varsa imkânı yarın avdet edin Avrupa'ya...⁵⁵

diyerek onun gidip,savaş dolayısıyla yarıda kalmış olan tahsilini tamamlamasını söyler.Çünkü gençliğin vazifesi;Batı'nın ilmini,mârifetini memlekete getirmektir.Kurtuluşun çaresi budur.

Bir memleketin ikbâli için iki şeye ihtiyaç bulunduğunu belirten Âkif bunları şöyle sıralar:

Ma'rifet ve fazîlet...

Çünkü milletin ikbâli için,evlâdım,

Mâ'rifet,bir de fazîlet... iki kudret lâzım.⁵⁶

İlim,bilgi,teknik,ustalık ve hüner demek olan mâ'rifet halkı mutlu edecek bütün imkânları sağlar.Yüksek hasletler,iyi huy ve güzel ahlâk

53 A.g.e. s.441.

54 A.g.e. s.441.

55 A.g.e. s.441.

56 A.g.e. s.442.

demek olan fazilet ise, mârifetle elde edilen güzel imkânların, memleketin hayırlı yollarda yükselmesine kullandırmaya vesile olur:

Maarifet ilkin âhâliye saadet verecek,
Bütün esbâbı taşır; sonra fazilet gelerek,
O birikmiş duran esbâbı alır, memleketin
Hayr-ı ilâsına tahsîs ile sarf etmek için.⁵⁷

Eğer bir ümmette marifet kudreti yoksa, o ümmet yalnız faziletle yükselmez. Âsâbına, ibtidâîliğe mahsus olan âvâre bir sukûn çöker. Böylece kendisi de durumundan hoşnud bir hüviyete girer. Şu andaki şeref kırıcı hüsrânımız da aslında bu yüzdendir. Çünkü biz hasmımızın sahip olduğu fen şevketinden yani ma'rifetten mahrûmuz:

Ma'rifet kudreti olmazsa bir ümmette eğer,
Tek fazîletle teâli edemez, za'fa düşer,.
İptidâîliğe mahsûs olan, âvâre sükûn,
Çöker âsâbına. Artık o da bundan memnûn.⁵⁸

Bir millet, eğer ma'rifete sahip olmuş da faziletten yoksun ise, bu bütün insanlık için sonsuz bir felâket demektir. Sadece maddeye dayanan terakki, insanlığı mahveder. Bu öyle bir musîbettir ki vebaya rahmet okutur:

Ma'rifet farz edelim var da, fazîlet mefkûd...
Bir felaket ki cemaatler için, nâ-mahdûd.
Beşerin ruhuna tesmîm edecek karha budur;
Ne musîbettir o, tâunlara rahmet okutur.⁵⁹

Bizim atalarımız, büyük faziletlerle kendini donatmış, fazilet timsali kişilerden meydana geliyordu. Ne yazık ki bu fazilet, son üç asrın devamlı ilerleyen ilmiyle birleşip onunla gitmedi. İlmin gerisinde kaldığı içinde âsâbına çöken ibtidâî sükûn ile, günden güne cehalet denen batağa battı.

57 A.g.e. s.442.

58 A.g.e. s.442.

59 A.g.e. s.442.

Nihayet, bu ilimsizliği ile, ilmen ilerlemiş olan, kudret-i marifeti elinde bulunduran Batı'nın emriyle yatıp kalkmaya mecbur oldu; bu haliyle Doğu bugün hem ma'rifetten hem de faziletten yoksundur:

Bizler, edvâr-ı fazîletleri cidden parlak,
 Bir büyük milletin evlâdıyız, oğlum, ancak:
 O fazilet son üç asrın yürüyen ilmiyle,
 Birleşip gitmedi; battıkçada ümmet cehle,
 Bünyevî kudreti günden güne meflûç olarak
 Bir düşüş düştü ki: davransa da sarsak sarsak,
 Garbın emriyle yatıp kalkmaya artık mahkûm
 Çünkü hâkim yaşatan şevket-i fenden mahrûm

 Ma'rifetten de Cüdâ Şark Faziletten de ⁶⁰

Fakat bu durumdan fazla endişeye kapılmamak gerekir. Çünkü milletin rûhunun derinliklerinde, kökleri çok uzak geçmişlere uzanan faziletler mevcuttur. Bir ağaca benzeyen milletin fazilet denen kökleri hiç kurumayan bir mübârek su ile beslenir ki bu "Din-i mübin"dir. Madem ki ağacın kökleri derindedir, sağlamdır, müteselli olmak gerek; çünkü

O, bakarsın, yine üstündeki edvârı yarar,
 Yükselir fışkırıp âfâk-ı perişanımıza;
 Yine bin vaha serer kavrulan imanımıza. ⁶¹

Yeniden faziletlerle donanmanın bizim için fazla zor olmayacağını belirten M. Âkif, Güç olanın ilmi yani marifeti elde etmek olduğunu söyler ki maarifin asıl vazifesi de budur. Çünkü;

"Yazık hâlâ biz,
 Dünkü ilmin bile bigânesiyiz, câhiliyiz." ⁶²

60 A.g.e. s.442

61 A.g.e. s.443

62 A.g.e. s.443

Halbuki Batı bugün,atom kudretiyle uğraşüyor.Bugün binlerce kafa,binlerce emek vererek bu güce ulaşma çabasındadır.Ona ulaşılar mı artık yeryüzü değişecektir.Çünkü bir damla kömürden sonsuz enerji elde edeceklerdir;

"Yarının ilmi nedir,halbuki? Gayet müthiş:

"Maddenin kudret-i zerriyesi" uğraştığı iş.

.....

Onu bir buldu mu artık bu zemin: başka zemin,

Çünkü bir damla kömürden edecektir temin,

Öyle milyonla değil,nâ-mûtenâhî kudret..."⁶³

İşte bu gücü elde edebilmek için de Batı'ya gitmek çalışıp öğrenmek gerekir.Âsım'a Almanya'ya gitmesini söyler:

"Nerdesin hey gidi Berlin" diyerek yollanınız,,⁶⁴

Orada,Garb'ın ilmini öğreniniz,çalışıp,didinin giden üç yüz senelik ilmi tez elden edinin ve fen diyarından sızan o na-mûtenâhî pınarı hem için,hem de yurda getirin der:

Aynı menbâları ihya için artık burada

Kafanız işlesin oğlum,kanal olsun arada."⁶⁵

Maarif konusunda Âkif'in önemli bir görüşü de şudur:Ta'lim ve terbiye için,halkı cehâletten kurtarmak için,daha doğrusu bekâmızı sağlayacak nesli yetiştirmek ve kurtarmak için hiçbir masraftan çekinmemeliyiz.Her türlü emeği sarfetmeliyiz.Çünkü eğitim uzun vadeli bir yatırımdır.Yapacağımız masrafların bir kısmı ve belki çoğu boşa gidebilir diye vazgeçmemeliyiz.Çünkü az kişi de

63 A.g.e. s.444

64 A.g.e. s.444

65 A.g.e. s.443

faidalansa yeterlidir:

Şu var ki savrulan efkârı toplayıp okuyan,
Velez pek az kişi olsun zuhur eder mutlak,
Bizim de gayemiz ancak o nesli kurtarmak.⁶⁶

Âkif, bu düşüncelerini, Âsâr'ında, Hüseyin Kâzım Bey'in dilinden nakleder. Ona göre tabiattaki bitkiler nesillerini devam ettirmek için, tabiatın sinesine her bahar milyonlarca tohum serper. Çünkü, bilir ki bu tohumların bir çoğu mahvolacaktır. Geriye çok azı da kalsa onlar nesli devam ettireceklerdir. Milyarlarca tohum atıyor diye tabiata müsrif diyemeyiz. İşte tabiat bu hareketiyle bize örnek oluyor:

Diyor ki gayeniz uğruna bezledin emeği
Düşünmeyin hele hiçbir zaman esirgemeyi...⁶⁷

İşte bunun için faydalı eserler biner biner bastırılarak halka dağıtılmalıdır. Okuyan az da olsa fayda büyüktür.

Netice olarak Mehmed Âkif; memleketin, ezberci, tekrarcı ve taklitçi olmayan, ferdin ahlâk ve seciyesini bozmayan, ona ümitsizlik ve ye's aşıl原因ayan, asrın ilimlerini öğrenirken kendi millî ve manevî kıymetlerine de hürmet etmeyi bilen, kafasını bilgiyle, kalbini imânla donatmış, sağlam fikirli, sağlam vücutlu insanlar yetiştirebilecek bir maarife; imânlı, edepli, liyâkatli, vicdanlı, menfaatperest olmayan ve haksızlıklar karşısında susmayan muallimlere ihtiyacı olduğu görüşündedir.

66 A.g.e. s.413.

67 A.g.e. s.412 ,

MEDENİYET VE ÇAĞDAŞLAŞMA

Şair olduğu kadar da gerçek bir dindar, maneviyatçı, geleneğe bağlı, ileri görüşlü ve kültürlü bir fikir adamı olan Mehmed Âkif'in, üzerinde çok durduğu, düşündüğü konulardan biri de medeniyet, çağdaşlaşma ve yenileşme meselesidir.

" O dönem, İslâm ve doğu dünyası için inhitatın, çöküşün en karanlık noktasıdır. Avrupa veya Batı için de o dönem üstünlüğün, kudretin, sömürgeciliğin bir nevi en yüksek noktasıdır. Bu tablo o kadar nettir ki Doğu milletlerinin pek çok aydını artık Batı'yı taklit etmekten başka bir yol kalmadığına inanmaktadır."¹

Âkif'in bu beseleye bakışı, teşhis ve teşhiri diğerlerinden farklıdır. Mehmed Âkif'e göre " Avrupalıların ilimleri, irfanları, medeniyetteki, sanayideki telâkkileri inkâr olunur şey değildir".² Batı'nın ilim, teknik ve metodunun alınmasının zarureti üzerinde durur. Çünkü artık bunlar olmadan yaşamak mümkün değildir. Zaten ilmin ve tekniğin milliyeti de yoktur:

Alınız ilmini Garb'ın alınız san'atini;

Veriniz hem de mesainize son sür'atini;

Çünkü kaabil değil artık yaşamak bunlarsız;

Çünkü milliyeti yok san'atin, ilmin; yalnız.³

.....

" Âkif, Şark'ın zaaflarını, çöküş sebeplerini çok iyi bilmektedir. Şark'ın bu zaaflardan arınması, kendini felâketlere sürükleyen hataları

1 Akyol, "Taha, Doğu ve Batı karşısında Mehmed Âkif", Türk Edb., Mart, 1984 s.125 s.61

2 Mehmed Âkif, Nasrullah Kürsüsünde, Sebilürreşad, C.XVlll, S.464 s.250.

3 Safahat, Süleymaniye Kürsüsünde, s.187.

gidermesi ve çağdaş ilmi zihniyete sahip olması lâzımdır."⁴ Ona göre: "Batı dünyasından yalnız teknik alınmalı, sermayeci toplumun ahlâk ve âdetleri yurda sokulmamalıdır."⁵ Âkif, "Doğu'nun Batı'laşarak değil, Doğu'nun kendini yenileyerek kurtulacağına inanır."⁶

İlerlemek, dünya milletleri arasında şerefli yerimizi alabilmek için rehber "Millî Rûh" olmalıdır. Bizi ileri götürecek formülü başka uzak diyarlarda aramağa gerek yoktur. Çünkü başkalarını taklit her zaman faydalı olmaz. Yükselmek azminde olan bir millet, kendine lâzım olan formülü yine kendisi bulur:

.... Sırr-ı terakkinizi sizde

Başka yerlerde taharriye heveslenmeyiniz.

Onu kendinde bulur yükselecek bir millet;

Çünkü her noktada taklid ile sökmez hareket?

Batı'yı körükörüne taklid ederek bir yere varılamaz. Bu türlü yeniliklerden de bir hayır beklenemez;

Ne yapsa Avrupa, bizlere aslolan hareket;

"O halde biz dahi yaptık" deyip hemen taklid.

Bu türlü bir yenilikten ne hayr edersin ümid?⁸

Mehmed Âkif, milleti bir ağaca benzetir. O köküyle, dalıyla, çiçeğiyle bir bütündür. Eğer ağaç hastalanmışsa baltayla onu kökünden devirmeğe gerek yoktur. Baltayla devrilen bir ağacın tekrar yaşaması gelişmesi zordur. Hastalığı iyi teşhis edilmeği, bakarken bilhassa köküne iyi bakmalı, aşı gerekiyorsa yine kendinden bir aşı vurmalıdır. O zaman ağaç gelişir taze çiçeklerle bezenmiş bir geline benzer. Millet de böyledir.

⁴ Akyol, "Taha, Doğu ve Batı karşısında Mehmed Âkif", Türk Edb., S.125 Mart, 1984, s.61.

⁵ Cerrahoğlu, A., Bir islâm Reformatörü M.Âkif, İst.1964 s.76

⁶ Akyol, Taha, a.g.y. s. 62

⁷ Safahat, s.187

⁸ A.g.e. s.245

yabancı unsurları kabul etmez, Onun sinesine balta vurup yerlere sermek, ölüme mahkûm etmektir.;

"İşte dert, işte deva, bende ne var, bir tebliğ...⁹ diyen Âkif meseleyi ve çözümünü bir örnekle ortaya koyar.

İlerleme, medenileşme yolunda her milletin takibedeceği yol başkadır. Başka bir milletin izinde yürümek, onu taklid etmek çok kere helak edici olur. Aydınlar "Millî rûh"a uygun "Millî yol"u göstermeli, halk da bu ışığı takibederek yükselmelidir.;

Rûhudur çünkü karanlıkta elinden yedecek

Yolcu şaşkın mı kı dursun, mütemadî gidecek.¹⁰

Âkif, Batı'dan istifade konusunda örnek japonları gösterir. Batı medeniyeti Japonya'ya sadece ilmiyle, tekniğiyle girmiştir. Maskaralıklar lüzumsuzluklar, kapıdan kovulmuştur. "Garb'ın eşyası eğer kıymeti haizse kabul edilmiş, moda şeklinde gelenler gümrükte çürümeye terk edilmiştir.

Medeniyet girebilmiş yalnız fenniyle...

O da sahiplerinin lâhik olan izniyle,

Dikilip sâhile binlerce basiret iman

Ne kadar maskaralık varsa kovmuş kapıdan

Garbın eşyası eğer kıymeti haizse yürür,

Moda şeklinde gelen seyyie gümrükte çürür.¹¹

Japonlar'dan sonra muasırlaşma konusunda Âkif'in beğendiği bir yol da Hind Gençlerinin takibettiği yoldur. Hind Gençleri gidip İngiltere'de çağdaş bilgileri öğrenirler, müsbet ilim tahsil ederler ama Batı'nın yaşıyışını kültürünü körükörüne taklit etmezler. Onların milliyet duyguları

9 A.g.e., s. 188.

10 A.g.e., s.185.

11 A.g.e., s. 171.

sağlamdır:

Hele hayra kalır insan yetişen gençler de;
Bunların bir çoğu tahsil eder İngiltere'de;
Sonra dindaşlarının rûhu olur, kalbi olur..¹²

Millî kültüründen uzaklaşmadan Batı ilmini alan gençlerden öyle âlimler yetişmiştir ki huzurunda Garb eğilir. Bunlar maymun gibi taklide özenmek bilmezler. Çok da azimlidirler, önlerine ölüm çıksa dönmezler. Batı'nın uzun tırnağını, içkisini, fuhşunu almadan da çağdaşlaşılabilceğini isbat etmişlerdir;

Garb'ın almışsa herif, ilmini almış yalnız,
Bakıyorsun: Eli sanatlı fakat, tırnaksız;
Fuhşu yok, içkisi yok, himmeti yüksek, gözütok;
Şer'i mâsuma olan hürmeti bizlerden çok !¹³

Görülüyor ki Âkif çağdaş bir müslüman gencin; Batı'nın ilmini öğrenmiş, taklit yoluna sapmamış, milliyet duygularını kaybetmemiş, çalışkan, azimli, tok gözlü ve dine hürmetli olmasını istiyor.

" İçtimâî, edebî her meselede Garb'ı taklit etmek fikrinde olan Türk münevveri, Âkif'e göre yanılmaktadır. Onlar daha da ileri giderek:

Bir de din kaydını kaldırmalı, zira o belâ,

Bütün erbab-ı terakkîmize engel hâlâ.¹⁴
diyerek, dine karşı çıkmaktadırlar. Bu tür bir düşünce medenîleşme değil, kendi cemiyetine ve kültürüne yabancılaşıma hâlidir." Haydî gidin Fen getirin" diye Avrupa'ya gönderilenlerden bazıları kendi dinine ve kültürüne yabancı hatta düşman olarak dönmüşlerdir.

12 A.g.e. s. 172

13 A.g.e. s. 172

14 A.g.e. s. 182

Bir selâmet yolu varmış... O da neymiş,mutlak,

Dini kökten kazımak... Sonra, evet Ruslaşmak

O zaman iş bitecekmış...¹⁵

Mütefekkirlerimiz aslında İslâm'ı anlayamamışlardır.Onlar,İslâmiyetin asrın ilimleriyle bağdaşamayacağı fikrindedirler.Hatta onlar Avrupa'yı tekmil kâfir sanıyorlar,bizi dindar görürlerse barbar diyeceklerinden çekiniyorlar:

Mütefekkirleriniz anlaşılan pek korkak

Yahut ahmak... İkisinden bilmem hangisidir?

Sanıyorlar ki bütün Avrupa tekmil kâfir.

Mütedeyyin görünürsek,diyecekler : barbar

"Libri pansör " geçinirsek,değişir belki nazar...¹⁶

Âkif, Avrupalılara Amerikalılara dinsiz demenin doru olmadığını,onların bizden daha dindar olduklarını,pazar günleri kiliselerin hıncahınç olduğunu,hatta cumartesi gününden ihtiyaçlarını temin etmeyenlerin pazar günü aç kalacaklarını belirtir.Bunu karşılık bizim diyarda cuma namazı kılınırken sarhoş nâraları,tavla şakırtıları duymanın olağan işlerden olduğunu söyler.¹⁷

Onun için "Libri pansör " geçinerek,kendi değerlerimize düşmanca tavırlar alarak "Batılı"nın bakış açısını değiştiremeyiz.Çünkü Batılılar Türk ve Müslümana hep kökleşmiş bir haçlı taassubunun penceresinden bakmışlardır.Âkif,bu konuda örnekler verir :

I.Dünya Harbi'nde,Filistin cephesinin bozulup Kudüs'ün İngilizlerin eline düşmesi,mütefikimiz olmasına rağmen Alman milletini sevince

15 A.g.e. s.167

16 A.g.e, s.186

17 Mehmed Âkif,Nusrullah Kürsüsünde,Sebilürreşad,

C:XVIII, S.464, s.250.

gark etmiştir.¹⁸

" Doğar doğmaz beşikte, biraz büyüünce eşikte kulakları dinî millî telkinlerle dolan " Batı'lıların nazarında müslümanlık vahşetten, müslümanlarsa vahşilerden başka birşey değildir. Asırlar öncesinden yerleşmiş olan bu yanlış düşünceler onların hakkı ve hakikatı görmelerine engeldir. Bunlardan dolayı Âkif, koyu taassubun Batı da olduğunu söyler.¹⁹

Âkif'e göre "Avrupalıların, ilimleri, irfanları, medeniyetteki, sanayi-deki terakkileri inkâr olunur şey değildir. Ancak insaniyetlerini, insanlara karşı olan muamelelerini kendilerinin maddiyattaki bu terakkileriyle ölçmek katiyen doğru değildir. Heriflerin ilimlerini, fenlerini almalı. Fakat kendilerine asla inanmamalı, asla kapılmamalıdır."²⁰

Âkif, Batı'yı değerlendirirken oldukça gerçekçidir. Onun ilim ve teknikte ileri olduğunu kabul ederken, bir başka yönüne, sömürücülüğüne de dikkat çekmektedir. "Onun için Batı, kendimize yanı Şark dünyasına davranışıyla değerlendirilmelidir."²¹

Âkif, sömürgeciliği teşhis ve teşrih eden bir çağ adamıdır. Zira Âkif'in yaşadığı çağ, sömürgecilik çağıdır. Onun Batı'ya bakışı, Batı'nın sömürgeci özelliğini görmek, göstermek, onun darbeleri karşısında birlik ve mücadele fikrini telkin etmektir.²²

18 Mehmed Âkif, a.g.y., s.251 .

19. Mehmed Âkif, a.g.y., s.251 .

20 Mehmed Âkif, a.g.y., s.251.

21 Akyol, Taha, a.g.y., s.63 .

22 Akyol, Taha, a.g.y., s.63.

İstiklâl Marşı'nda yer alan :

" Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar "

hüküm, sömürgecilik gerçeğini görerek bu yönüyle çağdaşlarından ayrılan ona karşı mücadeleyi millî ve cihanşümûl plânda başlatan Âkifin, medeniyete değil, medeniyet adına sergilenen Batı vahşiliğine karşı olan şiddetli tepkisidir. Çanakkale'de hayasızca saldıran, yırtıcı, duygusuz sırtlan kümelerinin temsil ettiği değerler medeniyet diye adlandırılmaz. Bu vahşiliğe düşmanlık, medeniyete düşmanlık şeklinde yorumlanamaz;

Ne hayasızca tahaşşüd ki ufuklar kapalı

Nerde - gösterdiği vahşetle bu bir Avrupalı

Dedirir - yırtıcı, his yoksulu, sırtlan kümesi

Varsa gelmiş, açılıp mahpesi, yahut kafesi²³

Âkif medeniyetin vahşi tezahürüne; medeniyet adına dipciklerle kafa ezmeye, göz çıkarmaya, vatanını savunmaktan başka suçu olmayan insanlara zulmetmeye karşıdır :

Azıcık kurcala toprakları, seyret ne çıkar

Dipçik altında ezilmiş, paralanmış kafalar;

Bereden reng-i hüviyetleri uçmuş yüzler;

Kimbilir hangi şenâetle oyulmuş gözler;

"Medeniyet " denilen vahşete lânetler eder.²⁴

Türk ve Müslümana tarih boyunca düşmanlık göstermiş olan Batılı bize hiç bir zaman dost olmamıştır. Âkif'e göre "onların bizden istedikleri ne filân vilâyet, ne de filân sancaktır. Doğrudan doğruya başımızdır, boynumuzdur, hayatımızdır, varlığımızdır, devletimizdir, dinimizdir, imânımızdır."²⁵

²³ Safahat, Âsım, S.425.

²⁴ A.g.e, Hakkın sesleri, s.198.

²⁵ Mehmed Âkif, Nusrullah Kürsüsünde, Sebilürreşad, C.XVIII, S.464.

Türk'ün hayatına kasteden ehli salibin hayasız yüzüne tükürmek gerekir.
Onları vicdanları maskeli,sözleri güvenilmezdir:

Tükürün Ehl-i sâlibin o hayasız yüzüne

Tükürün onların asla güvenilmez sözüne;

"Medeniyet" denilen maskara mahlûku görün

Tükürün maskeli vicdanına asrın : ... tükürün...²⁶

Eserlerinde insanlığı,hümanizmi anlatan medenîlik gösterileri yapan Batılı aydınının vicdanı,Anadolu'da işlenen cinayetlerin acısını duymamış, duymazlıktan gelmeyi tercih etmiştir.Ehl-i Salibin gözünde bu milletin tek ve affedilmez suçu Türk ve Müslüman oluşudur.Bundan dolayı ona yapılan her zulüm haklı görüldü,mukaddes bilindi,adına medeniyet denilerek alkışlandı :

Hüdâyı tanımak tâhmetiyle suçlu olan,

Şu hârumanı yıkık üç yüz elli milyon can,

Nedense,mevta olurken biner biner mahkûm

Çıkıp da etmedi bir se, bu hükme karşı hücum

Nedense duymadı Garb'ın o hisli vicdanı,

Hurûşu sine-i âsârı inleyen bu kanı;

Nedense arşa kadar yükselen enîn-i beşer

Sizin semâlara akseyledikçe oldu heder;

Nedense vahdet-i islâm'ı târumâr edeli,

Büyük tanındı,mukaddes bilindi zulmün eli.²⁷

Zulüm kim tarafından yapılırsa yapılsın,yeterki Türk ve Müslümana yapılsın,hoş görülebilir zihniyeti,İslâm düşmanlığı Avrupa'da hâkimdir.

26 Safahat,Hakkın Sesleri, s.199.

27 Safahat,Hatırlar, s.342,

Bu yüzden " Medenî Avrupa ",binlerce müslüman,Rusya'nın zulmü altında inlerken yine sesini çıkarmamış,ilgisiz kalmıştır:

O zaman Rusya'da yaman bir tazyik

Zulmü sevdirmek için varmı başkan tarik ?

Düşünen her kafanın mutlak ezilmekti sonu

Medenî Avrupa bilmem niye görmezdi bunu.

28

Görülüyor ki Âkif çağının bütün durumlarını bilen,meselelerle yakından ilgili,onlara doğru teşhis koyan bir mütefekkindir.O,Milletimizin her sahada en ileri seviyede olmasını,asırların verdiği uykudan silkinip kalkmasını,yirminci yüzyılın ilim,fen,sanat yüksekliğine erişmesini herkesten fazla isteyen bir şairdir.²⁹

Kısaca Mehmed Âkif,Batı'nın ilim,teknik ve sanatta ileri olduğunu belirterek bunları tezelden almanın gereği üzerinde durur "Çünkü kaabil değil yaşamak bunlarsız " diyerek meselenin önemini ortaya koyar.Bunun yanında Batı'nın kokmuş değerlerine şiddetle hücum eder ve de reddeder. Bu bakımdan Ziya Gökalp'in "Bizim için muasırlaşmak demek,Avrupalılar gibi zırhlılar,otomobiller,uçaklar yapıp kullanabilmek demektir,muasırlaşmak şekilce ve yaşayışca Avrupalılara benzemek değildir.Ne zaman bilgiler ve sanayi malzemeleri aktarmak ve satın almak için Avrupalılara muhtaç olmaz hâle geldiğimizi görürsek o zaman muasırlaşmış olduğumuzu anlarız."³⁰ görüşü ile büyük benzerlik gösterir.İkisi de ilim ve teknik almanın lüzûmu,şekli ve yaşayışca ilgili unsurların alınmasının gereksizliği üzerinde ısrarla dururlar.

28 Safahat ,S.164.

29 Timurtaş,Prof.Dr.Faruk K.,Mehmet Âkif ve Cemiyetimiz,İst.,1962,S.51.

30 Ziya Gökalp,Türkleşmek,İslâmlaşmak,Muasırlaşmak,Türk Kültür Yayını,İst. 1974,s.12 .

EVLER,SOKAKLAR,OTELLER,KAHVEHANELER ve TRENLER...

Mehmed Âkif; şiirlerinde,bazan "İslâm'ın o gürbüz o civan unsuru"¹ diye yücelttiği," Ezelden beri hür yaşamış"² bir "kahraman ırk"³ ın adı olarak,bazan da bütün müslümanlar mânâsında kullandığı⁴ Türk'ün;her sahada en ileri seviyede olmasını,cehâletin ve tembelliğin verdiği ataletten,miskinlikten ve pislikten arınarak,İslâm'ın ahlâk ve faziletiyle birlikte,yirminci yüzyılın san'at ve ma'rifetini birleştirip yükselmesini isteyen,bu hususu sık sık dile getiren bir şairdir.

Medeniyetin maddî cephesiyle de yakından alâkadar olan Âkif, 1914'te,Harbiye Nezâreti'ne bağlı Teşkilât-ı Mahsûsa Cemiyeti'nin temsilcisi olarak gittiği Berlin'de,Batı'nın medenî üstünlüğünü yakından görme fırsatını bulur.Bu seyahat,bizim maddî sahadaki ihmâllerimizi,geriliğimizi ve yaralarımızı daha iyi görmesine ve değerlendirilmesine vesile olur.5 Mart 1331'de bitirdiği "Berlin Hatıraları" isimli uzun şiirinde,Almanya ile memleketimizi,otellerin,şimendiferin,sokakların,kahvehanelerin durumları bakımından karşılaştırır,büyük farkı alaylı bir dille ortaya koyar.

Şair,önce otellerimizin kötü durumları üzerinde durur,onları bütün çirkinlikleriyle gözler önüne serer,Avrupadakilerle karşılaştırır.Otellerimiz -ki aslı handır- ismen batılılaşa da,şimdi ne doğulu ne de batılı sayılamayacak kadar düzensizdir:

Kütükte mahlâsı han,sinni lâ-akal yetmiş,

Zavallı âhir-i ömründe irtidâd etmiş:

1 Safahat,Asım,s.381.

2,3 İstiklâl Marşı.

4 "Neye Türk'ün canı yangın,neye millet geridir,

Anladık biz bunu,az çok,senelerden beridir."(Safahat,Asım,s.396)

Şu varki midesi ilhâdı etmemiş temsîl

Ne Müslüman, ne Frenk öyle vücûd-ı sefil....⁵

Otellerimizin en göze çarpan tarafı, pisliğidir. Banyo, tuvalet gibi en zarûri ihtiyaçları karşılayacak birimleri bile olmayan oteller beline kadar çamur içindedir:

Yıkanma yok, tuvalet yok, yazın belinde çamur:

Eteklerinden inerken kabuk tutar yağmur.⁶

Güneşlensin diye pencerelerden sarkıtılan nemli yatak ve çarşaf-
ların esas rengi kirden dolayı farkedilemez; beyaz çarşaflar-bit artık-
larından-benekli basmaya dönmüşlerdir:

Benek benek yayılıp kehle intibââtı,

Benekli basmaya dönmüş o çarşafın suratı?⁷

Masaların üstünde hiç de eksik olmayan, günlerdir beklemekten içi
yosunla dolmuş kırık sürahilerdeki sular karın doyuracak hâle gelmiş-
tir:

Kırık sürahide bekler yosunlu bir mâyi,

Ki derd-i cû'a gelir üç yemek kadar nâfi:

Bir ekmek yeri dolmazmış, olmadan iki su;

Bunun beş ekmek olur belki bir kadeh dolusu.⁸

Berlin'deki oteller, bizimkilerin aksine güzel, temiz ve düzenli-
dir. Sokakta kar da yağsa içeri bahar kadar sıcak, dışarı karanlık da
olsa içeri gün ortası kadar aydınlıktır:

Meğer oteller olurmuş, saray kadar mâmûr,

Adam girer de yaşarmış içinde, mest-i huzûr.

5 Safahat, Berlin Hatıraları, s.330.

6 A.g.e. s.330.

7 A.g.e. s.330.

8 A.g.e. s.333.

.....

Sokakta kar yağadursun, odanda fasl-ı bahâr,
Dışarda leyle-i yeldâ, içeride nısf-ı nahâr.⁹

Çeşmelerinden sıcak ve soğuk suları sürekli akan otel tertemizdir. Zeminin temizliğine bakan, buradan kimseler geçmemiş zanneder:

Gürül gürül akıyor çeşmeler, temiz mi temiz;
Soğuk da isteseniz var, sıcak da isteseniz.
Gıcır gıcır ötüyor ortalık titizlikten
Sanırsınız ki zeminde olmamış gezinen.¹⁰

Bizim otellerin ortak ve devamlı misafirlerinden olan bit, pire ve tahtakurusuna veya bunların artıklarına, bu otellerde rastlamak mümkün değildir:

Ne kehle var o mübârek döşekte hiç, ne pire;
Kaşınma hissi muattal bu itibâra göre...
Unuttum ismini... Bir sırnaşık böcek vardı...

.....

O hemşerim, sanırım çoktan inmemiş buraya
Bucak bucak aradım, olsa rastgelirdim ya.¹¹

İki ayrı medeniyeti temsil eden, farklı mekânlardaki aynı tür kurumlar olan otelleri karşılaştırarak birinin ileriliğini öbürünün geriliğini ortaya koyan Âkif; aynı durumun şimendiferlerde de mevcut olduğunu izâh eder.

İstanbul'da toplu taşıma vasıtası iken, gayr-i müslimlerin elinde, toplu işkence âleti haline gelen şimendiferlerde halka esir muamelesi yapılmaktadır:

9 A.g.e., s.333.

10 A.g.e., s.333.

11 A.g.e., s.331.

Samatya Lordu müfettiş, Tatavla Kontu müdir,
Zavallı milletin efradı orta yerde esir...¹²

Her türlü düzensizliğin, gürültünün, kavganın bulunduğu şimendifer aynı zamanda pistir. Âkif'in

İtiş kakış olağan şey, döğüş sövüş de caba¹³
diye öz olarak tasvir ettiği şimendifer halkın halledilmesi gereken bir meselesidir.

Berlin'deki şimendiferi Âkif, İstanbul'dakiyle karşılaştırılamayacak kadar temiz ve düzenli bulur. O bizim yürümeye niyeti olmayan şimendiferin yerine, burda "hemen binip uçuyorsun",¹⁴ Çok hızlı gittiği için zamandan tasarruf sağladığı, gürültüsüz olduğu, lokantası ve emre hazır yatakları olduğu için Âkif bunları çok beğenir.

Mehmed Âkif'in şiirlerinde sokak tasvirlerinin önemli bir yeri vardır. "Maskaralıklarımızı maskara etmek" anlayışının tesiriyle, biraz da mübalağalı bir dille anlatılmışlardır. Meselâ Küfe'de tasvir edilen sokaklarda "yüzme bilmeyerek" gezilemez. Çünkü "adım başına derin bir buhayre dalgalanır" çok da karanlık olan bu sokaklarda yürüyebilmek için "bir elde kandil, diğer elde iskandil" olmalı. Ancak önün adaysa basıp yok denizse atlayarak" gezilebilir:

Bizim mahalle de İstanbul'un kenarı demek:
Sokaklarında gezilmez ki yüzme bilmeyerek!
Adım başına derin bir buhayre dalgalanır,
Sular karardı mı artık gelen gelir dayanır.
Bir elde olmalı kandil, bir elde iskandil,
Selâmetin yolu insan için bu, başka değil!¹⁵

12 A.g.e., s.331.

13 A.g.e., s.331.

14 A.g.e., s.331.

15 Safahat-1, Küfe, s.24.

Seyfi Baba manzumesindeki sokaklar artık,sandalla yüzülebi-
lecek göllere dönüşmüştür:

Sormayın derdimi bitmez mi o taşlar giderek,
Düştü artık bize göllerde pekâlâ yüzmek.
Yakamozlar saçarak hertaraftan fenerim,
Çifte sandal yüzüyorduk,o yüzer ben yüzerim.
Çok mu yüzdük bilmem,toprağı bulduk neyse...¹⁶

Bizim sokaklarımızın mevsimi ikidir;kuraklığın tozu ve toprağın
yaz olduğu,çamurdan da kış olduğu anlaşılır:

Fusûlü derde çıkarmaz bizim sokaklarımız
Kurak,çamur... İki mevsim tanır ayaklarımız.
Müneccimin,bereket versin,eski takvimi
Haber verir bize,mevsim,şehirde gelmiş mi?¹⁷

"Kuyu" tabiriyle anlattığı sokaklarımızın bir özelliği de geç
aydınlanıp erken kararmasıdır.

Bizim sokakları tahmin için deyin ki : Kuyu...
Doğar şehirde güneş,yükselir minâre boyu,
İdâre kandili karşımda göz kırpar hâlâ
Gurup ikindiye bulmaz,leyâl hep yeldâ!¹⁸

M.Âkif Berlin Hatıraları'nda sokakları "Zamâne şiirine" benzetir.

Ona göre ikisinin de başlangıcı ve sonu karanlıktır:

Zâmâne şiirine benzer zemin-i tertibi:

Zalâm içinde mehâdisi,müntehâsı gibi.^{19a}
^{19b}

16 A.g.e.,Seyfi Baba,s.68-69,

17 A.g.e,İstibdad,s.86.

18 A.g.ş.,s.87.

19a A.g.e,Hatıralar,Berlin Hatıraları,s.322

19b F.Abdullah Tansel:"Bu beyti ile Fecr-i Âticileri,bilhassa serbest müstezadlar yazan A.Hâşim'in sembolik şiirlerini kasedettiğini sanıyoruz;çünkü M.Âkif'le A.Hâşim,birinin şiirlerinde açıklık,diğerindeki müphemlik iki zıt cephedir"Ayrıca Âkif'in öğrencisi F.Rıfkı Atay,Âkif'in Hâşim'in şiirlerinden "Hepsi mânâsız "diye bahsettiğini kaydede.(F.Rıfkı Atay,Batış Yılları,İst.1963 s.42)-

Bizim sokaklarımızda yürürken adımlar,düşünülerek atılmalı yoksa düşmek an meselesidir:

Ne var mı? Ağzını açmış ki bir yaman uçurum,
Dalarsa "cub" diye insan çıkar mı bilmiyorum.²⁰

Sokakların kenarında yer alan evler ise,harabe görünüşleriyle tam bir çirkinlik manzarası arz ederler.Kimileri güç belâ ayakta durabilmektedirler:

Ayakta durmaya elbirliğiyle gayret eden,
Lisân-ı hâl ile amma rükû'a niyyet eden,
O salharde harap evlerin saçaklarına
Sığınmış öyle giderken,(....)²¹

Sıvasızlığıyla daha bir çirkinleşen bu evler,bir fenerin kırık-dökük ışıklarında yürekler acısı bir hâl almaktadır:

Görünen hep pis,eski,harap evler...

.... Meselâ karşıdaki

Sahilin,başbaşa vermiş,düşünen,pis,eski
Ağlamış yüzlü,sâkil evleri durdukça,sizin
İçinizden acı şeyler geçecek hep...(....)²²

Bizim evlerimizin ve sokaklarımızın bu perişanlığına,pisliğine karşılık;Berlin'deki sokaklar çok geniş ve yürüyerek katedilemeyecek kadar uzundur.Bu yüzden de bazen yerin altında ve üstünde giden harika ulaşım vasıtaları geliştirmişler:

Sokak dedikleri neymiş? Fezâ-yı bî-pâyan,
Ki tayyedilmesinin yoktur ihtimali yayan

20 Berlin Hatıraları,s.322.

21 Safahat-1,Küfe,s.24.

22 A.g.e.,Süleymaniye Kürsüsünde,s.155.

Demek, vesâit-i nakliyye nâmı tahtında
 Havada, yerde, yerin çok zamanlar altında
 Uçup duran o havâlık, bir ihtiyac-ı şedid.
 Piyade harcı mı? Haşa, bu imtidâd-ı medid.²³

Orada, sokakların zemini pırıl pırıl, tertemizdir. Bizim sokakların çamuruna, o kirli görüntüsüne tesâdüf etmek mümkün değildir. Fakat Âkif'e göre bu fark, iki insan tipinin anlayış ayrılığından doğmaktadır. Batılı insan-burada Alman-çalışmasıyla tabiatın her şartında temizlemeyi, temiz tutmayı başarabilmektedir ki bu da azimden ileri gelir. Biz de ise böyle bir çalışma yoktur. Âkif yine nasıl olsa kirlenecek diye sokaklarını temizlemeyen halkın düşüncesini; "Nasıl olsa tekrar kirlenecek, gömleğimi niye yıkayayım, Allah bizi devamlı gömlek sabunlayın diye mi gönderdi" diyerek pis oluşuna mazeret uyduran miskin "Kalender"in durumuna benzetir.²⁴

M.Âkif'in üzerinde durduğu bir konuda "Şark'ın bakılmayan yarası" kahvehanelerdir. Yurdumuzdaki kahvehanelerle Avrupadakileri karşılaştırır. Daha önceki şiirlerinde de sözünü ettiği bizim kahvehaneler pislik yuvası halindedir. Adeta âhır gibidir. Tek farkı âhırda yemlik vardır, kahvede bulunmaz:

Çamurlu bir kapı, üstünde bir değirmi delik;
 Önünde tahta mı, toprak mı? Sorma pis bir eşik.
 Şu gördüğün yer için her ne söyleyen câiz:
 Ahırla farkı : o yemliklidir, bu yemliksiz.²⁵

Sadece bina olarak kahvenin dışı, içi değil, masaları, oyun kağıtları, diğer oyun araçlarının hepsi kirlidir:

23 A.g.e., s.334.

24 A.g.e., s.335.

25 A.g.e., s.120.

Oturmadan içi yağ bağlamış bodur masanın,
 Yayılmış üstüne bir çok kağıt ki, oynayanın
 Elinde yağlı meşin zanneder görünce adam.
 Ya tavlanın kiri? Kaabil değildir, anlatamam.²⁶

Raflar, raflardaki malzemeler, geriliğin bütün çirkinliği ile
 ortaya çıktığı bir vitrin gibidir:

Birinci katta sülük beslenen büyük kavanoz;
 Onun yanında, kan almak için, beş on boynuz.
 İkinci katta bütün kerpetenler, usturalar...²⁷

Bütün bu âletler göstermektedir ki kahveci, bu pis yerde kan alma,
 diş çekme gibi mutlak bir temizlik ve ihtisas gerektiren meslekleri
 de icra etmektedir. Tabii ki sonuç insan hayatına mal olmaktadır. Çe-
 kip de bir ipe dizerek sergilediği her diş aslında bir mezarı temsil
 etmektedir:

Çekerken etli kemiklerle ayrılıp çeneden,
 Sonunda bir ipe, boy boy onar onar dizilen,
 Şu kazma dişleri, sen mahya belledinse değil;
 Birer mezâra işaret düşün ki her kandil!²⁸

Âkif, "milletin rûh-i gayretini emen" bu sefalet yuvalarının artık
 kapanması gerektiğini söyler:

Mahalle kahvesi hâlâ niçin kapanmamalı,
 Kapansın, elverir artık bu perde pek kanlı.²⁹

Pislik ve düzensizlik bakımından kahveleri aratmayan "Meyhane"-
 ler de ayrı bir sefâlet yuvasıdır. İçerisine giren o iğreti hayata

26 A.g.e, s.121.

27 A.g.e, s.121.

28 A.g.e, s.121.

29 A.g.e, s.120.

hemen karışan,sallanarak çıkan ise dünya işlerine yabancı bir
serseri halini alan,içinden ve kenârından süfliyet rüzgârları
esen bu"virane" yi Âkif şöyle tasvir eder:

Basık tavanlı,karanlık,sefil bir dükkân;
İçinde bir masa,yahut civar tabutluktan
Atılma çok ölü görmüş acıklı bir tenesir!
Yanında hurdası çıkmış bir eski püskü sedir.
Sakat,bacaksız en,enbeş hasırlı iskemle,
Kırık dökük şişeler,bir de çinko tepsiyle,
Beş on kadeh,iki üç tepsî... Sonra tezgahlık
Eden yan üstüne devrilme kirli bir sandık.³⁰

Sönük sönük yanan isli bir lambanın ölü ışıkları altında,utanma
duyguları,artık şaraplar gibi zemine dökülen,ümid ve arzuları kırık
bir kadeh gibi çöp tenekesine atılan insanlar... Tam bir sefâlet
manzarası...³¹

Bu çirkin manzaralardan bir an gözlerimizi ayırıp,Berlin'in ışık-
lı,tertemiz kahvelerine baktığımızda gözlerimiz kamaşıyor,"hayret"ler
içinde kalıyoruz:

Bu kahve... Öyle mi? Lâkin hakikatten hayret!
Fezâ içinde fezâ... Bir harîm-i nûrânûr,
Ki asûmân-ı kerîminde bin güneş manzûr.³²

Bu güzel görünüş,bu ışıklar,tertemiz manzara şairi de etkilemiş,
"gözlerini kamaştırmış"tır.Bunu itiraf etmekte mahzur görmez:

30 A.g.e, s.39.

31 A.g.e, s.39-40.

32 A.g.e, s.336 .

Neden böbürleneyim, ben de öyle oldumdu;
 Ziyânın ölçüsü aklımda,çünkü,bir mumdu.
 Bizim hesap ile milyonlar oynuyor arada...

.....

Gözüm kamaştı bidâyette,döndü durdu başım,
 Rezil olurdu eğer,elmasaydı arkadaşım.³³

Safahat'ın ilk kitabından itibaren şiirlerinde; ev,sokak gibi hergün içinde yaşadığımız,kullanmak zorunda olduğumuz,kahvehane ve meyhane gibi sosyal sefâlet ve atalet yerlerini;şimendifer gibi ulaşım vasıtalarının pisliği ve düzensizliği üzerinde ısrarla duran M.Âkif;Berlin Seyahati vesilesiyle aynı tür yer ve vasıtaların Batı'daki durumları hakkında bilgi sahibi olur ve karşılaştırma imkânını bulur.Onların ne kadar ileri,temiz ve düzenli olduğunu görerek "Medeniyet"in bu yönüyle de bizde tezâhür etmesi gerektiği düşüncesini vermeye çalışır.

ORMANLAR VE AĞAÇLARIN DURUMU

Millî servetlerimizin en önde gelenlerinden biri de şüphesiz "cennet vatanımızı" bezeyen ormanlarımızdır. İnsanın beşikten mezar kadar ihtiyaç duyduğu, memleketin sosyal, kültürel ve ekonomik yönden kalkınmasında, yurdun iklim, toprak ve su düzeninin sağlanmasında son derece önemli bir unsur olan ağaç, dolayısıyla orman İslâmî yette üzerinde çok durulan konudur.

İslâm'da ağaç dikmek, onu yetiştirmek büyük sevaplara nâil olma-ya vesiledir. "Bir kimse bir ağaç dikerse, Allah o kimse için diktiği ağacın meyvesi (ve yaprağı) kadar manevi ecir ve sevap yazar"¹ ve "Bir kimse bir meyva ağacı dikse de onun meyvesinden insan veya hayvan yahut kuş vesâir mahlûkattan biri yese o kimse için sadaka sevabı yazılır"² diyen Hazreti Muhammed "Kıyamet kopacağı zaman bile, elinizde bir fidan bulunuyorsa, onu hemen dikiñ."³ sözleriyle konunun ne kadar ehemmiyetli, ihmal edilemez ve hassas olduğunu belirtir. Yine Hazreti Muhammed'in bir hadisine göre, insan öldükten sonra bile, ağacın gölgesinden ve meyvesinden faydalanıldıkça onu yetiştirene sevap yazılır, Allah katında derecesi yükselmeye devam eder.⁴

Kur'an-ı Kerim'de de ağaca, bağ bahçe ve yeşillik önem verildiği görülür. "Öyle ki ağaç anlamındaki "Şecer" den 26, meyve anlamındaki "fâkihe"den ve "semer"den 38, bahçe anlamındaki "Cennet"den 147, aynı anlamdaki "Firdevs"ten 2, hurma ve hurmalık anlamındaki "nahîl"den 20, nar anlamındaki "rummân"dan 3, üzüm anlamındaki "ineb" ve "a'nâb"tan

1 Eğretli El-Hac Cemal, BinBeş Yüz Hadis Tercümesi, İst., 1981, s.229.

2 Eğretli El-Hac Cemal, A.g.e., s.229.

3 Eğretli, El-Hac Cemal A.g.e., s.229.

4 Eğretli, El-Hac Cemal A.g.e., s.147.

11, zeytinden 6 yerde söz edilmiştir. Bunların dışında, Kur'an-ı Kerim'de geçen başka ağaç ve meyve cinsleri vardır."⁵

Ağaç, İslamiyetten önceki Türk inancına göre de çok değerli ve kutsaldır. "İnsanlığın yaratılışı hakkındaki Türk düşüncesine göre Tanrı, yeryüzündeki dokuz insan cinsini, bu insanlardan önce yarattığı dokuz dallı bir ağacın gölgesinde barındırmıştır. Önce yerden dokuz dallı ağacı yükseltmiş, sonra da her dalın altında bu günkü insanlığın ilk atalarından birini yaratarak bu dokuz insana ağaç gölgesinde barınmayı bir yaratılış bilgisi halinde vermiştir."⁶ Eski Türk destanlarında "Anne ağaç" ortak motifine rastlanır. Bu motif varlığını İslâmî Türk Menkıbelerinde, destanlarında ve şiirinde de korur. Osman Gazi'nin rüyasında gördüğü, Asya'yı ve Avrupa'yı gölgeleyen ağaç, ileride kurulacak olan Cihanşümül Türk devletinin müjdesidir.

Yunus Emre'nin ilâhilerindeki cennet tasvirlerinde yeşillik ve ağaç hâkimdir:

Altundandır direkleri

Gümüştendir yaprakları

Uzandıkça budakları

Biter Allah deyu deyu...⁷

.....

Dede Korkut Hikâyeleri'nde yer alan:

Ağaç ağaç isem sana arlanma ağaç

Mekke ile Medine'nin kapusu ağaç...

5 Mert, Hamdi: İslâmiyette Ağaca verilen Önem, Ankara 1982, s.19.

6 Banarlı, Nihad Sâmi, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, İst.1971 C.1 S.31.

7 Yunus Emre Divanı: (Haz. Prof. Dr. Faruk Timurtaş, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980, s.255,

Musa kelimin âsası ağaç...⁸

.....

diye başlayan soylama Türk'ün ağaca duyduğu sevginin, saygının en canlı ifadelerindedir.

Aynı duyguları XVI. asır saz şairi Pir Sultan Abdal'ın:

Öt benim sarı tamburum

Senin aslın ağaçtandır..

Ağaç dersem gönüllenne

Kırmızı gül ağaçtandır...⁹

dörtlüğüyle başlayan şiirinde de buluruz.

Demek ki ağaç Türk düşüncesinde, İslâmiyetten evvel de, müslüman olduktan sonrada sevgili, mukaddes ve övülmeye lâyık idi.

Allah'ın mü'minlere vadettiği cennet, bahçe anlamındadır ve cennetle ilgili tasvirlerin ortak özelliği; hepsinde mutlaka ağacın gölge-
liğinin yer almasıdır. Yani cennet "yeşil"dir. "Dünya Cenneti" deyi-
mi de zaten ormanı bol, yeşillik alanlar için kullanılır.

Bu bakımdan M. Âkif'in, şiirlerinde vatanımızı bir cennet olarak nitelediği görülür:

İstiklâl Marşı'mızda yer alan:

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki fedâ

.....

Verme, dünyaları alsanda, bu cennet vatanı
mısraları bu düşüncenin ifâdeleridir.

Vatanımızı cennetleştiren ağaçların, ormanın günden güne yok edil-
mesi Mehmet Âkif'i endişelendirir. Fatih kürsüsünde isimli Safahat'ın

8 Gökay, Orhan Şaik: Dede Korkut Hikâyeleri, Kültür Bak.Yay.İst., 1976, s.36,- 37.

9 Banarlı, Nihad Sâmî, Resimli Türk Edb.Tarihi, Yedigün Neşriyatı, (yer ve tarih yok) s.176.

10 Safahat, Fatih Kürsüsünde, s.239.

ikinci Kitabı'nda bu meseleyi de ele alır. Alaycı bir dille insanımızın yaptıklarını anlatır.:

Bu günden Ormanı göster kılağlı baltasına,

Temizleyip çıkıversin, bırakmasın yarına...

yok etmeye pek hevesli

diyerek ağaç kesmeye, ... olanların eksikliğini de söyler:

- Biraz da dikmeyi öğrenseler...¹¹

Ağaç kesmeyi tabî ilimmiş gibi öğrenip hemen tatbik eden, devamlı kesen, fakat yerine bir tane bile dikmeyen insan, artık ilmini tatbik, yani kesip yok etmeye devam edemeyecektir. Çünkü bütün ormanlar yok olmak üzeredir:

- Ne var ki kalmadı tatbiki için müsait yer¹²

Bir zamanlar, eteklerinde geyik saklanacak kadar gür olan orman, bugün tavşan barındıramaz hâle gelmiştir. Sırtı güneş nedir bilmeyen o yemyeşil dağlar, ağacı kesilerek kayalara dönüştürülmüştür. Çünkü toprağı yerinde tutan yeşil bitki örtüsüdür. Bu örtüden mahrum kalan toprak, yağmur sularıyla akıp gider. Ormanı yok etmekle insan, kurulu nizamı bozmakta kendikendinin felâketini hazırlamaktadır:

Eteklerinde zığın saklı bildiğin orman,

Bugün barındıramaz hâle geldi bir tavşan!

O sırtı hiçte güneş bilmeyen yeşil dağlar,

Yığın yığın kayalardır, seraplar çağlar,¹³

Âkif'e göre, Ormanı yok etmeye böyle devam edersek, bir zamanlar

"Metâ-ı mebzul" olan odunu, Avrupadan istemek zorunda kalabiliriz.

İslâmiyetten önceki ve sonraki Türk tefekkürün de inanç sisteminde her zaman önemli ve kutsal bir yeri olan ağacın gereksiz ve plânsız kesilmesi, "cennet vatan"ımızı süsleyen ormanların yok edilmesi M.Âkif'in

11 A.g.e., S. 239.

12 A.g.e., S. 240.

13 A.g.e., S. 240.

şirlerinde , sosyal bir mesele olarak ele alınır. Kesilen ağacın yerine dikmeyi öğrenmediğimiz ve gereksiz kesmeyi bırakmadığımız taktirde, bu meselenin ileride bizi sıkıntıya sokacağı, yeşil alanların taşlığa döneceği vatanın güzelliğini kaybedeceği önemle vurgulanır.

İSTİBDAT VE HÜRRIYET

"Sanat kollarından,öncelikle edebiyat,siyasî,sosyal ve kültürel hayatın bir aynasıdır"¹sözü,belki en çok "Safahat" için doğrudur.Çünkü "Safahat,âdetâ muayyen bir nokta-i nazardan tasvir edilen bir manzum romana benzer"²Bu manzum romanın şairi içinde "Türk edebiyatında onun kadar içinde yaşadığı devri bütün teferuatı ile gören ve gösteren başka bir şair yoktur,denilebilir"³Onun şiirlerinde üzerinde ısrarla durduğu,mahiyeti üzerinde uzun uzun düşünüp fikirler beyan ettiği önemli bir sosyal mesele de istibdad ve hürriyettir.

Şiirleri,Âkif'in,istibdat düşmanı ve hürriyet taraftarı olduğunu göstermektedir.İran hükümdarı Mehmed Ali Şah'ın Tahran'da Mebuslar Meclisi'ni topa tutması üzerine yazdığı "Acem Şahı" adlı şiirinde,Şah'a seslenerek:"Artık bu istibdada nihayet ver ki istikbâl karanlık derler ama bunun gizli yanı yok,harekâtının sonu izmihlâl olacaktır" diyerek adalet isteyen bir kavmi vurmanın galibiyet sayılamayacağını söyler:

Bu müthiş velvelen İran'ı daim inletir sanma,
"Muzaffersin" diyen sesler bütün hâindir,aldanma
Zafer-yâh olduğun kimdir? Düşün bir kerre,millet mi?
Adalet isteyen bir kavmi vurmak galibiyet mi?
.....

1 Tural,(Doç.Dr.)Sadık,Osmanlı İmparatorluğunun Son yıllarında(1908-1920) Edebiyatımızda Türkçülük Akımı (Doktora Tezi) Ankara 1978 s.V.

2 Kaplan,(Prof.Dr.)Mehmet,Şiir Tahlilleri.,Tanzimattan Cumhuriyete,6. Baskı,İst.1978 s.174.

3 A.g.e s.174.

Emin ol bunca mazlumun yüreklerden kopan âhı,
Tepende indirir, elbette birgün lânetullahı.

.....

Bu istibdâda artık bir nihâyet ver ki:istikbâl,⁴
Karanlık derler amma işte pek meydanda:İzmihlâl.

Rusya'da yaşayan Türklere yapılan zulüm, öldürmeler, işkenceler, şiddet hareketleri şairin isyanına yol açar. Âkif'e göre bu şiddetler hürriyet düşüncesini ortadan kaldıramaz. İnsanlar zamanla zulme alışır. Bu aşağılık gurûhu, kafa kesmekle, beyin ezmekle fikr-i hürriyet ölür zannediyor:

Bilmiyorlar ki bu şiddetlerin olmaz hükmü:

Göz yıllar önce, fakat, sonra kanıksar ölümü.

Sanıyorlar kafâ kesmekle, beyin ezmekle,

Fikr-i hürriyet ölür. Hey gidi şaşkın hezele.⁵

Şiddet kullanarak hürriyet fikrini öldüreceklerini sananlar yanılmaktadırlar. Çünkü ilâhi bir kanundur ki hiçbir mâsumun kanı dünyada heder olmaz. Bu öldürülen insanların yerini yarın daha kuvvetlileri alacaktır.

Daha kuvvetleniyor kanla sulanmış toprak;

Ekilen gövdelerin hepsi yarın fışkıracak,

Hangi mâsumun olur hûnu bu dünyâda heder?

Yoksa kaanûn-ı ilâhîyi de yırtar mı beşer?⁶

Âkif; hürriyetin ilânından sonra kaleme aldığı "istibdad" isimli şiirinde:

4 Safahat s.84.

5 A.g.e. s.164.

6 A.g.e. s.165.

Yıkıldın,gittin amma ey mülevves devr-i istibdâd,
Bırakın milletin kalbinde çıkmaz bir mülevves yâd.⁷

mısralarıyla hatırladığı "istibdad"ı o devrin baskısını zulmünü canlı tablolar halinde ortaya koyar:

Şair çok sıcak bir gecede,evde oturmaktan sıkılır,biraz nefes alırım düşüncesiyle dışarı çıkar.Elinde "O'dur cihanda benim varsa yoksa mutemedim"⁸ dediği sopası olduğu halde evlerden gelen tuhaf konuşmaları,ud seslerini,Kur'an nağmelerini dinleyerek ilerlerken acı bir çığlık duyar.Uzayan bu çığlıkla birlikte Kur'an sesi kesilir,mumlar kısılır,insanlar sağa sola kaçışmaya başlar...Şair merak eder,o acı çığlığın geldiği eve yavaş yavaş sokulur.Gördüğü manzara dehşet vericidir:Beş-on kişi bir zavallının ellerine yapışmış onu yerlerde sürüklemekte,eziyet etmekteler...Fakirin eşi olduğu anlaşılan kadın "bırakın,etmeyin" diye onlara yalvarıyor."Büyük oğlunun askerde öldüğünü,küçüğünün de Yemen'de sürgünde olduğunu söyleyerek onların merhamet duygularını uyandırmak istiyor.Üstelik kocasının sakat,hasta ve suçsuz olduğunu belirterek onun sürüklenmemesi için yalvarıyor.Fakat aldığı cevap tehdit dolu bir küfürdür:

" - Kadın çekil,döverim ha, Sokulma,haydi defol.

- Herif bırak diyorum... Durdu işte bak nefesi...⁹

Askerlerin başındaki "Paşa" kadının bu direnişine,askerlerin onu haklamamalarına kızmıştır:

- Ne dirlanıp duruyor? Susturun canım şu pisi.

Demez miyim size ben her zaman ki "Dağdağasız
Epek gibi siz hiç bir dağdağasız olmaz.¹⁰

7 A.g.e. s.85.

8 A.g.e. s.87.

9 A.g.e. s.88.

Âkif:"Bittiği yerde cenazeler çıkan" bu "korkuluk" görünümlü Paşa'nın tasvirini yapar:

Paşa mı? Nerde Paşa?

Şu korkuluk gibi diadik duran herif mi? Paşa,
Tasavvur et:iki arşın kazık kadar bir boy,
Getir de üstüne kalkpaklı bir kemik kafa koy.
Ocak süpürgesi şeklinde bir sakal yaparak,
"Senin bu işte yüzün al" O yüzsüze tak;

.....

Budak delikleri tarzında aç da çifte oyuk,
Büyükçe bakla kadar alnının az altına sok.

.....

Bıyık o kırdaki yetişmiş diken yemişli çalı;
Ağız da in gibi asla görünmüyor,kapalı...¹¹

Kadın çaresiz bir şekilde eli kamçılı paşaya döner,çıkışır:

" - Kuzum,nasıl paşasın,görmüyor/musun? Kocamı,sürükleyip duruyor-
lar...

Paşa'nın cevabı şiddetlidir:

" - Defol kadın,adamı¹²

Vurunca öldürürüm ha.Benim şakam yoktur."

Kadın yalvarmalarının faydasız olduğunu görerek onlara beddua eder.Zaten elinden yapacak başka şey de gelmemektedir:

- Sürüm sürüm sürünün tez zamanda alçaklar,
Ya sen zebâni kıyafetli,gulyabanî paşa,

11 A.g.e. s.89,

12 A.g.e. s.89,

İlahî yumru başın bir geleydi sivri taşa.

Yılan bakışlı şebek,bir bakın şunun gözüne,

Kazık boyundan utan...Tû herif senin yüzüne...¹³

Müstebitlerin işkence ve hakaretleri kadar,komşuların bu elim olay karşısındaki nemelâzımcı hareketleri de kadını gönülden yaralamıştır.Halbuki onlar susmakla,saklanmakla,kurtulamayacaklardır. Bugün bu evi harabeden belâ,yarın onları da bulacaktır.

Görevliler,Paşa'nın emriyle,kocasını canlı bir cenaze gibi omuzlarına alıp götürürken kadın,sessiz yuvasında düşüp bayılır.

Bu acı manzara karşısındaki hissiyatını:

Benim de bitti nihayet tahammülüm,tâbım;

Boşandı seyl-i dümûm,boşandı a'sâbım.

Utandım ağlayarak,ağladım utanmayarak.¹⁴

mısralarıyla dile getiren şair,bir şey yapamamanın utancıyla ağlayarak evine döner.Sabaha kadar o fecî olayı unutamaz.Korkunç istibâdın yarattığı elîm hadiseler gözlerinin önüne gelir,babasız kalan binlerce yetimin acı feryatları beyninde öter.

Şair bu acının,bu baskının hep böyle gitmeyeceğini,işte Arnavutluk'ta gürleyen top seslerinin İstanbul'a kadar geldiğini söylüyor:

Arnavutluk'ta gürleyen toplar

Geliyor işte pâyitahta kadar.¹⁵

Bunlar hürriyetin ilânını bildiren top sesleridir.Bilindiği gibi "Binbaşı Enver ile Edirne Posta ve Telgraf Başmemuru Tal'at'ın da üye bulundukları Selânik Cemiyeti 1908 Temmuz başlarında

13 A.g.e. s.90.

14 A.g.e. s.90.

15 A.g.e. s.91.

Makedonya'da ayaklandı.Cemiyet daha sonra 21 Temmuz'da 1876 Kanûn-i Esasî'nin yeniden tatbikata konmasını bir telgrafla II.Abdülhâmid-den talep etti.Bunun üzerine Padişah,24 Temmuz 1908'de,otuzbir yıl önce yürürlükten kaldırdığı meşrûtiyeti tekrar ilân etmeye râzı oldu."¹⁶

"Osmanlı İmparatorluğu halkı istibdat idaresinin sona erişini büyük sevinçle karşıladı"¹⁷Bu sevincin akisleri "Safahat" ta da görülür.Âkif,Hürriyet isimli şiirinde "Hürriyet" heyecanı ile bayram yapan "bir alay etfâl"in sevincine katılır.Onları çok tabîî tavırlarına bakarak "bunlar sanki ezelden ahrar" der:

Her çocuk bir kocaman bayrak edinmiş geliyor:

"Yaşasın" sesleri eflûke kadar yükseliyor.

Görerek yapma değil hem,ne tabîî etvar,

Şu yumurcaklara bak: Sanki ezelden ahrâr,

- Bağırın haydi çocuklar...

- Yaşasın hürriyet.¹⁸

Daha dün sessizliği ile bir mezarlığı andıran milletin bugün dalga dalga sokaklarda heyecanını yatıştırması Âkif'i gururlandırır:

Bir mezarlık gibi dalgın yatıyorken,daha dün

Şu sokaklarda,bugün dalgalanan rûhu görün.¹⁹

Hürriyetin ilânına çok sevinen şair;bunu "Allah"ın gizli kudret elinin bir ihsanı ve anlayışı darmadağın eden bir esrarı olarak

16 Kuran,(Prof.Dr.)Ercüment,"Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Hareketleri" Türk Dünyası El Kitabı,TKAE yayınları:45,Ank,1976 s.1012.

17 A.g.e. s.1012.

18 A.g.e. s.93.

19 A.g.e. s.93.

kabul ederek hislerini,Süleymaniye Kürsüsünde,Vâiz'e şu mısralarla söyletir:

Bu ne şâhın işi Yâ Rab,ne sipâhın kârı,
Bu senin kudretinin havsala-çak esrarı...
Yurdumun gülmeyen evlâdını artık güldür,
Ağladım sonra çocuklar gibi hüngür hüngür...²⁰

Hürriyet sevinciyle,halinin Kevser içmiş sofuyu andırdığını söyleyen şair,rûhundaki zulmetleri;kovmuş ve ye'sden,ümitsizlik-ten kurtulmuştur:

Ben de rûhumdaki zulmetleri artık koğdum,
En büyük hasmım olan ye'si nihayet boğdum.²¹

"Devlet'in itibarını ve otoritesini sarsa sarsa gelen,gerek içte gerekse dışta hiçbir müsâmahası olmayan yıkıcı muhâlefet,Meşrutiyet'in ikinci defa ilânıyla şoursuz bir heyecan iklimine girer; halkı da bu havaya sokar"²²Hürriyetle birlikte "Herkes daha fazla huzur ve selâmete kavuşacağını ummuştu.Aksine herkesin huzursuzluğu arttı,kendisini eskisinden daha fazla fenalığa uğramış buldu.Çünkü herkes cür'etini arttırmış,başkalarının hakkına hiç çekinmeden tecavüz etmeye başlamıştı"²³Böylece 1908 Meşrutiyeti ihtirasları başıboş bırakmış,cemiyet korkunç bir anarşiye sürüklenmişti..." İhtilâl zamanlarına ait taşkınlıklar,kanun ve düzen fikrini altüst ediyordu.

20 Safahat,Süleymaniye Kürsüsünde s.174.

21 A.g.e. s.175 .

22 Tural,(Doç.Dr.)^{Sadık,Osmanlı İmparatorluğunun Son Yıllarında (1908-1920)Edebiyatımızda Türkçülük Akımı, Ank.1978(Basılmamış Doktora Tezi)} s.7.

23 Said Halim Paşa,Buhranlarımız,Türçüman 1001 Temel Eser,İstanbul s.52.

Kısaca,hürriyet havasıyla gelen galeyan mantığı ortadan kaldırmış,zihinleri bulandırmıştı.Kimse yaptığığının farkında değildir.Bu sarhoşluk içinde bütün İstanbul;çarşı pazar hürriyet nâraları ile çalkalanmaktadır:

Bir de İstanbul'a geldim ki: bütün çarşı,pazar
Nârâdan çalkalanıyor;Öyle ya... Hürriyet var,
Galeyan geldi mi mantık savuşurmuş... Doğru:
Vardı aklından oğün her kimi gördümse zoru.
Kimse farkında değil,anlaşılan yaptığığının,
Kafalar tütsülü hülya ile,gözler kızgın...²⁴

"Hürriyet aslında yüksek bir değerdir.Zira,o insanın aşağı bir seviyeden yukarı bir seviyeye çıkması demektir.Hakîkî hürriyet,aklî ve ahlâkî nizamla çatışmaz.İnsanı aşağı seviyeye düşüren bir harekete hürriyet adı verilemez."²⁵Halkta görülen bu şoursuzlukların taşkınlıkların hakiki hürriyetle bir alâkâsı yoktur.Görünen odur ki sanki zincirlerinden boşanan deliler tımarhaneyi yıkarak ortaya dökmüşlerdir.Yediden yetmişine ahâli,ellerinde bayraklarla zurnaların peşine takılmıştır:

Zurnalar şehrin ahâlisini takmış peşine;
Yedisinden tutarak tâ dayanın yetmişine,
Eli bayraklı alaylar yürüyor dört keçeli,
En ağır başlısının bir zili eksik,belli.²⁶

Her taşın başında "dilli düdük" misâli bir hatip çıkmış konuşuyor.

²⁴ Safahat,s.177.

²⁵ Kaplan,(Prof.Dr.)Mehmet,Şiir Tahlilleri 1,Tanzimattan Cumhuriyete,İst.,1978,s.175.

²⁶ Safahat, s.177.

Çevresinde toplanmış yüzlerce kişi de onu alkışlamaktadır.Bu insanlar, gayet şuursuzca kim ne söylerse hemen alkışlamaya hazırdır:

Ötüyor her taşın üstünde bir dilli düdük,
Dinliyor,kaplamış etrafını yüzlerce hödük,
Kim ne söylerse hemen elvurup alkışlanacak.

- Yaşasın,
- Kim yaşasın?
- Ömrü olan.
- Şak,şak,şak.²⁷

"Bütün memleketin üzerinde sanki bir cinnet rüzgârı esmektedir"²⁸
Şehir Çamlıbel'e dönmüştür:Hükümet memurları işi bırakarak dairele-
ri boşaltmış,sanayi,maarif,alış,veriş felce uğramış,"Zevk-i hürri-
yeti onlar daha çok anlamalı"²⁹ diye mektepler tatil edilerek çocuk-
lar sokaklara salıverilmiş,zorla ilim öğretmek de istibdattır diye
öğrenciler ebediyyen azâd edilmiştir.Hocalar her yanda nutuk söy-
lerken öğrenciler sahneden sahneye koşmaktadırlar:

Ne devairde hükümet,ne ahâli de bir iş
Ne sanayi,ne maarif,ne alış var,ne veriş,
.....

İlmi tazyık ile ta'lim, o da bir istibdâd...
Haydi öyleyse çocuklar,ebediyyen âzâd.³⁰

Kör çıbanın patlaması gibi,açılan ağızlarda etrafa zararlı niyet-
ler dağılmaktadır.Ahlâksızlık almış yürümüş,eskiden kaside yazan

27 A.g.e. s.177

28 Said Halim Paşa,Buhranlarımız,İstanbul,s.52

29 Safahat s.176

30A.g.e. s.177

edipler,şimdi dalkavuk devri değil diye birbirlerine ana-avrat küfretmektedirler.Hürriyet havasını hâinâne faaliyetleri için müsait bulan ve çeşitli adlarla çıkan gazeteler,memleketi bölücü,parçalayıcı fikirlerini bol bol serpmektedir:

Yör çiban neşterin altında nasıl patlarsa,
Hep ağızlardeşilip,kimde ne cevher varsa,
Saçıyor ortaya...

.....

Türlü adlarla çıkan na-mütenahi gazete
Ayrılık tohumunu bol bol atıyor memlekete.³¹

Hürriyet adına yapılan konuşmalarda bol bol dine saldırılıyor, fakat dinleyenler bunu "Hürriyet-i vicdan" sanarak alkışlıyor.

Hürriyet'in şuursuzca hareketler bütünü olmadığını bilen Âkif:
Şüphesiz yıktı o hülyaları meşhudatım...³²

diyerek hayal kırıklığına uğradığını belirtmektedir.Çünkü "Hürriyet engelsiz hareket demek değildir;bilakis şuur ve irade ile engellenmiş hareket demektir."³³

Âkif,bu içtimaî sarhoşluğun bir galeyan olduğunu,yakında herşeyin düzeleceğini ümid eder.Fakat her geçen gün onu hayal kırıklığına uğratar;Oysa vatanın böyle başıbozukluklara tahammülü yoktur:

İyi lâkin ne kadar beklemiş olsan işler,
Eskisinden daha berbâd,iyileşmek ne gezer,

31 A.g.e. s.177

32 A.g.e. s.177

33 Topçu,Nurettin,Mehmed Âkif,İst.1970 s.99

Vatanın tâkati yoktur yeniden ihmâle:

Doludizgin gidiyor baksana izmihlâlâle.³⁴

"Memlekette hürriyet sarhoşluğu devam ederken 5 Ekim 1908'de Bulgaristan isti'lâlini, bir kaç gün sonra Avusturya-Bosna-Hersek'i Yunanistan Girit'i topraklarına kattığını ilân eder. Bu sırada seçimler yapılır. Azınlıkların hâkim olduğu meclis, 17 Aralık 1908'de açılır. Mebuslar ve halk "Yaşasın Meşrutiyet" sesleri içindedir"³⁵

Âkif, "II. Meşrutiyetten sonra İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne girer"³⁶ Yapılanları, memleketin adım adım kötüye gittiğini görerek üzü-lüyordu. Bu durum O'nun cemiyet'ten ayrılmasına yolaçar. Çünkü Meşrutiyetin ilânıyla ortaya çıkan yeni durum, eski devri hem iktisâdi, refah hem de hürriyet bakımından arattırır şekle girmiştir. İstense de "Devr-i Sâbık" artık geri döndürülemez. Memleketin hâli perişandır. Millet beş parasızdır, hastalık, bit, sefalet her tarafı sarmıştır:

"Devr-i Sabık" mı dedin elindeyse, çevir,
Ensesinden tutup eyyamı da gelsin o devir.
Milletin beş parasız onda, emin ol, yedisi,
Gün düzün aç dolaşır, akşamları kırk ev kedisi,

.....

Hastalık, kehle, sefâlet saradursun, kıl-kol,
Sade siz seyre bakın...³⁷

Memleketin bu kötü manzarası karşısında "Yıkılan yurda" cennet diyemeyeceğini söyleyen Âkif "Millet adalet dilenirken müsterih olmanın imkânı var mı?" diye sorar. Dillere dolanan "Yaşasın" macunu da

³⁴ Safahat s.177

³⁵ Tuncaya, Tarık Zafer, Hürriyetin İlânı, İst.1959 s.5

³⁶ Akyüz, Prof.Dr.Kenan, Batı Te'sirinde Türk Şiiri Antolojisi, Ank. 1970, s.534

³⁷ Safahat, Asım s.405

artık işe yaramamaktadır:

Yıkılan yurduma cennet diyemem,ma'zurum;
 Hani ma'mûre? Harabeye: benim neydi zorum?
 Heybe sırtında adalet dilenirken millet,
 Müsterih olmanın imkânı mı var,insaf et?³⁸

Milletin evladı bu derece kötü durumdayken "Hürriyeti aldık"
 diye türkü söylemenin anlamsız olduğunu belirtir.

Devrin önemli bir meselesi de bu bozuklukları görüp gösterenle-
 re,ihtar edenlere hemen "Mürteci" damgası vurulmasıdır.

Kimse söyletmiyor artık bizi bak sen derde,
 "Mürteci" damgası var şimdi bütün ellerde.
 Bir fenalık görerek,yapma desen alnına tâ,
 İniyor hattı celâsiyle Hamidî Tuğra.³⁹

Âkif,mürtecilik eğer,haksızlığa başkaldırma,istiklâle aşık ol-
 mak,kimsesize yardım etmek,mazlumu sevmek ise "mürteciim hamdolsun"
 der ve isyanını şu mısralarla ortaya koyar:

Zulmû alkışlayamam,zâlimi aslâ sevemem;
 Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem.

.....

Üçbuçuk soysuzun ardında zağarlık yapamam
 Hele hak namına haksızlığa ölsem tapamam.

.....

Kanayan bir yara gördüm mü yanar tâ ciğerim.
 Onu dindirmek için kamçı yerim,çifte yerim,

38 A.g.e. s.399.

39 A.g.e. s.130.

Adam aldırma da geç git diyemem,aldırırım:
 Çiğnerim çiğnenirim hakkı tutar kaldırırım.
 Zalimin hasmıyım amma severim mazlûmu...
 İrtica'ın şu sizin lehçede mânası bu mu?⁴⁰

Her türlü zulme başkaldıran,doğru bildiği değerlere "mürteci" damgasını yeme ihtimâline rağmen sahip çıkan Âkif;cemiyetin bir vurdumduymazlık içinde olmasını,memleketin hergün biraz daha kötüye gittiğini görmemesini içine sindirememektedir.Milletin bu kötü gidiş karşısında hissizliğini "Âsım" da bir "Kır Ağası" fıkrasıyla hicveder:

Ramazanın sıcak bir mevsime rastladığı bir yıl,Kır Ağası oruç tutamayacağını anlayınca "Ya sefer" deyip atına atlar,köy köy gezer. Günde üç-dört öğün yemeğe ilâve olarak bir de sahur yemeğine katılmaktadır.İşte böyle çok yediği bir gecede,bir rüya görür.Acele birini buldurtarak yorumlamasını ister.Rüyasında bir hayvana binmiştir ki ne olduğunu bilemez:

Katır mı desem? Eşek mi desem
 Öküz mü desem? İnek mi desem?⁴¹

Bir yerden geçen,nasıl bir yer olduğunu hatırlayamaz:

Yokuş mu desem? İniş mi desem?
 Uzun mu desem? Geniş mi desem?⁴²

İlerde bir karaltı görür:

Ağaç mı desem? Kütük mü desem?

⁴⁰ A.g.e. s.400.

⁴¹ A.g.e. s.387.

⁴² A.g.e. s.388.

Duvar mı desem? Höyük mü desem?⁴³

.....

Karşısına biri dikilir ki onu da tanıyamaz:

Babam mı desem? Kızım mı desem?

Hasım mı desem? Hısım mı desem?⁴⁴

.....

sonunda dayanamaz yorum yapan Hoca der ki,

- Uzatma sen buluyorsun belânı Allah'tan...

Bu elde bir,yalnız pek seçilmiyor ne zaman..

Bugün mü desem? Yarın mı desem?

Uzak mı desem? Yakın mı desem?⁴⁵

Âkif'e göre milletin durumu da aynı "Kır Ağası"nın rüyasına benzemektedir:

Herifin halini gördün ya,bugün millet de,

Aynı meslekte,o fitratte,o mahiyette.⁴⁶

Millet de bindiği mahlûku bilmemekte,hangi tarafa gittiğinden bigâne,fikirsiz,duygusuz bir vaziyettedir:

Tanımaz bindiği mahlûku sürer körükörüne;

Tanımaz gittiği yer hangi taraf,gördüğü ne?

Fikri yok,duygusu yok sanki yürür bir kötürüm...

Bu da sağlıksa eğer,bence müraccahtır ölüm.

Üç beyinsiz kafanın sevkine şaşkın gibi râm,

Kırbaç altında bütün gün,ne tezallüm ne kıyam.⁴⁷

⁴³ A.g.e.,s.388.

⁴⁴ A.g.e.,s.388.

⁴⁵ A.g.e.,s.388.

⁴⁶ A.g.e.,s.389.

⁴⁷ A.g.e.,s.390.

Mehmed Âkif'e göre hürriyetin yolu "adam"lıktan geçer.Eğer
"adam"san ebediyyen hürsün demektir:

Nasihatım sana:Herzeyele istigâli bırak,
Adamlığın yolu nerdeyse bu da girmeye bak,
Adam mısın:ebediyyen,rihanda hürsün gez;
Yular takılıp seni bir kimsecik sürükleyemez.⁴⁸

Nasıl "Sadece bir bal deyivermekle ağız tanlanmaz"⁴⁹sa hürri-
yet demekle de hürriyete sahip olunamaz.Eğer adam değilsen semere
gönüllüsün demektir:

"Adam değil misin oğlum,gönüllüsün semere;"⁵⁰
diyen Âkif bir fıkra ile fikrini açıklar:

Yükten canı yanan eşekler, semerci ustaya inkisar ederler.Bir
gün usta ölür.Yerine acemi biri gelir.Eşeklerin sırtları kabaca
yontulmuş semerlerden hep yara bere içinde kalır.Giden semerciyi
ararlar ama iş işten geçmiştir artık:

Giden semerciyi,derler,bulur muyuz şimdi?

Ya böyle kalfa değil,basbayağı muallimdi...

Nasıl da kadrini vaktiyle bilmedik,tuhaf iş;

Semer değilmiş o rahmetlinin ki devletmiş...⁵¹

Hürriyete sahip olabilmek için "adam" olmanın yanısıra hürri-
yeti hazmedecek seviyede bulunmak da gerekir.Eskiden "saye-i şahane"
ile söze başlayıp her türlü kötülüğü yapan insanlar gibi şimdi de
"sâye-i hürriyette" diyerek her fenalığı yapmaya kendini yetkili
görenler türemiştir:

48 A.g.e., s.403.

49 A.g.e., s.400.

50 A.g.e., s.403.

51 A.g.e., s.403.

Netice olarak;Âkif'e göre "insan,ancak hürriyete,hakka sahip oldukça insandır."⁵²Fakat,sadece hürriyeti ilân etmekle,"Yaşasın hürriyet" diye alkışlamakla birşey çıkmaz.Ona lââyik olmak,fikr-i hürriyeti halka hazmettirmek gerekir.Biz adam olamazsak değişen sadece semerciler olur.O şöyle ifade eder:

Sâde hürriyeti ilân ile birşey çıkmaz;

Fikr-i hürriyeti hazm ettiriniz halka biraz.⁵³

52 Tansel,Fevziye Abdullah,Mehmed Âkif Ersoy,İstanbul,1973 s.87.

53 Safahat,Köse İmam,s.130.

Hangi çilgin bana zincir vuracakmış şaşarım,
 Kükremiş sel gibiyim: bendimi çiğner aşarım,
 Yırtarım dağları enginlere sığmam taşarım³
 diyen şair, kelimenin tam anlamıyla milliyetçidir.

Âkif'in milliyetçiliğini besleyen kaynaklardan biri de vatan aşkıdır. Üzerinde yaşadığımız yer sadece bir toprak değil, "Enbiya yurdu"dur, "Şüheda burcu"dur. Bir yıkık türbesinin üstüne Mevlâ titrer, çünkü dışı "bir nesl-i kerimin"hatırası, için "milyonlarca şehidin ecsadı"dır. Bu toprak öyle bir "meşbu-ı şehâdet"tir ki fışkıran otları sıkılrsa kan çıkacaktır:

Enbiya yurdu bu toprak, şüheda burcu bu yer;
 Bir yıkık türbesinin üstüne mevlâ titrer!
 Dışı baştan başa bir nesl-i kerîmin yâdı;
 İçi boydan boya milyonla şehid ecsadı.
 Öyle meşbu-ı şehâdet ki bu öksüz toprak
 Fışkıran otları bir sıkısa adam kan çıkacak!⁴

Altında binlerce Şehidin kefensiz yattığı bu cennet vatan, candan, cânandan çok daha kıymetlidir.

Âkif'in milliyetçiliğinin unsurlarından biri de muhafazakârlıktır. Muhafazakârlık, millî değerlerde, dinde, ahlâkta, ekonomide, siyasette, bütün sosyal hareketler sahasında, o hareketlerin dayandığı temellerin muhafazası demektir. Milleti bütün maddî ve manevî varlığıyla ele alan, onları canla başla korumaya çalışan Âkif şuurlu bir muhafazakârdır. Vatana, dine, dile, tarihe ahlâka hep bu açılardan bakar, olayları bu gözle yorumlar. Muhafazakârlık, 31 Mart Olayı'ndan sonra "irtica" adıyla anılmaya, kötülenmeye çalışıldığı zamanlar bile Âkif, iyi ve doğru olanları sıralar, "irtica" bu ise "evet ben mürteciim " der:

³ İstiklal Marşı, 3, Kıt'a.

⁴ Mehmed Âkif Ersoy, Safahat , İst.1981 14 Bsk.

Zulmü alkışlayamam, zâlimi asla sevemem;
 Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp s.ıvemem
 Biri ecdadıma saldırdı mı, hatta, boğarım
 Çığnerim, çığnerim, hakkı tutar kaldırıırım.
 Zalimim hasmıyım ama sevremim mazlûmu...
 İrtica'n şu sizin lehçede mânâsı bu mu?... 5

Dinle ilgisiz bir milliyetçilik tasavvur edemeyen, din ile milliyeti kaynaşmış, birbirinden ayrılmaz telâkki eden Âkif, Türkçülük cereyanına muhaliftir.

Kavmiyet cereyanı diye adlandırdığı, Çerkezlik, Kürdlük, Araplık, Arnavutluk, Türklük gibi görüşlerin birliği bozacağına inanmaktadır. Hezen belirtelim ki bir şahsı veya fikri kendi zamanı ve içtimaî şartları dahilinde tetkik etmek gerekir.

Tarihî ve içtimaî zaruret, imparatorluğa, muhtelif kavimlerden insanları toplamıştı. Bunların memleketleriyle beraber imparatorluk dışına atılmaları, menfaatimiz icabı değildi ve akıllı bir hareket olamazdı. Âkif'e göre; birbirinden farkı bu kadar kavmi aynı milliyetin altında tutan islâmdır. Kavmiyetçilik, kavmî ileri sürmek devleti temelinden yıkar:

Birbirinden müteferrik bu kadar akvâmı,
 Aynı Milliyetin altında tutan islâmı,
 Temelinden yıkacak zelzele kavmiyettir.
 Bunu bir lâhza unutmak ebedi haybettir.
 Arnavutluk, Araplıkla bu millet yürümez: 6

5 Mehmed Âkif, a.g.e. S.400.

6 Mehmed Âkif, A.g.e, S.178

Âkif'e göre : Kavmiyetçiliğin sebep olduğu tefrika yüzünden yabancılar memleketi ele geçirmek üzeredirler. Atalarımız "Kale içinden alınır" diyerek gerçeği açıklamış olmalarına rağmen duyan yok... Millet sanki sağır. İslâm devletleri tek tek mahvedilmekte, aynı siyasetle her tarafa girmektedirler.

Bir millet kendi içinden parçalanmadan, düşman onun vatanına giremez. Bu kavmiyetçilik fikri sonunda Arnavutluk, Fas, Tunus, Cezayir gibi islâm memleketleri elden çıkmış, şimdi de İran'ı bölüşmektedirler.

Kısaca, tefrika belâsıyla zebun olan müslüman devletini medenî Avrupa üç lokma edip yutmak üzeredir. Bu gidişle, cemiyet uyanmazsa, sonumuz felâkettir, Çan'ın sesi kulaklarda pek müthiş ötecektir. Âkif;

Ey cemaat, yeter Allah için olsun, uyanın!..

Sesi pek müthiş öter sonra kulaklarda çanın⁷ beyitiyle halkı uyanmağa davet eder.

Âkif'e göre, islâm ümmetini meydana getiren, Arabın, Türk'ün , Lâz'ın, Çerkez'in, Kürd'ün, Acem'in birbirine üstünlüğü diye birşey olamaz. Kavmini ileri sürmek onun üstünlüğünü savunmak "küfr olur" Bunun sonunda tek tek gibi görünse de aslında bütün islâm âlemi zarar görmektedir.

Âkif" iddia-yı kavmiyyet" derdiyle yola çıkan "üç beyinsiz kafanın derdine üç milyon halkın" nasıl doğrandığını, Arnavutluk misaliyle açıklar.⁸ Arnavutluğun mahvına sebep olanları lânetler. Başkımcılar denilen kavmiyetçi gürûhun tahrikleriyle Arnavutlar, önce Osmanlı'ya karşı ayaklanmışlar, sonra da Hırvat ve Sırlara mağlûb olarak perişan duruma düşmüşlerdir: Binlerce insan odun kıyar gibi doğranmıştır. Yemyeşil kosova siyaha bürünmüş, Pirzerin, ipek ve Yakova şehirleri mahşer meydanına dönmüştür. Ne bir yaşındaki masûma, ne de seksenindeki mazlûma acıyan vardır.

7 Mehmed Âkif, a.g.e, S.178

8 Mehmed Âkif, a.g.e, S.203

O, baltalarla kesiktir, bu süngülerle delik...

Öbek öbek duruyor, pıptı pıhtı kanla kemik.⁹

Görülen bütün manzara sayısı yüzelli bini bulan yıkık duvarlardır.

Âkif Başkımcılara sorar:

Siz, ey bu yangını ihzâr eden beş altı sefil ,

Ki ettiniz bizi Hırvat'la, Sırb'a karşı rezil...

Neden Hilâfet'e Kur'an'la bağlı Arnavud'u

Ayırdınız da harbettiniz bütün yurdu?¹⁰

Niçin, Hilâfet'e Kur'an'la bağlı Arnavutluk'u ayırıp da harabettiniz?

Âkif Kavmiyetçiliğin, çıkar yol olmadığını şu sözlerle ortaya koyar:

Nasılmış, anlayınız iddiâ-yı kavmiyyet!

Ne yolda mahvoluyormuş, bakın ki bir millet!¹¹

Âkif'e göre Arnavutların acıklı durumundan ibret alarak birliği sağlamak gerekir. Zira bu ayrılığın sonu felâkettir. Böyle giderse ortada ne Hilâfet ne de din kalacak... Medenî geçinenler dış bilemekte, önce ayırıp sonra yutmak istemektedirler: ¹²

Âkif, bu ayrılıkçı fikirlerin, aslında İngilizler tarafından memleketimize sokulduğu inancındadır. İngilizlerin maksadı, bir tek vücudu andıran İslâm Âlemini parçalamak tek tek elde etmektir. Bunun vasıtası da Arapla Türk'ü ayıracak olan kavmiyetçilik fikridir. İngilizlerin düşüncesi Âkif'in diliyle: " O lânetli tohumu önce orta yere saçıp da Türk'le Arab'ı şöyle bir ayırdık mı artık ne kolu ne kanadı çırpınır. Halife'nin de sade sevimli bir adı kalır. Sonra da donanmamızla Sark'ı velveleye verir, birinci hamlede Çanakkale'ye bayrak diker, ikinci hamlede İstanbul'a gireriz." şeklindedir.¹³

İngiliz, her ne kadar böyle düşünürse düşünsün, birlik olduğu müddetçe "bu cephe sarsılmaz". Düşman topuyla tüfeğiyle, cehennem yakıcılığı

9 Mehmed Âkif, a.g.e, s.293

10 Mehmed Âkif, a.g.e, s.294

11 Mehmed Âkif, a.g.e, s.294

12 Mehmed Âkif, a.g.e, s.203

13 Mehmed Âkif, a.g.e, s.349

giyle saldırırsa, denizler ordu, bulutlar donanma yağdırsa, islâm ordusundaki neferler arasında sevinme, acı, gaye, vicdan ve iman birliği oldukça, yılmaz, geri çekilmez. Âkif şöyle der:

Değil mi cenge koşan Çerkez'in, Lâz'ın, Türk'ün
Arapla, Kürt ile bakidir ittihadı bugün
Değil mi sinede birdir vuran yürek... Yılmaz¹⁴

Âkif, ardı ardına gelmekte olan felâketlerin sebebini "Vahdet"in yok olmasına bağlar. Başımıza gelenler birliğin bozulmasındandır. Birliği sağlayabilirsek kurtuluruz. O şöyle der:

Sizin felâketiniz tarumar olan "vahdet"
Eğer yürekleriniz aynı hisle çarparsa,
Eğer o his gibi tek, bir de gayeniz varsa
Düşer düşer yine kalkarsınız, emin olunuz...
Demek ki birliği temin edince kurutuluruz.¹⁵

Âkif'in gayesi : "... islâm inancı ve doktrini etrafında bir birlik kurmak ve kavmiyetçiliğin yaratacağı bölünmeyi önlemektir."¹⁶ O halde birliğe engel ne varsa çığnenmeli, ortadan kaldırılmalıdır. İslâmiyete göre " Müminler ancak kardeşirler"¹⁷ İslâmiyet bölünmeyi parçalanmayı yasak eder: " Hepiniz toptan Allah'ın ipine sımsıkı sarılın. Parçalanıp ayrılmayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini düşünün. Hani siz düşmanlar idiniz de, O, kalbinizi birleştirmişti. İşte onun nimeti sayesinde kardeş olmuştunuz."¹⁸ - Âkif:

Ne fırka herzesi lâzım, ne derd-i kavmiyyet,
Bizim diyanete sığmaz sekiz, dokuz millet...¹⁹
beytiyle görüşlerini veciz bir şekilde ortaya koyar.

Kısaca; Türk milletini islâmın bayraktarı ve "civan unsuru"

14 Mehmed Âkif, a.g.e, s. 352

15 Mehmed Âkif a.g.e, s. 294

16 Güngör, Erol, "Dindar Aydının Dünkü Meseleleri" Mehmed Âkif Simp. Ank, 1976

18 Kur'anı Kerim, Âl-i İmran Suresi, Ayet:103

s.61.

17 Kur'anı Kerim, Hücûrat Suresi Ayet 10

19 Mehmed Âkif a.g.e, s.294

olarak gören ve mensubu olmakla şeref duyan, milletin yükselmesini, millî hüviyetini kaybetmeden medeniyet sahnesinde şerefli yerini almasını isteyen, bu uğurda hiçbir menfaat gözetmeden ömrü boyunca çalışan Mehmed Âkif gerçek bir milliyetçidir. Fakat Tarihî ve içtimâî şartlar ve devletin dağılma endişesi onu, milliyetçiliğin kavmiyetçilik olarak tezahürüne karşı çıkmaya mecbur bırakmıştır. Her türlü tefrikaya karşı olan ve felâketlerimizin sebebini "Vahdet"in bozulmasında arayan Âkif "islâm inancı ve doktrini etrafında bir birlik kurmak ve kavmiyetçiliğin yaratacağı bölünmeyi önlemek"²⁰ çabasıındaydı. O'na göre Kurtuluşumuz her türlü tefrikayı çiğneyip birliği temin etmemize bağlıdır.²¹

²⁰ Güngör, Doç.Dr.Erol, "Dindar Aydının Dünkü Meseleleri"

H.Ü. Mehmet Âkif Simp.,Ank., 1976 s.61

²¹ Safahat, Fatih Kürsüsünde , s.294

DİL

Eski edebiyatı, "kaideci, sanatçının kişiliğini boğan, söz oyunlarını ön plânda tutan, gerçekte ilgisiz, devrini tamamlamış ve skolâstik karakterde"¹ bularak artık ortadan kalkmasını savunan tanzimatın birinci nesli yeni bir edebiyata ihtiyaç duyuyordu. Sosyal fayda prensibine bağlı, hakikate ve tabiate uygun olmasını istedikleri bu edebiyat "yeni bir dil ve üslûp" ile meydana getirilecekti.

Yeni bir dil ve üslûp meselesi, düşüncelerin "dil" ve "edebiyat" üzerinde yoğunlaşmasına yol açtı. Gerek Tanzimat edebiyatçıları ve gerekse daha sonrakiler bu konu üzerinde sürekli düşünmüşler, yazmışlar ve münakaşa etmişlerdir.

Mehmed Âkif'in de bu konuyla yakından ilgilendiğini, şiirlerinde, makalelerinde ve hasbihâllerinde, dil ve edebiyat'a ait görüşlerini açıkladığını görüyoruz. Âkif'in bu yazılarında; Sosyal bir müessese ve anlaşma vasıtası olan dil ne durumdadır, dilde sadeleşme gerekmektedir, gerekiyorsa bunun ölçüsü ne olmalıdır, bu işi kimler nasıl yapmalıdırlar, diğer Türk şivelerinden kelime alınmalı mıdır ve onlarla bir dil birliği sağlamak gerekli midir, böyle bir birlik için dilde tutulacak yol ne olmalıdır..? gibi sorulara cevap vermeğe çalıştığı görülür.

Mehmed Âkife göre dilde yeniliği kabul etmemek akıl kârı bir davranış değildir. Yalnız bu mesele, dilden anlayanlarca, yâni işin erbabı tarafından hâll edilmelidir:

"Lisâna hiç yenilik sokmayın" demek: Cinnet,

-Hayır taassub eden yok... Şu var ki icabı

1 Akyüz, Kenan; "Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri", Türkoloji Der., C:2., S.1., s.68.

Tahakkuk etmeli bir kerre, bir de erbâbı
Eliyle olmalı matlub olan tezeddütler...²

Gazetelerin dilini örnek göstererek:"Evet,lisânın sadeleş-
tirilmesi farzdır.Gazetelerde zâbıta vukû'atı öyle ağır bir li-
sanla yazılıyor ki,avâm onu bir dua gibi dinliyor" diyen Mehmed
Âkif fikrini müşahhas iki cümle ile açıklar."Mehmed Beğ'in hane-
sinden leylen fûrceyâb duhûl olan sârik,sekiz adet kalîçe-i gi-
rânbahâ sirkat etmiştir" cümlesini kullanıp da "Mehmed Beğ'in
evine bu gece hırsız girmiş,sekiz halı çalmış" dememenin "mas-
karalık" olduğunu belirten Mehmed Âkif "Avâmın anlayabileceği
mânâ avâmın kullandığı lisan ile edâ edilmeli"³der.Bu görüşüyle
eski lisan taraftarlarına karşı çıkar.

Âkif;dilin sadeleşmesine karşı olmamakla beraber diğer Türk
şivelerinden alınan ve Osmanlı halkının anlamadığı kelimelerin
kullanılmaması gerektiğini söyler.Âkif bu iki görüşten,birincisi-
nin ifrat,diğerinin tetrit olduğunu belirtir ve der ki"Bugünde
"ikdam" gazetesinin başında bir takım makaleler görülüyor ki;
Türkçe kelimelerin yanbaşlarında Arapçaları olmasa zavallı üm-
met-i merhûme hiç birşey anlamayacak"meclis" yerine (kurultay),
"mebûs" yerine (yalvaç),"âyân" yerine (aksakal),"hâl" yerine
(idemûk),can yerine bilmem ne.⁴

Âkif'e göre dilde önemli olan anlaşılır olmaktır.Meselâ,bu-
gün "hâl" kelimesini anlamayacak bir tek Türk var mıdır? Yoktur.
O halde halkın anladığı kelimeleri değiştirmeye de gerek yoktur.⁵

2 Safahat,Fatih kürsüsünde,s.244.

3 Mehmed Âkif,Hasbihal, sin,c.IV,sayı 92,27.Mayıs 1326,s.237-238.

4 Mehmed Âkif,a.g.m,s.237.

5 Mehmed Âkif,a.g.m.,s.237.

Âkif, ikdam'ın yapmak istediği, belki bütün Türk boylarının anlayabileceği bir dil yaratmaktır, ama bu çıkar yol değildir, der. Çünkü bu dili ne Osmanlı ülkesinde yaşayanlar, ne de diğerleri anlayabilir. Böyle bir gayenin tahakkuku içinkî Rusya'dan gelen Türklerin iyi düşünenleri de aynı görüştedir. Takibedilecek yol: Osmanlı lisanı biraz sadeleştirilip ıslah edilmeli, diğer Türk boyları da buna uymalıdır.⁶ Böylece birlik sağlanmış olur. Âkif'e göre bunun en güzel örneği Kırım'da çıkan Tercüman gazetesidir. "İşte o gazete bizim Osmanlı Türkçe'sinin iyi taraflarını almak sûretiyle hem dilini başkalaştırdı, hem de havâlideki Türkleri bizim Türkçe'ye biraz alıştırdı."⁷ Âkif, bu konuda Türkçülerle aynı görüştedir. Ziya Gökalp'ın "Türk Milleti ve Turan başlıklı yazısında" İstanbul Türkçe'sinin bütün Türklerce millî lisan olması, bu icaz ve kudsiyetin lisana intikali dolayısıyledir. Fazla olarak İstanbul Türkçe'si, Türk lehçelerinin en güzeli, en işlenmiş, edebiyat ve ilimce en zenginidir."⁸ cümleleriyle ortaya koyduğu görüşlerle Âkif'in görüşleri arasındaki benzerlik dikkat çekicidir.

Aynı görüşleri, Ömer Seyfettin'in "Umûmî ve Hususî Türkçe-I. Abdullah Tukayef ve Lisanı" başlığı ile yayınladığı makalesinde de görürüz. Ö. Seyfettin bu yazısında "İstanbul Türkçe'sinin Turan dili olması gerektiğini" sebepleriyle birlikte ortaya koyar.⁹

Netice olarak Âkif; dilde ifrata ve tefrite kaçmayan bir sadeleşmenin şart olduğu fakat bunun "Erbâbı eliyle" yapılması

6 Mehmed Âkif, a.g.m., s.237

7 Mehmed Âkif, a.g.m., s.238

8 Ziya Gökalp, Türk Milleti ve Turan, Türk Yurdu, c.IV, ss.2053-2058 Mart, 1330.

9 Ömer Seyfettin, Umûmî ve Husûsî Türkçe I. Abdullah Tukayef ve Lisanı Türk Sözü, Nu.3, 1330

gerektiği görüşündedir.Bütün Türkler arasında anlaşmayı sağlayacak olan ortak dilin de İstanbul Türkçe'si esas alınarak gerçekleştirilebileceğine inanır.

EDEBİYAT

Edebiyat anlayışını: "Biz bugün hey'et-i içtimaiyemizin gözünü açacak, hissiyatını yükseltecek, hamîyyetini galeyana getirecek, ahlâkını tehzîp edecek, hûlâsa bize her mânâsıyla ders-i edeb verecek bir edebiyata muhtacız" cümlesiyle dile getiren Mehmed Âkif'in, Tanzimattan önceki ve Tanzimattan sonra gelişen edebiyatımızı bu açıdan değerlendirdiğini görüyoruz.

Âkif'e göre edebiyatımızın kötü yönleri; gayr-i ahlâkî ve gayr-i millî oluşudur. Eksik tarafları ise, plânsızlığı, tasvirsizliği ve gerçek anlamda tenkidin bulunmayışındır.

Edebiyattan beklenen halkı "irşad" etmesidir. Fakat onun, bu durumuyla halkı irşad etmesi mümkün değildir. Edepler bayağılaşmıştır. Kimi Batı'nın yalnız fuhşuna sahip çıkmış, kimi de İran'ın köhne mallarına talip olmuş, bunlarla iştigal ediyorlar:

Üdebânız hele, gayetle bayağı mahlûkat...

Halkı irşad edecek öyle mi bunlar? Heyhat.

Kimi Garb'ın yalnız fuhşuna hasbi simsar

Kimi "İran malı" der, köhne alır, hurda satar.²

Âkif'e göre, ahlâk açısından bakınca eski edebiyatın tutulacak yeri yoktur. Ya "Oğlanla Şarap"tan bahseder, ya "sâkî" veya "İçki".. Beş-altı yüz sene süren bu edebiyat millette gevşemedik sinir bırakmamıştır:

Eski divanlarımız dopdolu oğlanla şarap³

.....

1 Mehmed Âkif, "Mukallidliği de Yapamıyoruz" S.M. C.III S:56

17 Eylül 1325 s.55.

2 Safahat, s.184.

3 A.g.e. s.184.

Şarap kokar eslâfın en temiz gazeli.

Beş-altı yüz sene "sakî" hava-yı mübtezeli

Sinir bırakmadı Osmanlılarda gevşemedik.⁴

Bu edebiyatın bir faydası olmadığı gibi milletin rûhunu da
uyuşturmaktadır:

Ne kaldı? Bir edebiyatımız mı? Va-esefâ,

Bırak ki ettiği yoktur bir ihtiyaca vefa;

Ya rûh-i milleti efsunluyor,uyuşturuyor,

Ya sinelerdeki hislerle çarpışıp duruyor.⁵

"İnsâf edilsin,matbu,gayr-i matbu yüzlerle,belki binlerle sayılan divanlarımızı birer birer tetkikden geçirsek bulabileceğimiz hâkikî,hamasî,hikemî,ahlâkî,hissî şiirler bir müntehâbât mecmuası meydana getirebilir mi" diye soran Âkif ilâve eder "Harâbâtı okuyan bir Osmanlı edibi için sıkılmamak,müteessir olmamak kabil midir"⁶

"Gazeliyatımızın hâli mâlûm,kasaidimiz ya bir takım küçük ekâbire dalkavukluk etmekten,ya fahriye ünvanı altında kendi menâfîini dinlemekten ibaret"⁷ diye eski edebiyatı beğenmeyen M.Âkif Yeni Edebiyatında bundan farklı olmadığını söyler:

Biradan,fahişeden başka nedir şiir-i şebab?⁸
diye sorar.

Üstelik bunlar:"Sanat sanat içindir,sanatta gâye yine sanattır" gibi nazariyelerle ahlâksızlığa felsefe şekli vermekte,böylece de edebiyat nâmına,milletin namusuna,hayatına,mevcudiyetine zarar veren bahnâmeleri eser diye ortaya sürmektedirler.⁹

4 A.g.e. s.346.

5 A.g.e. s.346.

6 Mehmed Âkif,y.a.g.m.,s.55.

7 Mehmed Âkif,y.a.g.m.,s.55.

8 Safahat,s.184.

9 Mehmed Âkif,Edebiyat,SR,C:I-VIII Sayı:1-183 24 Şubat 1327 s.9

Muhitin üstüne meyhaneler kusan bu gedik
 Kapanmak üzre iken başka rahneler çıktı;
 Ayakta kalması lâzım ne varsa hep yıktı.
 "Değil mi bir tükürük alna çarpacak tedib,
 Ne hükmü var" üç beş haya zügürdü edib,
 Bitirmek istedi ahlâkı,ârı,nâmusu
 Çıkardı ortaya,gezdirdi saksılar dolusu,
 Hava-yı fuhşu kudurtan zehirli zambaklar.¹⁰

Âkif'in son mısra ile kasdettiği,Mehmed Rauf'un "Bir Zambak Hikâyesi" adlı bahnâme tarzındaki eseridir.¹¹

Edepsizliğin girdiği bir çalışma,Âkif'e göre zaten edebiyat eseri olamaz.Çünkü "Edepsizliğin başladığı noktada edebiyat biter"¹²

Âkif,"Edebiyatta estetik bir gaye arayan ve edebiyatın fayda peşinde koşmadığını,ahlâkçı bir gaye gütmediğini ısrarla belirten Servet-i funûncular"¹³ın bu görüşlerine katılmaz.Meselâ Cenab Şehabettin'e göre "Edebiyatın gayesi yine edebiyattır"¹⁴Hüseyin Cahid'e göre ise "San'atkâr vâiz değildir.Bunun için edebiyattan ahlâka veya fikirleri aydınlatmaya hizmet beklenemez."¹⁵

"Edebiyat,âhlâkî olmalı,millî emellere verdiği cazibe ile geleceğe tesir etmeli ve millî gayreti bir maksada doğru sevk ve tahrik

10 Safahat,s.347

11 Mehmed Rauf "Bir Zambak'ın Hikâyesi" İst,1326.

12 Mehmed Âkif,y.a.g.m.,s.9.

13 Ercilasun,Dr.Bilge :Servet-i Fünûnda Edebî Tenkit,Ankara,1981.
 s.173

14 Cenab Şehabettin,Musahabe-i Edebiyye-Menafi-i Edebiyye,SF,C.329.
 S.259

15 Hüseyin Cahid,Romanlara dair:Edebiyat ve Ahlâk,SF,C.358,s.301.

etmeli"¹⁶ görüşünde olan Mizancı Murad Bey;

"Edebiyat ahlâka hizmet etmeli"¹⁷ düşüncesini savunan Âkif'le benzer fikirde olduğu görülür.

Edebiyata ahlâk nokta-i nazarından bakan Âkif gördüklerini beğenmez ve der ki:

Kudretim yetse eğer on yedisinden yukarı

Üdeba namına kim varsa, huduttan dışarı,

Atarım taktırarak boynuna bahnâmesini

Okuyan yaftayı elbette çıkarmaz sesini...¹⁸

Mehmed Âkif'in hem eski hem de yeni edebiyatta gördüğü ikinci kusur "Taklitçilik"tir. "Her kavim için kendisinden meziyetli gördüğü diğer bir kavmi taklit etmek pek tabîîdir"¹⁹ diyen Âkif, bizim taklitte de yanlış yola girdiğimizi, meselâ "Garb'ın edebiyât-ı hakîkîye mesleğine tamamiyle muvafık olan Arab'ın şiir-i kadîmini yahut zuhûr-ı islâmdan sonra yetişen ve hikmetle hamâseti birleştirenleri değil de İran edebiyatını örnek alarak yetişen mazmuncu Arap edebiyatını" taklid ettiğimizi söyler.²⁰ Böylece taklide de hata yapıp iyiyi değil, kötüyü taklid ettiğimizi savunan Âkif, "Hûlasâ bizim böyle taklid yolunda meydana getirdiğimiz âsar-ı edebiyemiz insanı ya miskin yapar, ya ahlâksız"²¹ hükmünü verir.

Bir zaman Şark edebiyatının kötü edip ve eserlerini taklid ederek düştüğümüz hatayı, bugün Garb edebiyatının aynı tür eserlerini

16 Emil, Birol: Mizancı Murad Bey'in Edebiyat ve Tenkide Dair Görüşleri, TD ve E, Dergisi, C.XIX, İst.1971, s.121, 122.

17 Mehmed Âkif, Edebiyat, SR, C.I-VIII, S.1-183 24 Şubat 1327, S.9-16.

18 Safahat, s.184.

19 Mehmed Âkif, Mukallidliği de Yapamıyoruz, SM, C.III S.56, s.54.

20 Mehmed Âkif, A.g.m. s.55.

21 Mehmed Âkif, A.g.m. s.55.

taklid ederek tekrarladığımız görüşünde olan Âkif, fikrinde yalnız değildir. Yeni Lisan makalesinde Ömer Seyfettin benzer görüşleri ileri sürerken, Ali Canib "Biz kendi edebiyat tarihimize tek kiki ediyoruz, görüyoruz ki, Şark mektebini teşkil eden şairlerin en mümtazları maymun gibi mukallid olmaktan kurtulamamışlardır" sözleriyle eski edebiyatın " Garb mektebinde de yine bunu, sanki edebiyatın daha yakın muhitlerinden negha olsun olmağa mecâli yokmuş gibi, yalnız harice göz diktiğini görüyoruz. İçlerinden en dahisi bile, müthiş sirkatler irtikap ediyor, klâsikleri, romantikleri soğana çeviriyor. (...) Hûlâsa bir asırdan beri kuvvetli bir maymunlukla malûlüz."²² sözleriyle de yeni edebiyatın taklidden ileri gidemediğini vurguluyordu. Mizancı Murad'ın görüşleri de aynı doğrultudadır. Ona göre de edebiyatımızın gerilik sebeplerinden biri onun taklide mütemayıl olmasıdır.²³

Batı edebiyatının bizden ileri olduğunu kabul eden Âkif, onlardan teknik yönden istifâde edilmesinin gerektiğini söyler. "Yoksa ecnebi entiasını yerli meta'f. yerine satmak istemeyiz" der. Fikrini müşahhas bir misalle açıklar: Petrolün nasıl elde edildiğini, çıkarıldığını öğrenen bir Osmanlı, Erzurum'daki, Irak'taki madenlerimizi işletmeye çalışmalıdır. Yoksa Amerika'dan ve diğer dış ülkelerden teneke-teneke petrol taşıyarak, yerli mahsul diye satarsa onun madenciliğinden birşey anlaşılmaz.²⁴

"İçtimai dertlerimizi dökmek, yaralarımızı açıp göstermekten çekinmeyiz. Meramımız kendimizi değil, maskaralıklarımızı maskara etmektedir. Elbirliği ile insanlığa doğru yürümek isteriz. (...)

22 Yekta Bahir (Ali Cenap): Milli Edebiyat Meselesi, GK, CII, Nu: 6, 1327

23 Emil-Birol: y.a.g.m., S. 121.

24 Mehmed Âkif, Edebiyat, SR, C. I-VIII, S. 1-183, s. 9-10.

Bizim için halka söylenecek eserler lâzım.Altıyüz bu kadar seneden beri yalnız havassı düşünce düşünce avam olup gitmişiz" diye düşüncelerini açıklayan Âkif'e göre bizim;"Millî,hakiki ve insanî" bir edebiyata ihtiyacımız vardır.²⁵

Âkif,edebiyatımızın önemli bir eksiğinin de plânsızlık olduğunu söyler.Ona göre:" Osmanlı üdebasını Garplılardan bu derece geri bırakan esbâbın en birincisi şüphe yokki plân meselesidir"²⁶

Şairlik ve sanatkârlık olmak üzere şairlere iki noktadan bakan Âkif,şairlerimizi sanatkârlık yönünden zayıf bulur.Örnek olarak Fuzûlî'yi ele alır,onun eserlerini beğenir ama plânsız olduğu için kusurlu bulur." Keşke Fuzûlî daha az şair,daha iyi sanatkâr olsaydı"der." Fuzûlî elbette pek büyük bir şairdir,Leylânâme'sinde elbette pek yüksek şiirler vardır.İâkin Hazret,efsânesini nazma kalkışmazdan evvel,eserine nasıl başlayacağını,nelerden bahsedeceğini,nasıl bir netice vereceğini düşünmemiş,hiçbir plân,hiçbir taslak yapmadan say-i karihasına,servet-i hayaline,senahâti hissine güvenerek işe başlayıvermiş.Onun için bu kadar emeği heder olmuş gitmiş.²⁷ "Fuzûlî için söylenen bu sözler Nâbî'ler,Yahya'lar,Şeyh Galip'ler hakkında da vâridir."²⁸ diyen Âkif,plânın edebî eserlerdeki önemi üzerinde ısrarla durur.

Edebiyatımızda tasvirin bulunmadığını,mevcudun ise hakikate uygun olmadığını ifâde eden M.Âkif,"Edebiyatçılarımızın,İran Edebiyatı kadar da Arap Edebiyatıyla uğraşsalar,yahut Batı edebiyatını tanıyabilselerdi elimizde bugün tasvire ait güzel örnekler bulunabilirdi" demektedir."Va-esefa ki divanlarımızdaki tasvirler baştan başa hayalîdir.Bahar,hâzân,gurûb,tulû gibi kudret bile etraflı bir sûrette

25 Mehmed Âkif,y.a.g.m.,s.10.

26 Mehmed Âkif,Edebiyat Bahisleri:Plân,SR,C.I,VIII s.21-203 S.397-398.

27 Mehmed Âkif,Edebiyat Bahisleri Plân SR,C.I-VIII,s.22-204 S.416-417.

28 Mehmed Âkif,Edebiyat Bahisleri:Tasvir,SM,C.VII,S.181,s.391-392.

tasvir olunmamıştır."29

Âkif'e göre,zamanında bizde de ressamlık olsaydı,belki şairlerimiz,tasvirin önemini anlayarak gördükleri gibi yazmaya çalışırlardı.

Edebiyat nazariyatı ile de ilgilenen Âkif'e göre doğru olan,güzel olan tasvir,hayalî olan değil,hakikate uygun olandır.³⁰

"İntikad" başlıklı yazısında M.Âkif,tenkid'in mahiyeti,edebiyatımızda tenkid ve münekkidiñ vasıfları gibi konular üzerinde durur."¹

İntikad'ın "nakd" kökünden türemiş olduğunu,muaheze anlamına gelmediğini ve "Bir eser-i edebîyi dikkatle okuyarak iyi yerlerini,fenâ yerlerini ayırdetmek" demek olduğunu kaydeden Âkif,"Doğru bir intikad için herşeyden evvel sağlam bir kafa ve sağlam bir yürek lâzımdır"der.²

Edebi eserlerde,hasmı susturacak kat'i deliller bulunmadığı için,Âkif'e göre intikad zor bir iştir.Münekkid olarak edebiyatımızda,-biraz hissî olduğunu da kaydederek- N.Kemâl'i,M.Naci'yi,R.Ekrem'i beğenir.Âkif'e göre münekkid-ki kendisi müntakid der- herşeyden evvel hissî karar vermeyen biri olmalıdır.³

Edebi eserleri değerlendirirken,müellifin de gözden uzak tutulmamasını isteyen Âkif,edebiyatın ilerlemesi için tenkidin lüzûmunu belirtir.⁴

Netice olarak Âkif,edebiyatımızın daha millî,ahlâkî ve insanî olabilmesi için,taklitçiliği,gayr-i ahlâkî ve gayr-i millî telakki-lerden arınması gerektiği,Batı edebiyatının da teknik imkânlarından istifade edilmesinin uygun olacağı görüşündedir.

1 Mehmed Âkif,Edebiyat;İntikad,SR,C.I-VIII,S.2-84,S.21-22 1 Mart 1328

2 Mehmed Âkif,A.g.y. s.21 .

3 Mehmed Âkif,A.g.y. s.22 .

4 Mehmed Âkif,A.g.y. s.22 .

SOSYAL DAYANIŞMA

Mehmed Âkif'in, 1908-1910 yılları arasında yayımladığı içtimâî manzum hikâyelerde ele aldığı önemli bir mesele de, zayıf, hasta ve kimsesiz fertlerin cemiyette yalnız, perişan ve kaderiyle başbaşa kalmalarına, mağdur olmalarına yolaçan "sosyal dayanışmanın ve sosyal hizmet anlayışının" bulunmayışıdır.

Âkif, cemiyetteki bu eksikliğin neticesinde ortaya çıkan trajik durumları, canlı, çarpıcı hikâyelerle gözler önüne serer. Hiçbir sosyal dayanağı olmayan zavallılar, kadınlar, çocuklar, ihtiyarlar, "bir ayaklı sefalet halinde" cemiyetin yardımından uzak kendi acılarıyla başbaşıdırlar.

Hasta isimli manzum hikâyede Âkif, Halkalı Ziraat Mektebi'nde geçen bir vak'ayı anlatır:

Okulun üçbuçuk senedir öğrencisi olan Ahmed, vereme yakalanmıştır. Okul, O'nu tedavi ettireceği yerde "sana tebdil-i hava tavsiye etmiş doktor" diyerek sokağa atmaya kalkışır. Durumunun farkında olan hatta öleceğini bilen öğrenci bu tavsiyeye itiraz eder:

Şimdi tebdil-i hava var mı benim istediğim?

Bırakın halime artık beni, rahat öleyim.

Üçbuçuk yıl bana katlandı bu mekteb, üç gün

Daha katlansa kıyamet mi kopar?¹

Okuldan nâzik bir şekilde koğulduğunu hisseden hasta çocuğun bir tek isteği vardır: Sokaklarda perişan olmamak...

¹ Mehmed Âkif Ersoy, Safahat, İst. 1981 14. Bsk., s.14.

Ölecekse -ki bundan emindir- okulda ölmek... Ama bu bile çok görülür.Öğrenci,yıllarca barındığı bu okuldan "öleceksin" diye birdenbire sokağa atılmasına akıl erdirememektedir:

.... Hem ne için?

Beni yıllarca barındırmış olan bu yerden,
"Öleceksin" diye koğmak? Bu koğulmaktır,ben,
Kimsesiz bir çocuğum,nerde gider yer bulurum.
Etmeyin sonra sokaklarda perişan olurum.²

Kimsesiz çocuğun derdi,yalnız kendi değildir;bir de emellerini ağabeyinin istikbali üzerine kuran kardeşi vardır.Ağabeyin ölümü en çok onu perişan edecektir:

Kardeşim var,o da lâkin bana dikmiş gözünü
Sanki âtideki mevhum fefahım giderek
Onu çalkandığı hüsrânlar içinden çekecek...
Kardeşim kurduğun âmâli devirmekte ölüm,
Beni göm hufre-i nisyâna.Ben artık öldüm.
Hangi bir derdim için ağlayayım bilmiyorum.
Döktüğüm göz yaşları çok görmeyiniz:Mağdurum.³

Çocuk düşünmektedir:Bu kadar canla başla çalışmanın sonu bu sefalet mi olmalıydı? Çılgınca çalışıp ömrünü heba etmenin,mâziyi fedâ etmenin hazırlayacağı istikbal bu mu olmalıydı?

"Merhamet bilmeyen insanlar",rengi uçmuş,gözleri çökmüş,iki yandan elmacık kemikleri dışarıya fırlamış,şakakları çökmüş,damarları

2 A.g.e.,s.14

3 A.g.e.,s.14

dışarı çıkmış, gençliğin nûru uçarak beti benzi kül gibi olmuş, yanakları solmuş, dudaklarının derisi kavlamış ve morarmış, bağı çökmüş omuzları iki değnek gibi yukarı yükselmiş, üç-beş kişinin yardımıyla üzerindeki elbiseleri çıkarabilen bu "Heykel-i üryân sefâlet" halindeki öğrenciyi " bir esîl-i âvare gibi" sokağa atarlar.

Âkif, şiirinin başında "Vak'a Halkalı Ziraat Mektebinde geçmiştir." ⁴ kaydını koyarak, hikâyenin gerçekliğine, meselenin ehemmiyetine dikkat çekmek istemiştir. "Okulların, bilhassa yatılı okulların başlıca görevi, eğitim ve öğretimin yanı sıra, beden ve ruhen güçlü ve sıhhatli kişileri cemiyet için yetiştirmek ise, Âkif'in Hasta şiirinde ölüm döşeğindeki bir öğrencinin okulu tarafından tedavi edilmeyişi ve cemiyete kendi haline terkedilişi sadece bir içtimaî güçsüzlük biçimidir. Âkif şiirinde bize, Resmî kuruluşlarda dahi, içtimaî dayanışmanın teessüs etmemiş olduğunu anlatmaya çalışır. Sadece insanlarda acıma hissi vardır, İşte o kadar..." ⁵ Halbuki "İslâm zayıfları devletin bizzat içinde mütalaa etmiş ve onların bakılmalarını gerekli kılmıştır. Bu mesele hakkında Resulullah(S.A.V.):

Zayıflarınız hakkında bana başvurunuz; zayıflarınıza hemen yardım edesiniz ve rızık veresiniz buyurmuşlardır." ⁷ İslâm'da bakılması gereken, yakın akrabalarıdır. Fakat yakın akrabası yoksa, büyük aile demek olan cemiyetin bir ferdi olduğu için, ona devlet yardım eder. "Artık ona himaye edecek, kuvvetlerini birbirine uyduracak ve cemiyette adaleti ikame edecek hep devlet olacaktır. Böylece devlet, cemiyette dayanışmayı en mükemmel şekline ulaştıracaktır." ⁸

4 A.g.e. s.14.

5 Nirun, Prof.Dr.Nihat, Sosyoloji Açısından Mehmet Âkif Ersoy, M.Âkif Sempozyumu, Ank.1976 s.88 .

7 İslâm'da Sosyal Dayanışma, İst.1969 s.138 .

8 A.g.e. s.148 .

İslâm tarihi bunun en güzel örnekleri ile doludur.

Âkif,Kûfe adlı manzum hikâyesinde,okumak hevesiyle dopdolu olan fakat,on üç yaşında babasını kaybettiği için çaresiz kalan,ömrünce sırtında başkalarının refahını taşımaya mecbur edilen Hasan'ın acı kaderini gözler önüne serer.

Hasan,bir hamalın oğludur.On üç yaşlarında babasını kaybeden çocuk,annesini ve kardeşini geçindirmek zorundadır.Bunun da tek yolu babasından kalan küfeyi sırtlayarak hammallık yapmaktır. Fakat o okumak ister.Hatta komşunun geliri bu konuda ümit de vermiştir:

Hasan,dayım yatılı mekteplerinde zabittir;

Senin de zihnin açık... Söylemiş olsaydık bir...

Koyardı mektebe,dur söyleyim...⁹

Şâir hikâyenin birinci bölümünde Hasan'ın okuma hevesini,hammallığı kabullenmeyişi, onun kaderine karşı diklenişini tasvir eder.

Şiirin ikinci bölümünde Hasan'ın Kömürcüler Kapısında görürüz. Cılız bacaklarının dizden altı çırpıplak,soğukta bir ince mintanın altında tir tir titremede...Ayağında ayakkabı yok,baş açık...Durumu içler acısı...Sırtında içi dolu koskocaman bir küfe,yalnayak geliyor.Acılar,zavalının daha on üç yaşında alnını buruşturmuş:

Nefes değil o soluklar,kesik kesik feryâd;

, Nazar değil o bakışlar,dûm-ı istimdâd.

Bu bir ayaklı sefâlet ki yalnayak,baş açık

On üç yaşında buruşmuş,cebin-i sâfi yazık...¹⁰

9 Safahat,Birinci Kitap,s.26 .

10 A.g.e., s.26.

Babasıyla beraber, hayallerini, ümidini, istikbâlini, kısaca herşeyini kaybeden Hasan, günahını bile bilmeyen bu zavallı kader mahkûmu " babasından kalan o pis küfeyi" mecburen, ömrü boyunca sırtında taşıyacaktır.

Gürölüyor ki "sosyal dayanağı olmayan, sosyal hizmetten mahrum bulunan cemiyette; kadınlar, çocuklar, zavallılar çaresizlik içinde kenar mahallelerin sosyal hayat alanlarına dökülmektedirler."¹¹

Âkif, Seyfi Baba adlı manzum hikâyesinde cemiyet içinde yalnız bırakılmış bir ihtiyarın acıklı durumunu dile getirir.

Şair bir akşam eve geldiğinde "yâr-i kadimi" Seyfi Baba'nın hasta olduğunu duyar. Hemen yola çıkıp dostunun evine gelir. Kapı aralıktır, içeri girer. Onu "bir sahne-i uryan-ı sefalet" içinde bulur ki anlatılamaz:

Şair olsam yine tasviri olur bence muhal;

O perişanlığı derpiş edemez çünkü hayâl¹²

Şair mangalda biraz ihlamur kaynatarak ihtiyara içirir. Benzine biraz kan gelince Seyfi Baba niçin hastalandığını ona anlatır:

Mehmet Aga'nın evi akmış, onu aktarmak için dama çıkar. Bu sırada üşütür ve hasta olur. Bu iş bunca yaşına rağmen O'na göre değildir, ama "Ne yapayım"der Seyfi Baba: "Hadi aktarmayayım... Kim getirir ekmeğimi" çalışmadığı gün, yetmiş beşini geçmiş bu ihtiyar açlığa mahkûmdur.

Şair onu, terlemesi için sımsıkı örter. Kendi mangalın başında uyuya kalır. Sabah erken uyanır. Fakiri memnun etmek için ona biraz para bırakmak ister, fakat kesesi boştur, bırakamaz.

11 Nirun, Prof.Dr. Nihat, Sosyoloji Açısından Mehmed Âkif Ersoy Mehmed Âkif Simpozyumu, Ank., 1976, s. 95.

12 Safahat, Birinci Kitap, s. 26.

Ortalık açmış, uyandım. Dedim artık gideyim,

Önce amma şu fakir ademi memnûn edeyim.

Birde baktım ki: tek onluk bile yokmuş kesede

Mühürüm boynunu bükmüş, duruyormuş sade!

O zaman koptu içimden şu tahassür ebedî:

Ya hamiiyetsiz olaydım, ay param olsa idi.¹³

Cemiyet, çalışma gücünü kaybetmiş kimselerini sefâlet ve ızdırâp içinde bırakmakta, Onların acıklı haline aldırış etmemektedir. Hamiyet sahipleri de yok değildir ama, hamiyeti olanların parası, parası olanların da hamiyeti yoktur.

Âkif, Hasır şiirinde, yalnız bir kadının acıklı halini anlatır. Beş aydır hasta yatmakta olan kadan, son nefisini verirken bile yanında kimseyi bulamadan vefat eder ve "enin-i rûhu da artık müebbeden diner."

Cemiyetin ihmal ettiği muhtaçlar arasında bir de sakatlar bulunmaktadır. Onların hazin durumlarını, çaresizliklerini gösterebilmek için, Âkif, "Köy Neyzen" adlı şiirinde , neyiyle dilenerek hayatını sürdürmeye uğraşan zavallı bir neyzenin durumunu anlatır. O, muhtaç, perişan, haliyle cemiyetin merhametine sığınmış, yaşama mücadelesi verirken, elinden tutan ne bir dost, ne bir akraba ne de içtimai bir birlik vardır.

Sosyal dayanışmanın ve sosyal hizmet Müesseselerinin bulunmamasının acısını en çok da kadınlar çekmektedir. Erkeğin cehaletinden kaynaklanan "Boşamışsam, canım ister boşarım"¹⁴ bozuk zihniyetiyle aileden koparılan kadın, perişanlığa itilmekte fakat onu kurtaracak birlik dayanışma bulunmamaktadır. Bu kötü neticenin farkında olan kadın, her şeye rağmen kötülüğü sineye çekerek aile içinde kalmaya gayret etmekte, böylece de ezilmektedir.

¹³ A.g.e. s. 27

¹⁴ Safahat, Köse İmam, s. 128

Kadının bunca fedâkârlığına rağmen Koca, Sarhoş haliyle bile:
 "Cehennem ol seni hınzır orospu, git: Boşsun" ¹⁵ diyerek onu aile birliğinin dışına atmakta, iyilik getirmeyeceği kesin olan sakaga göndermektedir. Kadının aile dışına itilmesi bütün aileyi sarsmakta, giderek ailenin bütün fertleri sefalet batağına gömülmektedir. Aile bağı çözüldükçe kadınlar, çocuklar sokaklarda perişan olmaktadır.

Sesi dinmiş yuvalar, hâke serilmiş evler;
 Kocasından boşanan bir sürü biçare karı,
 O kopan râbitanın darmadağın yavruları
 Zulmetin yer yer, içinden kabaran mezbeleler,
 Evi sırtında sokaklarda gezen aileler...¹⁶

Görülüyor ki Âkif, Türk Sosyal hayatından canlı tablolar ortaya koyarak, sosyal dayanışmanın, sosyal hizmet anlayışı ve müesseselerinin bulunmayışının sonucunda kadınların, çocukların, ihtiyarların kısaca muhtaçların nasıl perişan bir halde olduklarını göstermekte, meselenin ehemmiyetine dikkat çekmektedir.

15 Safahat, Birinci kitap, s. 43.

16 A.g.e. s. 69.

İKİNCİ BÖLÜM

NETİCE

NETİCE:

Sosyal meseleler Mehmed Âkif'in şiirlerinde önemli bir yer tutar.Şiir kitaplarının umûmî adı olan Safahat'ta,dertlerinizi, meselelerinizi dile getirildiğine,Türk cemiyetine umûmiyetle de İslâm âleminde tenkidî bir gözle bakarak bozuklukları sergilediğine,bunların sebep ve çarelerini gösterdiğine şahit oluyoruz. M.Âkif'in,"Türk edebiyatında,yaşadığı devri bütün teferruatı ile gören ve şiirlerine aksettiren "tek şair"¹olduğu fikrinde,kanuyla ilgili bütün araştırmacı ve bilim adamları ittifak halindedir.

Safahat; milletimizin hatta İslâm âleminin,yükselişi,gerileyişi,düşüşü,bunun sebepleri,fert ve cemiyet olarak tahlil ve tenkidî,edebiyatı,evi,sokağı,ailesi,acıları ve sevinçleri ile bir aynası olduğu için ele aldığı meselelerin sayısı çok ve çeşitlidir.

1 Konuya açıklık getirmek için birbirine çok yakın kelimelerle ifade edilmiş bir kaç örnek vermek istiyoruz.

- a) "Türk edebiyatında onun kadar,içinde yaşadığı devri bütün teferruatı ile gören ve gösteren başka bir şair yoktur, denilebilir.
(Prof.Dr. Mehmet Kaplan,Şiir Tahlilleri-1,İst.,1978-s.176.
- b) "İçinde yaşadığı cemiyeti bu kadar geniş şekilde eserlerine aksettiren ondan başka şairimiz yoktur."
(Prof.Dr. Faruk K. Timurtaş,Mehmed Âkif ve Cemiyetimiz,İst,1962 s.s.34-35)
- c) "Âkif'in içinde yaşadığı cemiyetin hayatını bütün özellikleri ile aksettirdiği muhakkaktır!"
(Prof.Dr.Kenan Akyüz,Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri,Türko-
loji Der. C.II,S.1,s.134)
- ç) "Türk Edebiyatında onun kadar,içinde yaşadığı devri gören ve gösteren bir şair yoktur,denebilir"
(Prof.Dr.İhsan Doğramacı,Mehmed Âkif Ersoy Fikirleri ve Tesirleri
Sempozyumu,Açış Konuşması,Ank.1976,s.17)
- d) "Şiirine yurdun her kesimini,her meselesini sokar"
(Sezai Karakoç,Mehmed Âkif,s.35)

M.Âkif, şiirlerinde bu meseleleri tek tek ele alıp inceler.

Mehmed Âkif'e göre,İslâm âleminin içinde bulunduğu kötü durumun,yenilişlerin ve musibetlerin en büyük sebebi cehâlettir,ilimsizliktir.Bir yandan fen kuvvetinden mahrum olduğumuz için Batı'nın karşısında geriler,öz vatan diyarlarını onlara bırakırken bir yandan da çeşitli tefrihlerle yurdumuz uçuruma götürülmektedir.

Âkif cehâletin,bu kötü durumun iki sebebinin olduğunu söyler. Bunlardan birisi dinimiz,dinimizin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerimi anlamayışımız,bilerek veya bilmeyerek İslâm'ın rûhundan uzaklaşmamızdır.İkincisi ise son üç asırdır ilmin gerisinde kalışımız,hatta ondan habersiz oluşumuzdur.

Âkif,dinin en güzel kaynaklarına hurafe karıştırıldığını,Kitab'ın sünnetin,icma'ın kaldırılıp atıldığını,bunların sonucunda da "şeriat"ın bir bulanıklığın arkasında kaldığını söyler.Bunun için de otuz üç yıl devleti sıkı bir idareyle yöneten padişah da,isyan ederek askerî kestiren Vahdetî de,karısına zulmeden,döven,haksız yere boşayan erkek de "emr-i ilâhî" diyerek sırtını şeriate dayamaktadır.Âkif'e göre bütün bunlar cehâlettendir.

Dinin bilinmemesi sonucu müslümanlar "görenek taasubuna" saplanmışlardır.Bu yüzden her türlü yeniliğe karşı çıkmışlar,"böyle gördük dedemizden" anlayışıyla dinden ayrılarak cehâletin karanlığına gömülmüşlerdir.

Cehâletimizin ve geriliğimizin ikinci büyük sebebinin de ilimsizlik olduğunu söyleyen Âkif son üç asrın ilmini takip edemediğimiz bu yüzden de Batı'nın ilim ve fen kudretinden mahrum olduğumuz için bugün Avrupalılar ne derse onu yapmaya mahkûm olduğumuzu söyler.

İlimsizliğimizden "mütefekkir geçinenler"inde büyük payı vardır."İçtimaî,edebî,hâsılı her meselede Garb'ı taklit" düşüncesinde olan sözde aydınlar halkın ilme düşman olmasına yol açmışlardır. Hatta dini ilerlemeye engel gören bu mütefikkirler halkın düşmanlığı kazanmışlardır.Böylece âlime düşmanlık,ilme düşmanlığa dönüşmüş,cehâlet bütün karanlığıyla İslâm âlemi üzerine çökmüştür.

Mehmed Âkif'e göre çıkar yol bu cehâletten kurtulmaktır.Bu da dîni doğru anlayıp tatbik etmekle ve ilimle olur.Kur'an-ı Kerim ne fal bakmak için, ne de mezarlıkta okunmak için inmiştir.Müslümanlar O'nu hakıyla anladığı zamanlar ilimde ve medeniyette ileri gitmişlerdir.Ayrıca son üç asırdır haberdar olmadığımız ilmi de tez elden edinmeliyiz.

Âkif'e göre bilmek insan olmaktır.İnsan olmak için,hakikî müslüman olmak için,bu şerefsiz hüsrandan kurtulmak için cehâlet batağından çıkmaya azmetmeliyiz.

Müslümanlar dini anlamamaları ve zamanla ondan uzaklaşmaları sonucunda İslâmiyetle ilgisi olmayan yanlış bir kader ve tevekkül anlayışı içine girmişlerdir.Âkif'e göre bu İslâm âleminin geriliğinin sebeplerindendir.Görünüşte miskinlik ve tembellik olan bu anlayış üzerinde Âkif uzun uzun durarak İslâmiyetle ilgisizliğini ortaya koyar.Şaire göre esas olan çalışmadır.Kainatta bulunan Hâlık'tan mahlûka,güneşten zerreye kadar her şey çalışmaktadır.

En son,en mükemmel ve en tabîî din olan İslâmiyet çalışmayı kadın,erkek her müslümana farz kılmıştır.Böylece çalışmamak,miskin miskin oturmak bu yüzden milletler yarışında geriye kalmak,aç sefil perişan duruma düşmek "kader" olamaz.Çünkü Âkif'e göre "talep nasılsa netice öyle çıkar" O "Belânı istedin Allah da verdi,doğrusu bu" der.

Daha önce bu konu üzerinde düşünenlerden biri de Şinasi'dir. Şinasi kader fikrini inkâr ederek halk her türlü kötülüğü yapar sonra da bunun adına kader koyar görüşündedir. Âkif inkâr noktasında değildir. Ona göre esas olan çalışmaktır. Şerefli bir hayat için çalışmak esastır. Bizde tembelliğin adına kader ve tevekkül koymadan dinimizi dosdoğru anlayarak elbirliğiyle ve gayretle çalışırsak bu gerilikten ve cehâletten, bunların sonucu musab olduğumuz itibarsızlıktan kurtuluruz.

Mehmed Âkif'e göre cemiyetin içinde bulunduğu en önemli meselelerden biri de ahlâk bozukluğudur. Bu, bir milletin toptan ölümü (Mevt-i küllî), yok olması demektir. Milli rûh demek olan millî ahlâkın bozulması bir cemiyet için en korkunç ölümdür. O'na göre "kendi ahlâkı ile bir millet ölür yahut yaşar". Bakışlarını mensup olduğu cemiyete çeviren Âkif, ahlâkın bozulmuş olduğunu görür. Bu da yine dinden uzaklaşmanın ve cehâletin bir sonucudur. Zulme tapmak, adalet ve hak tanımamak, kendinden başkasını düşünmemek, sözünde durmamak, yalancılık, dalkavukluk, riyakârlık, korkaklık... gibi düşüklükler ahlâksızlığın tezahürleridir. Bunların yanı sıra nemelâzımcılık, kötülöklere ve kötölere karşı koymama ahlâki seviyesizliğin belirtileridir.

Bütün müesseseleri ile, fertleriyle bozulân, vefa duygusunu kaldıran, ahde hürmet etmeyen, emanete hıyanet eden, yalan söyleyen, merhametsiz, duygusuz, süflî emeller peşinde koşarak İslâm'dan uzaklaşan ve böylece ahlâksızlık batağına gömülen cemiyetin bu yüzden istiklâlini kaybetme noktasına geldiğini söyleyen Âkif, bu karanlık ve karışık durumdan kurtuluş yolunu söyler: Mesele ahlâksızlık ise, çözümü ahlâkın yükselmesidir.

Âkif'in üzerinde ısrarla durduğu, düşündüğü, görüşlerini beyan ettiği sosyal meselelerden biri de, dinin, aile ve kadın konusundaki hükümlerinin yanlış anlaşılması ve yorumlanmasıyla ortaya çıkan ve çarpık bir zihniyetin mahsulü olan "kadın ve aile" telâkkisidir. O cemiyetin temeli saydığı aile hayatına çok değer verir.

Âkif'e göre insan saadeti ancak evinde, aile fertlerinin arasın-da bulabilir. Kadın erkeğin ruh arkadaşı, hayat yoldaşıdır. Kadını hor görmek ona kötü muamelede bulunmak ne insanlığa ne de İslâm'lığa yakışır. Üstelik kadınlara iyi ve nazik davranmak dinimizin emirle-rindendir. Cemiyeti ayakta tutan, yaşatan ailedir. "Aile inkılabı" diye birşey olamaz. Bir çok şey inkılap adına yıkılmıştır ama ciddi bir çalışma ile bunları tamir etmek mümkündür. Fakat aile müessesesi yıkılırsa, bütün İslâm dünyası tarumar olur.

Kadın hakkındaki görüşleri bakımından Tefvik Fikret, Mehmet Emin Yurdakul ve Ziya Gökalp arasında büyük benzerlikler görülür. Fikret'e göre kadın sefil olursa insanlık alçalır. Kadınlığın nasibi hor görül-mek değildir. Mehmet Emin Yurdakul kadının "aziz bir yoldaş" olduğunu söyleyerek insana insanca duyguları onun verdiğini söyler.

Ziya Gökalp'e göre ise kadın ya anamız, ya kardeşimiz, ya kızımız veya sevgilimizdir. O her hâli ile bizim en sevgili varlıklarımızdan biridir. Onların hor görülmesi mümkün değildir. Aile milletin esası, kadın da hayatın tamamlayıcısıdır. Gökalp, Âkif'ten de ileri giderek kadının meslek sahibi olmasını, ev dışında da çalışmasını, nikâhta, bo-şanmada ve mirasta erkekle eşit haklara sahip olmasını ister.

Devrin maarif sistemini bir mesele olarak ele alan Âkif, bu sis-temin ferdi; şahsiyeti gelişmemiş, taklitçi ve ezherci olarak yetiştir-diğini söyler. Öğretim kurumları bozulmuş görevini yapamaz durumdadır.

Bir zamanlar İbnü'r-Rüşd'leri, İbn-i Sînâ'ları, Gazâlî'leri, Seyyid gibi, Râzi gibi âlimleri yetiştirmiş olan medreseler artık bu büyük âlimlerin eserlerini bile anlayabilecek insanlar yetiştirememektedir. On tane şerhe bakıp da kuru mânâ çıkarabilen bu âlimler, İslâm gibi her zaman yeni, her zaman taze ve ilme rehberlik edecek kadar ileri bir dinin ihtiyaçlarını karşılamak mümkün değildir. Bizim; ilhâmı doğrudan doğruya Kur'an'dan alarak İslâmı asrın idrâkine söyletebilecek yetişmiş âlim'lere ihtiyacımız vardır. Bu büyük dava lâf ile olmaz, ilim ister. Âkif, bugün koca ilmiyye aransa, zevk-ı fikhisi bütün, fikri açık, ruhu nezih üç tane fakih . . . bulunamayacağını söyler.

Âkif yalnız medreseleri değil, mektepleri de tenkit eder. Millet milyonlar harcayarak; Tıbbiyye, Mülkiyye, Bahriyye, Baytar, Ziraat, Mühendisane... gibi birçok okul kurmuştur. Fakat buralardan memleketin ihtiyacı olan elemanlar yetişmemektedir. Denizle bir işimiz olunca "İngiliz"e bir yıkık köprü için "Belçika"ya, başvurmadan kurtulamamışızdır. "Hâlâ bütçemizin hesabını yapacak insandan mahrum durumdayız." der.

Milyonlara mal olan bunca "Mekteb-i Âlî"lere rağmen asrımızda geçen fenlere vakıf tek bir adam yetiştiremediğimizi belirten Âkif, ilmin, nazariyatta kalıyorsa bir değeri olmadığını, pratiğe aktarılabiliyorsa geçerli olduğunu söyler.

Âkif, mevcut maarifin taklitçi, ezberci, tekrarcı, yarım bilgili insanlar yetiştirmesinin yanısıra; terbiye ettiği şahısların ahlâk ve seciyesini de bozduğunu söyler. Değerli teşhis ve tesbitleriyle devrin maarifinin ıslahında büyük emekleri bulunan Ziya Gökalp'da bu konuda aynı görüştedir. Gökalp;

Başka ülkelerde en faziletli insanların en ileri ve yüksek tahsilden geçen kimseler olduğu halde, bizde durumun tersine en muzır adamların

mektep veya medreseden yetiştiğini söyleyerek şu sonuca varır: Türkiye'de mektep ve medrese terbiye ettiği şahsın ahlâk ve seciyesini bozmaktadır.

Maarifte muallimin de önemli bir yeri olduğunu söyleyen Âkif, muallimin herşeyden önce imanlı, edepli, liyakâtli ve vicdanlı olması gerektiğini vurgular. Ayrıca tevazu sahibi ve temiz olmalıdır, der. Çünkü muallimlik, Âkif'e göre, büyük vazifedir. Yoksa, zarar büyük olur.

Maarif konusunda Âkif'in dikkat çekici ve devrine göre ileri sayılabilecek bir görüşü de şudur:

Bekaamızı sağlamak cehâletten kurtulmamıza bağlıdır. Bu da maarifle olur. Onun için maarifle ilgili hiçbir masraftan kaçınmamalıyız. Çünkü eğitim uzun vadeli bir yatırımdır. Yapılacak masrafların bir çoğu boşa gitse bile, yine de amaca hizmet eder. Tabiat da aynı şeyi yapmaktadır. Saçılan milyonlarca tohumun pek azı filizlenerek nesli devam ettirmektedir.

Mehmet Âkif, memleketin; ezberci, tekrarcı, taklitçi olmayan veferdin ahlâk ve seciyesini bozmayan, ona ümitsizlik aşılammayan, asrın ilimlerini öğrenirken kendi millî ve manevi kıymetlerine de hürmet etmeyi bilen, kafasını bilgiyle, kalbini imanla donatmış, sağlam fikirli, sağlam vücutlu insanlar yetiştirebilecek bir maarife; imanlı, edepli liyakâtli, vicdanlı, menfaatperest olmayan ve haksızlar karşısında susmayan tevazu sahibi, temiz muallimlere ihtiyacı olduğu görüşündedir.

Şair olduğu kadar da ileri görüşlü ve kültürlü bir fikir adamı olan Mehmed Âkif'in üzerinde çok durduğu, düşündüğü konulardan biri de medeniyet, çağdaşlaşma ve yenileşme meselesidir.

Âkif'in meseleye bakışı, teşhis ve teşhiri "Batı'yı taklitten başka yol yok" diyen mütefekkirlerden tamamıyla farklıdır. Âkif'e göre Avrupalıların ilim ve teknikleri, ilerilikleri inkâr olunamaz. Batı'nın ilim, teknik ve metodunun alınması da bir zarûrettir. Fakat Batı toplumunun âdet ve ahlâkını yurda sokmaya gerek yoktur.

O'na göre yükselmek isteyen bir millet bunu başkalarını taklid ederek değil, "Millî Rûh"u rehber edinerek gerçekleştirebilir. Millet, kökleri derinlerde olan bir ağaca benzer ki o baltayla kökünden koparılmadan, kendine kendinden aşî vurularak geliştirilebilir. Aydınlar " Millî rûh"a uygun "Millî Yol" u göstermeli, halk da bu ışığı takib ederek yükselmelidir.

Âkif, medenileşme konusunda Japonya'yı örnek gösterir. Batı medeniyeti oraya sadece ilim ve tekniğiyle girmiştir. Maskaralıklar, luzûmsuzluklar, "moda"lar kapıdan kovulmuştur. Hind gençleri de aynı yolu takib etmiş, gerekeni almış, taklide özenmemiş, millî duygularını kaybetmemişlerdir.

Âkif, Batı'yı ilim ve tekniğinin yanı sıra Şark'a yönelik sömürücü zihniyetiyle de değerlendirmiştir. O, sömürgeciliği gören, görmeyene işaret eden bir çağ adamıdır. Âkif, sömürgeciliğin karşısında birlik ve mücadele fikrini telkin eder.

İslâm âlemine ve onun asırlarca bayraktarlığını yapma şerefini gururla taşıyan, kanını bu yolda sebil eden, Türk milletine hayasızca saldıran, yırtıcı, duygusuz sırtlan kümelerinin temsil ettiği değerler "medeniyet" diye adlandırılmaz. O olsa olsa "tek dişi kalmış canavardır"

Özet olarak M. Âkif, Batı'nın ilim, teknik ve sanatta ileri olduğunu belirterek bunları tez elden almanın gereği üzerinde durur.

Batı'yı körükörüne taklidi reddeden Âkif, onun dejenere olmuş değerlerine ve gayr-i insanî hareketlerine hücum eder. Bu bakımdan, Ziya Gökalp'in "Bizim için muasırlaşmak Avrupalılar gibi zırhlılar, otomobiller, uçaklar yapıp kullanabilmek demektir. Muasırlaşmak şekil ve yaşayışca Avrupalılara benzemek demek değildir." Görüşüyle büyük benzerlik gösterir. İkisi de ilim ve teknik almanın lüzûmu, şekli ve yaşayışca ilgili unsurların alınmasının gereksizliği üzerinde ısrarla dururlar.

Medeniyetin maddî cephesiyle de yakından ilgilenen ve Safahat'ın ilk kitabından itibaren şiirlerinde ev, sokak gibi hergün içinde yaşadığımız, kullanmak zorunda olduğumuz; kahvehane, meyhane gibi halkın toplu bulunduğu yerlerin, şimendifer gibi ulaşım vasıtalarının pisliği ve düzensizliği üzerinde ısrarla duran M. Âkif, 1914'de yaptığı Berlin seyahati vesilesiyle aynı tür yer ve vasıtaların Batı'daki durumları hakkında bilgi sahibi olur. Böylece de karşılaştırma imkânı bulur. Onların ne kadar ileri, temiz ve düzenli olduğunu görerek, medeniyetin bu yönüyle de bizde tezahür etmesi gerektiği düşüncesini vermeye çalışır.

Burada söz konusu edilen Berlin ve İstanbul iki ayrı medeniyeti temsil eden iki ayrı odak noktasıdır. Karşılaştırılan iki şehir değil iki medeniyettir. Bu karşılaştırma neticesinde tercih edilen- Batı olmasına rağmen İSLÂMIN RUHUNA HİÇ DE AYKIRI OLMAYAN- temiz, düzenli, Batı medeniyeti başka bir deyişle çağdaşlıktır.

M. Âkif şiirlerinde "milliyetçilik"e İslâm inancı ve doktrini notta-i nazarından bakar ve bu fikri "kavmiyetçilik" olarak adlandırır. Âkif'e göre devlet, Türk, Kürd, Arap, Arnavut gibi birçok kavimden meydana gelmektedir, bu kadar kavmi aynı milliyetin altında tutan İslâmdır.

Kavmiyetçilik, kavmini ileri sürmek devleti temelinden yıkar. Âkif'e göre kavmiyetçiliğin sebep olduğu ayrılıklar yüzünden birçok vatan parçası elden çıkmıştır. Şimdi de Avrupa İslâm devletini üç lokma edip yutmak üzeredir.

Şiirlerinin kronolojik değerlendirilmesi neticesinde; "Kahraman Irkım" diye övdüğü Türk milletini, İslâmın bayraktarı ve "civan unsuru" olarak gören ve mensubu olmakla şeref duyan, milletin yükselmesini, milli hüviyetini kaybetmeden medeniyet âleminde şerefli yerini olmasını isteyen, bu gaye için hiçbir menfaat gözetmeden ömrü boyunca çalışan Mehmed Âkif'in gerçek bir milliyetçi olduğu görülür. Fakat tarihî ve içtimaî şartlar ve devletin dağılma endişesi onun, milliyetçiliği kavmiyetçilik olarak değerlendirmesine ve karşı çıkmasına yol açmıştır.

Edebiyat tarihimizde, Tanzimattan sonraki şiirimizin ilk konuları: "medeniyet, hak, adalet ve kanun" gibi sosyal fikirlerdir. Daha sonra bunlara "hürriyet ve vatan" konuları da eklenir. Türk cemiyetinin geçirdiği sosyal gelişme ve değişmelerinin âdeta bir manzum romanı olan safahattaki ismi de bu tarife uygundur. Bu konuların bir tema olarak değil bir mesele olarak ele alındığı görülür.

Âkif'e göre, hürriyeti ve hakkı olana insan denir. Hürriyet, insan olmanın başlangıcıdır. Bu itibarla , baskı ve zorbalıkla bu fikir yok edilemez. Zulüm, öldürme, işkence, gibi şiddete başvurular hürriyet fikrini ortadan kaldıramayacağı gibi daha da kuvvetlendirir. Çünkü, insanlar zamanla zulme alışır. Kanla sulanan toprak nasıl daha kuvvetli olursa, kesilen kafaların yerini de daha kuvvetliler alır, öldürülenin yeri boş kalmaz. Daha önce Namık Kemal'in Hürriyet kasidesi'nde zulümle, baskı ile hürriyet fikrinin yok edilemeyeceğini söylediğini görüyoruz. Fakat Âkif konuyu bir mesele genişliğinde olarak, "Yaşasın hürriyet"

demekle,hürriyet ilân etmekle bir şey çıkmayacağını,ona lâıık olmak,fıkr-i hürriyeti halka hazmettirmek gerektiğini,biz "adam" olmazsak hiç birşeyin değişmeyeceğini -1908'de de değişmediğini-ısrarla şiirlerinde dile getirir.

Tanzimat'tan sonra gelişen edebiyatımızda "sosyal fayda" prensibi ön plâna alındığı için, halka faydalı olabilecek eserlerin sade dille yazılması gerektiği düşüncesi gündemdeydi.Şinasi'den itibaren Türk yazar ve şairleri bu konuyla ilgilendi.Safahat'ta M.Âkif'in bu konuyu da bir sosyal mesele olarak ele aldığı,incelediği,buna bağılı olarak edebiyat hakkındaki görüşlerini de teferuatıyla açıkladığını görüyoruz.

Âkif'e göre,dilde yeniliğı kabul etmemek akıl kârı bir davranış değildir.Yalnız bu mesele işin erbâbı tarafından halledilmelidir.Gazetelerin kullandığı dili tasvip etmeyen Âkif "halkın bunları bir dua gibi dinlediğini" söyler."Avamın anladığı mâna,avamın kullandığı lisan ile edâ edilmeli" diyerek sadeleşmeyi kabul eden şair bunun;" cennet" i beğenmeyip "uçmak","cehennem" i bırakıp "tamu" diyecek kadar ileri götürülmemesini ister.

"Her mânâsıyla ders-i edeb verecek bir edebiyata muhtacız" cümlesiyle edebiyat konusundaki görüşünü özetleyen Âkif,eski ve yeni edebiyatı gayr-ı ahlâkî ve taklitçi bulur.Eski edebiyat "Oğlanla şarap", "sâki ve içki" den ibarettir.Altı yüzyıl milleti uyuşturmuştur.Yeni edebiyat ise "sanat sanat içindir" nazariyesinin arkasına saklanmış "Bira ve fahişe" edebiyatıdır."Edebsizliğin başladığı yerde edebiyat bittiğı" için bunlar zaten edebiyat eseri sayılmazlar.

Hem yeni,hem de eski edebiyatımız taklitçidir.İyi ve güzel eserler değil,üstelik Acem'in ve Batı'nın kötü eserleri taklit edilmiştir.

Kısaca Âkif'e göre, edebiyatımız millî, hakikî ve insanî olmalıdır.

Halk tabakasının ıztırapları, yoksulların acıları Tanzimat'tan sonraki Türk edebiyatında, husûsiyle Türk şiirinde işlenmiş bir konudur. İsmail Safa, "Öksüz Ahmed"de, Tefik Fikret, "Balıkçılar, Kenan, Hasta Çocuk, Ramazan Sadakası, Nesrin"de, Mehmet Emin, "Anadolulu, Sürücü, Kibritçi Kız" gibi şiirlerinde yoksulluk konusunu dile getirirler. Fakat bunların hiçbirisi bir acıma duygusundan ileriye geçmez.

Âkif, konuyu bir yoksulluk olarak değil, sosyal dayanışmanın eksikliği ve sosyal hizmet müesseselerinin bulunmayışı meselesi olarak ele alır.

Cemiyetteki bu eksikliğin neticesinde ortaya çıkan trajik durumları, canlı ve çarpıcı hikâyelerle gözler önüne seren Âkif, hiç bir dayanağı olmayan çocukların, kadınların, ihtiyar ve sakatların "kendi kaderleriyle başbaşa kalmalarına", perişanlıklarına dikkat çeker.

Şiirlerinde bu konuyu işleyen T. Fikret'le aralarında fark vardır; Âkif'in şiirlerinin ilhamı, mensubu bulunduğu cemiyetin mesele ve ıztırapları, Fikret'in ilhamı ise Francois Coppe'e dir.²

Mehmed Âkif'in şiirlerinde, yalnız millî ve manevî değerlere değil, vatanın-milletin herşeyiyle ilgilendiğini, sahip çıktığını, nerede bir eksiklik görürse gösterdiğini, oraya dikkat çektiğini görüyoruz.

Bir motif olarak işlendiği millî destanlarımız ve halk şiirimiz dışında Türk şiirinde ilk defa ağaç ve orman bir mesele olarak Âkif'in

2 Ekz. Kaplan, Prof. Dr. Mehmet, Tefik Fikret, Devir-Şahsiyet-Eser, İstanbul, 1972.

şairlerinde Türk edebiyatına girer.

Vatanımızı "cennet" haline getiren ağaç ve ormanın günden güne yok edilmesi M.Âkif'i endişelendirir. Ağacı luzûmsuz yere kestığımızı, üstelik dikmeyi de bilmediğimizi söyler. Bir zaman eteklerinde geyik saklanan ormanlar artık tavşan bile barındıramaz hale sokulmuşlardır. Sırtı güneş görmeyen yemyeşil dağlar kayalıklara dönüşmüştür. Böyle giderse odunu bile Avrupa'dan istemek zorunda kalacağımızı belirten Âkif, meselenin önemine dikkat çeker. Aynı konuya Mehmet Emin Yurdakul'un da "Sakın Kesme" şiiriyle -aynı yıllarda- parmak bastığını görüyoruz.

Şairlik, düşünürlük ve dâvâ adamlığı vasıflarını nefsinde birleştirmiş olan Mehmed Âkif'in şiirlerinin en bariz vasfı, içtimaî meselelerin dile getirildiği, bozuklukların sebeplerinin açıklandığı çarelerinin gösterildiği bir içtimaî reçete özelliği taşımasıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİBLİYOGRAFYA

B İ B L İ Y O Ğ R A F Y A

I- KENDİ ESERLERİ

A) Yayınlanmış Kitapları

B) Âkif'in Sırat-ı Mustakim ve Sebilü'r-Reşad'daki Diğer Çalışmaları

1- Âkif'in Makaleleri

2- Âkif'in Safahat'a Almadığı Şiirleri

3- Âkif'in Dinî Tefsir ve Tercüme Çalışmaları

4- Âkif'in Tercüme Ettiği Dinî Makale ve Kitaplar

a) Tercüme Ettiği Makaleler,

b) Tercüme Ettiği Kitaplar

II- HAKKINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

A- Kitaplar

B- Diğer Yazılar

C- Tezler

B İ B L İ Y O Ğ R A F Y A

I- KENDİ ESERLERİ:

A) Yayınlanmış Kitapları

a) Manzum Eserleri:

1. Safahât- Birinci Kitap, İst., Sırât-ı Muhtakim Matbaası, H.1329 (1911)
272 s. İkinci tab'ı, Nâşiri; Sebilü'r-Reşad
Kütüphanesi Sâhibi H.Eşref Edib, Nu: XVII.
(b.t.b.y.y.). 216 s.
Üçüncü Basım, İst.H.1346-1928.Amedî Matb., 192 s.
2. Süleymaniye Kürsüsünde,Safahat-İkinci Kitap,
Sebilü'r-Reşad Kütüphanesi 1., İst.Ramazan.1330
(Ağustos-Eyül.1912); 161 sayfa.İkinci Basım İst.
1336 (1918), 61 sayfa. Üçüncü Basım, İst.1347-
1928, 55.s.
3. Hakk'ın Sesleri, Safahat-Üçüncü Kitap,
Sebilü'r-Reşad Kitapları-VII., Selânik Matbaası.
64 sayfa İkinci Basım, b.y.y., Receb, 1336
(Mart-Nisan, 1918), 48 sayfa Üçüncü Basım, İst.,
1347-1928, Gün Doğdu Matbaası, 48.s.
4. Fâtih Kürsüsünde, Safahat-Dördüncü Kitap,
Birinci (İkinci) tab'ı, İst., Ramazan, 1332,
(Temmuz-Ağustos, 1914), Sebilü'r-Reşad Kütüp-
hanesi Neşriyatı, Adet- XXIII., Tevî'i Tıbâat
Matbaası 102 sayfa Üçüncü Basım, Sebilü'r-Reşad
Kütüphanesi Neşriyatı, İst.1343-1340 (1924),
Âmedi Matbaaso, 88.sayfa.

5. Safahat-Beşinci Kitap. Hatıralar, İst.Zilhicce, 1335 (Eylül-Ekim,1917),
78. sayfa, ikinci Basım,İst.Cumâdâ 11., 1336,
(Mart,1918), Necm-i İstikbâl Matbaası 91 sayfa
Üçüncü Basım İst., H.1347-1928, Gün Doğdu Maâb.
87.sayfa.
6. Âzım, Safahât- Altıncı Kitap. İst.1342 (1924), Sebilü'r-Reşad Kütüphanesi Neşriyatı, Âmedi Matbaası, 132 sayfa.
İkinci Basımı , İst.H.1347-1928. Gün Doğdu Matb.
139.s.
7. Gölgeler, Yedinci Kitap, Mısır, H.1352-1933, Matbaatü's-Şebâb, 96 sayfa.

S a f a h a t :

Safahat-Basılan ve Basılmayan Bütün Şiirleri,
Hazırlayan:Ömer Rıza Doğrul,İst.,1943.,İnkılab
Kit.,xlvii-534s.

Onuncu Baskıdan İtibaren:

Safahat,Onuncu Baskı,Eseri Tertibeden:Ömer Rıza Doğrul,İst.,1975,
İnkılap ve Aka Kit.,Eseri Baskıya Hazırlayan
ve Tashih eden:M.Ertuğrul Düzdağ,

b)Mensur Eserleri:

- 1.Mehmed Ferid Vecdî, Müslüman Kadını,Mütercimi:Mehmed Âkif,
"Sırat-ı Mustakim risalesinde tefrika edildik-
ten sonra kitap şeklinde basılmıştır",İst.,1325
Ahmed Sakî Bey mat.,165s.
- 2.Hanoto (Hanotauks)'nun Hücûmuna Şeyh Muhammed Abdu'nun İslâm'ı Müdafa-
sı, İst., Tevis'i Tıbbât Mat. 1331/1915, Seblü'r
Reşad Kütüphanesi, 8,80 s.

3. Abdü'l-Aziz Çâviş, İfkinin Hayât-ı Beşerde Açtığı Rahneler, Müterci-
mi: Mehmed Âkif, Tedkikât ve Te'lîfât-ı İslâmiyye
Neşriyâtı'ndan, Aded- IV., Ankara 1939-1341
(1923), 68 sayfa.
4. Anglikan Kilise'sine Cevap. Mütercimi: Mehmed Âkif, Türkiye Büyük Millet
Meclisi Hükûmeti Umûr-ı Şer'iyeye ve Evkaf Nezâ-
reti Tetkikat ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Hey'eti
Neşriyâtı-IX., İst., 1339-41(1923), Evkâf-ı İslâ-
miyye Mat. 290 sayfa.
5. Hazret-i Ali Diyor ki, Dinayet İşleri Başkanlığı Yayınları- 31/37 An-
kara, Güven Basımevi, 1954, 25 sayfa; sonunda lu-
gatça eklenmiştir. S.27-35. "Anglikan Kilisesi'ne
Cevap adlı eserden iktibâs edilmiştir.
6. Anglikan Kilisesi'ne Cevap. Sâdeleştiren: Süleyman Ateş, Dinâyet İşleri
Başkanlığı Yayınları, Ankara 1974, Ayyıldız Mat.
A.Ş., 199 sayfa.
7. Mehmed Âkif Ersoy, Safahat Şairi, Kur'ândan Ayetler ve Nesirler. Top-
layan Ekler, ve Notlar İlâvesiyle Neşreden: Ömer
Rıza Doğrul, Din ve Felsefe Serisi-1., İst. 1944
Yüksel Yayınevi 375 s.
8. Kur'ân'dan Âyetler ve Mev'izalar. Derleyen: Avukat Suad Zühdi Özalp,
Ankara, 1969, 238 sayfa.
9. Kastamonu'da Nasrullah Kürsüsünde, Diyârbekir, 1337(1921), Vilâyet Mat.
32 Sayfa.
10. Mehmed Âkif İttihad Yaşatır, Yükseltir, Tefrika Yakar Öldürür. Bedir
Yayınevi, İst., 1391-1972,
Not: Bir vaazdan ibaret olan bu eser daha önce
"Mevaiz'i Diniyye İst. 1328" adlı kitapta yer
almıştır. s. 61-67.

B) ÂKİF'İN S İ R A T - İ M Ü S T A K İ M v e S E B İ L Ü ' R -
R E Ş A D ' d a k i D i ğ e r Ç a l ı ş m a l a r ı :

1- AKİF'İN MAKALELERİ:

"Darü'l-Fünûn Talebesine Mühim Bir Tebşir ". Sırat-ı Müstakim,
Cilt:1, Sayı: 13, 6 Teşrin-i Sâni 1324, s. 198-199

"Mukalitleği de Yapamıyoruz", Sırât-ı Mustakim, c.3, Sayı 56
17 Eylül 1325, s. 54-55.

" Açık Mektup" Sırat-ı Müstakim, c. 111, Sayı 78, 18 Şubat 1325
s. 409-410.

" Eski Hâtıralar" .Sırât-ı Müstakim, c 1V, Sayı 85, 8 Nisan 1326
s. 114-116

"Musâhabe" . Sırât-ı Müstakim, c. 4, Sayı 86 15 Nisan 1326 s.131-3.

"Eban ile Arabi ". Sırât-ı Müstakim, c. 4, Sayı 88, 29 Nisan 1326 s.
170-171.

"Eski Hatıralar". Sırât-ı Müstakim, c.4, Sayı 6 Mayıs 1326 Sayı 89.188.

"Cemâletdin-i Efgâni". Sırât-ı Müstakim c.4, Sayı 90, 13 Mayıs 1326
s. 207-208

"Hasb-i Hâl". Sırât-ı Müstakim, c.4, Sayı 91, 20 Mayıs 1326 s.222-223.

"Hasb-i Hâl". Sırât-ı Müstakim, c.4, Sayı 92, 27 Mayıs 1326 s.237-238.

"Hasb-i Hâl". Sırât-ı Müstakim, c.4, Sayı 93, 3 Haziran 1326, s.263-264.

"Hangisi Şiir?". Sırât-ı Müstakim, c.4, Sayı 94, 10 Haziran 1326, s.272

"Hasbi-Hâl", Sırât-ı Müstakim, c.4, Sayı 95, 17 Haziran 1326, s.290-1

"Hasb-i Hâl". Sırât-ı Müstakim, c.4, Sayı 96, 24 Haziran 1326 s.304-305

"Gayet Mühim Bir Eser". Sırât-ı Müstakim, c.4, Sayı 97, 1 Temmuz 1326
s. 322-323.

"Hasb-i Hâl". Sırat-ı Müstakim, c.4, Sayı 98 8 Temmuz 1326, s.304-1

"Hoca Vakfı'nın Kıtası". Sırât-ı Müstakim, c.4, Sayı 99, 15 Temmuz 1326
s.354.

"Hasb-i Hâl". Sırât-ı Müstakim, c.4, Sayı 101, 29 Temmuz 1326, s.384.

"Hasb-i Hâl". Sırât-ı Müstakim, c.4, Sayı 102, 5 Ağustos 1326 s. 403

"Hasb-i Hâl". Sırât-ı Müstakim, c.5, Sayı 107, 9 Eylül 1326, s.37-8

"Hasb-i Hâl". Sırât-ı Müstakim, c 5, Sayı 108, 16 Eylül 1326, s. 59

"Eski Hatıralar". c,5. Sırât-ı Müstakim, Sayı 109, 23 Eylül 1326 s.

73- 74

"Letâif-i Arab'dan". Sırât-ı Müstakim, c.5, Sayı 110, 29 Eylül 1326, s. 88-89.

"Yeni Bir Mektep Kitabı". Sırât-ı Müstakim, c.5, Sayı 111, 8 Teşrin-i evvel 1326, s. 115-116

"Musahabe-yi Edebiye". Sırât-ı Müstakim, c.5, Sayı 111, 8 Teşrin-i evvel 1326, s. 117-118

"Kolereya Dair". Sırât-ı Müstakim, c.5, Sayı 115, 4 Teşrin-i sâni 1326, s. 178-179.

"Kişizâdeler- Litâif-i Arabdan". Sırât-ı Müstakim, c.5, Sayı 115, 4 Teşrin-i Sâni 1326, s. 181-182

"Hasb-i Hâl: Sa'di". Sırât-ı Müstakim, c.5, Sayı 118, 25 Teşrin-i sâni 1326, s. 227-228

"Eski Hâtıralar". Sırât-ı Müstakim, c.5, Sayı 123, 30 Kânûn-u evvel, 1326, s. 311-312.

"Hasb-i Hâl". Sırât-ı Müstakim, c.6, Sayı 147, 16 Haziran 1327, s. 257-259.

"El-Hansâ'". Sırât-ı Müstakim, c.7, Sayı 157, 25 Ağustos 1327, s.5-6.

"Edebiyât Bahisleri" İnsâd". Sırât-ı Müstakim, c.7, Sayı 179, 26 Kânûn-u Sâni 1327, s. 358-360

"Edebiyât Bahisleri: Tasvir". Sırât-ı Müstakim, c.7, Sayı 181, 9 Şubat 1327, s. 391-392.

"Edebiyât Bahisleri : Teşbih ". Sırât-ı Müstakim, c.7, Sayı 182, 16 Şubat 1327, s. 407-408.

"Edebiyat". Sırât-ı Müstakim, Semilü'r-Reşâd, c.1-8, Sayı 1-183,
24 Şubat 1327, s. 9-10.

"Edebiyat Bahisleri: İntikâd". Semilü'r-Reşâd, c.1-8, Sayı 2-184,
1 Mart 1328, s. 21-22.

"Edebiyat Bahisleri: Plân". Sebilü'r-Reşâd, c.1-8, Sayı 21-203,
12 Temmuz 1328, s. 397-398.

"Plân". Sebilü'r-Reşâd, c.1-8, Sayı 22-204, 19 Temmuz 1328, s.416-7.

"Edebiyat Bahisleri: İcâd- Mevzû". Sebilü'r-Reşâd, c.2-9, Sayı 27-
209, 23 Ağustos 1328, s.6-8.

"Edebiyat Bahisleri: Muhayyileyi İşletmek". Sebilü'r-Reşâd, c.2-9,
Sayı 28-210, 30 Ağustos 1328, s.23-24.

"Hasb-i Hâl". Sebilü'r-Reşâd, c.2-9, Sayı 29-221, 22 Teşrin-i sâni,
1328, s. 232-233.

"Makâlât". Sebilü'r-Reşâd, c. 2-9, Sayı 43-225, 20 Kânün-u evvel
1328, s.300-302.

"Hasb-i Hâl". Sebilü'r-Reşâd, c.2-9, Sayı 45-227, 3 Kânün-u sâni
1328, s. 336-337.

"Hasb-i Hâl". Sebilü'r-Reşâd, c.10, Sayı 248, 30 Mayıs 1329, s.221.

"Merhûm KÂMİL". S.Reşâd, c.15, sayı 374, 17 Teşrin-i evvel 1334, s.196.

"Köy Hocası". S.Reşâd, c.15, Sayı 382, 12 Kânün-u evvel 1334, s.331

"(Sansürün Tamamen Çizdiği Makâle)". S.Reşâd, c.16, Sayı 402, 3 Nisan
1335, s.118-120.

"İslâmlaşmak". S.Reşâd, c.16, Sayı 404, 10 Nisan 1335, s.132-133.

"Cevap". S.Reşâd, c.19, Sayı 481, 21 Mayıs 1337, s. 131.

2- ÂKİF'İN SAFAHÂT'A ALMADIĞI ŞİİRLER:

"Tercümedir". Sırât-ı Müstakim, c.1, Sayı 20, 29 K.evvel 1324

s. 312

"Hersekli Ârif Hikmet". S.Müstakim, c.2, Sayı 27, 12 Şubat 1324

s. 6-8.

"Sırât-ı Müstakim". S.Müstakim, c.2, Sayı 38, 14 Mayıs 1325, s.181.

"(Bayram)". S.Müstakim, c.3, Sayı 58, 1 Teşrin-i evvel 1325, s.81.

"(Kurban Bayramı)". S.Müstakim, c.3, 10 Kânun-u evvel 1325, Sayı 68

s.241.

"(Şiraz'da Bir Arkadaşa)". S.Müstakim, c.5, Sayı 80, 4 Mart 1326

s.28.

"(Mevlid-i Sa'âdet)". S.Müstakim, c.4, Sayı 81, 11 Mart 1325, s.41

"(Âyet)". S.Müstakim, c.4, Sayı 98, 8 Temmuz 1326, s.323

"(Ramazân)". S.Müstakim, c.5, Sayı105, 26 Ağustos 1326, s.1.

"(Bayram)". S.Müstakim, c.5, Sayı 109, 23 Eylül 1326, s.71.

"(Hâsb-i Hâl)". S.Müstakim, c.5, Sayı 129, 10 Şubat 1326, s.407-408.

"(Mevlid-i Sa'âdet)". S.Müstakim, c.6, Sayı 132, 3 Mart 1327, s.17.

"(Âyet)". S.Müstakim, c.6, Sayı 156, 18 Ağustos 1327, s.401

"Cenk Şarkısı". S.Reşâd, c.9, Sayı 215, 4 Teşrin-i evvel 1328, s.121.

"Yarası olmayan Kocunmasın". S.Reşâd, c.2-9, Sayı 40-222, 29 Teşrini
sânî 1328, s.249

"Berlin Hâtıraları- Tefik Fikret'e Karşı-". S.Reşâd, c.15, Sayı 367,
29 Ağustos 1334, s.41-42.

"İSTİKLÂL MARŞI". S.Reşâd, c.15, Sayı 368, 17 Şubat 1337, s.305.

3- ÂKİF'İN DİNİ TEFSİR VE TERCÜME ÇALIŞMALARI:

"Tefsir-i Şerif". Sebilü'r-Reşâd, c.1-8, Sayı 1-183, 24 Şubat

1327 s. 5-6.

"Tefsir-i Şerif". S.Reşâd, c.1-8, Sayı 2-184, 1 Mart 1328, s.17-18.

"Tefsir-i Şerif". S.Reşâd, c.1-8, Sayı 3-185, 8 Mart 1328, s.33-34.

"Tefsir-i Şerif". S.Reşâd, c.1-8, Sayı 4-186, 15 Mart 1328, s.53-54.

"Tefsir-i Şerif". S.Reşâd, c.1-8, Sayı 5-187, 22 Mart 1328, s.73-74.

"Tefsir-i Şerif". S.Reşâd, c.1-8, Sayı 6-188, 29 Mart 1328, s.93-94.

"Tefsir-i Şerif". S.Reşâd, c.1-8, Sayı 7-189, 5 Nisan 1328, s.113-114.

"Tefsir-i Şerif". S.Reşâd, c.1-8, Sayı 8-190, 12 Nisan 1328, s.133-34.

"Tefsir-i Şerif". S.Reşâd, c.1-8, Sayı 9-191, 19 Nisan 1328, s.153-154.

"Tefsir-i Şerif". S.Reşâd, c.1-8, Sayı 10-192, 26 Nisan 1328, s.173-

174.

"Tefsir-i Şerif". S.Reşâd, c.1-8, Sayı 11-193, 3 Mayıs 1328, s.193-194.

"Tefsir-i Şerif". S.Reşâd, c.1-8, Sayı 12-194, 10 Mayıs 1328, s.213.14.

"Tefsir-i Şerif". S.Reşâd, c.1-8, Sayı 13-195, 17 Mayıs 1328, s.233.34.

"Tefsir-i Şerif". S.Reşâd, c.1-8, Sayı 14-196, 24 Mayıs 1328, s.253.4.

"Tefsir-i Şerif". S.Reşâd, c.1-8, Sayı 15-197, 31 Mayıs 1328, s.273.74.

"Tefsir-i Şerif". S.Reşâd, c.1-8, Sayı 16-198, 7 Haziran 1328, s.293.4.

"Tefsir-i Şerif". S.Reşâd, c.1-8, Sayı 17-199, 14 Haziran 1328, s.313.

4.

"Tefsir-i Şerif". S.Reşâd, c.1-8, Sayı 19-201, 28 Haziran 1328, s.363.

4.

"Tefsir-i Şerif". S.Reşâd, c.1-8, Sayı 20-202, 5 Temmuz 1328, s.373.4.

"Tefsir-i Şerif". S.Reşâd, c.1-8, Sayı 21-203, 12 Temmuz 1328, s.393.94.

"Tefsir-i Şerif". S.Reşâd, c.1-8, Sayı 22-204, 19 Temmuz 1328, s.413.14.

"Tefsir-i Şerif". S.Reşâd c.1-8, Sayı 24-206, 2 Ağustos 1328, s.453.54.

"Tefsir-i Şerif". S.Reşâd, c.1-8, Sayı 25-207, 9 " 1328, s.473.

"Tefsir-i Şerif". S.Reşâd, c.1-8, Sayı 26-208, 16 Ağustos 1328,
s.493.4.

"Tefsir-i Şerif". S.Reşâd, c.1-8, Sayı 27-209, 23 Ağustos 1328,
s. 4.

"Tefsir-i Şerif". S.Reşâd, c.1-8, Sayı 28-210, 30 Ağustos 1328, s.21-22.

"Tefsir-i Şerif". S.Reşâd c.1-8, Sayı 29-211, 6 Eylül 1328, s.41-42.

"Tefsir-i Şerif". S.Reşâd, c.1-8, Sayı 30-212, 13 Eylül 1328, s.62-63.

"Tefsir-i Şerif". S.Reşâd, c.2-9, Sayı 21-313, 20 Eylül 1328, s.71-72.

" " " " " , c.2-9, " 32-214, 27 " 1328, s.101-102.

" " " " " , c.2-9, " 38-220, 15 T.Sâni 1328, s.213.4.

" " " " " , c.2-9, " 41-223, 6 K.Evel 1328, s.261-2.

" " " " " , c.2-9, " 42-224, 13 " 1328, s.277-8.

"Süre-i Enfâl". Âyet 24-25". S.Reşâd, c.2-9, Sayı 48-230, 24.sâni 328,
s.373-376.

"Süre-i Necm: Âyet 39". S.Reşâd, c.2-9, Sayı 49-231, 31 K.Sâni 1328,
s.389-395.

"Süre-i Ankebüt: Âyet 69," S.Reşâd, c.2-9, Sayı 50-232, 7 şubat 1328,
s.405-408.

"Tefsir-i Şerif". S.Reşâd,c.10, Sayı 242, 18 Nisan 1329, s.121-123.

" " " " , c.10, Sayı 257, 1.Ağustos 1329, s.365.

" " " " , c.10, " 258, 8 " 1329, s.381.

" " " " , c.10, " 259, 15 " 1329, s.397.

" " " " , c.10, " 428, 10 Temmuz 1325, s. 61.

"Süre". S.Reşâd, c.18, Sayı 458, 12 şubat 1336, s. 183-186.

"Süre". " c.18, " 464, 25 T.sâni 1336, s.249-259.

"Süre". " c.18, " 465, 13 K.evvel 1336, s.267-272.

"Süre". " c.18, " 466, 13 " 1336, s.278-282.

"Süre". " c.18, " 467, 3 şubat 1337, s.293-296.

"Hıristiyanlık Ve Müslümanlık". S.Müstakim, c.2, Sayı 51, 13 Ağustos 1325, s. 389-392.

"Vahdet-i İslâmiye". S.Müstakim, c.2, Sayı 52, 20 Ağustos 1325, s. 401-403.

"Vahdet-i İslâmiye Ve Hâkimiyet". S.Müstakim, c.3, Sayı 53 27 Ağustos 1325, s. 3-5.

"Cinsiyet ve Diyânet-i İslâmiye ". S.Müstakim, c.3, Sayı 54, 3 Eylül 1325, s. 19-21.

"Taassup". S.Müstakim, c.3, Sayı 55, 10 Eylül 1325, s.33-37.

"Lâf Ne Kadar Çok da İş Ne Kadar Az". S.Müstakim, c.3, Sayı 72, 7 Kânûn-u sâni 1325, s.307-309.

2) Muhammed Ferid Vecdi'den Yaptığı Tercümeler:

"El-Müebbed'e Cevap". S.Müstakim, c.2, Sayı 42, 11 Haziran 1325, s. 242-244.

"Bütün Âlem-i İslâma Açık Mektup". S.Müstakim, c.2, Sayı 43, 18 Haziran 1325, s. 257-259.

3) Azimzâde Refik'den Yaptığı Tercümeler:

"Müslümanlıkta Ferdin Hâkimiyeti İle Cemâatin Hâkimiyeti", S.Müstakim, c.4, Sayı 82, 17 Mart 1326, s.59-61.

"Müslümanlıkta Ferdin Hâkimiyeti ile Cemâatin Hâkimiyeti", S.Müstakim, c.4, Sayı 83, 24 Mart 1326, s.85-86.

"Müslümanlıkta Ferdin Hâkimiyeti ile Cemâatin Hâkimiyeti", S.Müstakim, c.4, Sayı 85, 1 Nisan 1326, s.99-102.

4) Abdü'l-Aziz Çavuş'den Yaptığı Tercümeler :

"Hilâfet-i İslâmiye". Sebilü'r Reşad, c.14, Sayı 353, 28 Nisan 1332, s.113-120.

B) Tercüme Ettiği Kitaplar:

1) Muhammed Ferid Vecdî'den Yaptığı Tercümeler:

a) Müslüman Kadını:

- "Müslüman Kadını". S.Müstakîm, c.1, Sayı 3, 27 Ağustos 1324, s. 42-45.
- "Müslüman Kadını". S.Müstakîm, c.1, Sayı 4, 4 Eylül 1324, s.57-60.
- "Müslüman Kadını". S.Müstakîm, c.1, Sayı 5, 11 Eylül 1324, s.76-79.
- "Müslüman Kadını". S.Müstakîm, c.1, Sayı 6, 18 Eylül 1324, s.90-93.
- "Müslüman Kadını". S.Müstakîm, c.1, Sayı 7, 25 Eylül 1324, s.103-107.
- "Müslüman Kadını". S.Müstakîm, c.1, Sayı 8, 2 Teşrîn-i evvel 1324, s. 122-127.
- "Müslüman Kadını". S.Müstakîm, c.1, Sayı 9, 9 Teşrîn-i evvel 1324, s. 139-142.
- "Müslüman Kadını". S.Müstakîm, c.1, Sayı 10, 14 T.evvel, 1324, s. 156-169.
- "Müslüman Kadını". S.Müstakîm, c.1, Sayı 11, 23 T.evvel, 1324, s. 173-176.
- "Müslüman Kadını". S.Müstakîm, c.1, Sayı 12, 30 T.evvel 1324, s. 186-188.
- "Müslüman Kadını". S.Müstakîm, c.1, Sayı 13, 6 T.sânî 1324, s.203.5.
- "Müslüman Kadını". S.Müstakîm, c.1, Sayı 14, 13 T.sânî 1324, s.218-220.
- "Müslüman Kadını". S.Müstakîm, c.1, Sayı 15, 20 T.sânî 1324, s. 234-236.
- "Müslüman Kadını". S.Müstakîm, c.1, Sayı 16, 27 T.sânî 1324, s.252-255.
- "Müslüman Kadını". S.Müstakîm, c.1, Sayı 17, 5 K.evvel 1324, s.269-270.

"Müslüman Kadını". S.Müstakîm, c.1, Sayı 18, 11 K.evvel 1324,
s. 285-286.

"Müslüman Kadını". S.Müstakîm, c.1, Sayı 19, 18 K.evvel 1324,
s. 303-304.

b- Hadîkâ-yı Fikriye :

"Hadîkâ-yı Fikriye". S.Müstakîm, c.2, Sayı 27, 12 Şubat 1324, s.12-13.

"Hadîkâ-yı Fikriye". S.Müstakîm, c.2, Sayı 28, 19 Şubat 1324, s.27-30.

"Hadîkâ-yı Fikriye". S.Müstakîm, c.2, Sayı 29, 26 Şubat 1324, s.42-44.

"Hadîkâ-yı Fikriye". S.Müstakîm, c.2, Sayı 30, 5 Mart 1325, s.59-60

"Hadîkâ-yı Fikriye". S.Müstakîm, c.2, Sayı 31, 12 Mart 1325, s.76-77.

"Hadîkâ-yı Fikriye". S.Müstakîm, c.2, Sayı 32, 19 Mart 1325, s.91-94.

"Hadîkâ-yı Fikriye". S.Müstakîm, c.2, Sayı 33, 26 Mart 1325, s.108-110.

"Hadîkâ-yı Fikriye". S.Müstakîm, c.2, Sayı 34, 20 Nisan 1325, s. 123-
124.

"Hadîkâ-yı Fikriye". S.Müstakîm, c.2, Sayı 35, 23 Nisan 1325, s.138-
139.

"Hadîkâ-yı Fikriye". S.Müstakîm, c.2, Sayı 36, 30 Nisan 1325, s.153-
155.

"Hadîkâ-yı Fikriye". S.Müstakîm, c.2, Sayı 37, 7 Mayıs, 1325, s.167-
170.

"Hadîkâ-yı Fikriye". S.Müstakîm, c.2, Sayı 38, 14 Mayıs, 1325, s.185-
187.

"Hadîkâ-yı Fikriye". S.Müstakîm, c.2, Sayı 39, 21 Mayıs 1325, s.205-
207.

"Hadîkâ-yı Fikriye". S.Müstakîm, c.2, Sayı 40, 28 Mayıs 1325, s.221-
222.

"Hadîkâ-yı Fikriye". S.Müstakîm, c.2, Sayı 41, 4 Haziran 1325, s.238
240.

"Hadîkâ-yı Fikriye". S.Müstakîm c.2, Sayı 42, 11 Haziran 1325,
s. 267-269.

"Hadîkâ-yı Fikriye". S.Müstakîm, c.2, Sayı 43, 18 Haziran 1325,
s. 284-286.

"Hadîkâ-yı Fikriye". S.Müstakîm, c.2, Sayı 44, 25 Haziran 1325,
s. 299-301.

"Hadîkâ-yı Fikriye". S.Müstakîm, c.2, Sayı 45, 2 Temmuz 1325, s.
318-320.

"Hadîkâ-yı Fikriye". S.Müstakîm, c.2, Sayı 46, 9 Temmuz 1325, s.
318-320.

"Hadîkâ-yı Fikriye". S.Müstakîm, c.2, Sayı 47, 16 Temmuz 1325, s.
350-352.

"Müslümanlıkla Medeniyet". s.Müstakîm c.5, Sayı 126, 20 Kânûn-u sâni
1326, s. 355-359.

"Müslümanlıkla Medeniyet". S.Müstakîm, c.5, Sayı 128, 3 şubat 1326,
s.388-390.

"Müslümanlıkla Medeniyet". S.Müstakîm, c.5, Sayı 129, 10 şubat 1326,
s. 404-405.

"Müslümanlıkla Medeniyet". S.Müstakîm, c.5, Sayı 130, 17 şubat 1326,
s. 425-426.

"Müslümanlıkla Medeniyet". S.Müstakîm, c.5, Sayı 131, 24 şubat 1326,
s. 6.7.

"Müslümanlıkla Medeniyet". S.Müstakîm, c.6, Sayı 132, 3 Mart 1326,
s.23.

"Müslümanlıkla Medeniyet". S.Müstakîm, c.6, Sayı 134, 17 Mart 1326,
s.54-55.

"Müslümanlıkla Medeniyet". S.Müstakîm, c.6, Sayı 135, 24 Mart 1326,
s. 69-70

"Müslümanlıkta Medeniyet", S.Müstakîm, c.6, Sayı 136, 31 Mart 1326, s.86-88.

"Müslümanlıkta Medeniyet", S.Müstakîm, c.6, Sayı 137, 7 Nisan 1326, s. 103-104.

"Müslümanlıkta Medeniyet". S.Müs. c.6, Sayı 138, 14 Nisan 1326, s. 117-118.

"Müslümanlıkta Medeniyet". S.Müs. c.6, Sayı 141, 5 Mayıs 1327, s. 163-164.

"Müslümanlıkta Medeniyet". S.Müs. c.6, Sayı 142, 12 Mayıs 1327, s. 181-182.

"Müslümanlıkta Medeniyet". S.Müs. c.6, Sayı 143, 19 Mayıs 1327, s.201.

"Müslümanlıkta Medeniyet". S.Müs. c.6, Sayı, 144, 26 Mayıs 1327, s.214.

"Müslümanlıkta Medeniyet". S.Müs. c.6, Sayı 146, 9 Haziran 1327, s.

243-244.

"Müslümanlıkta Medeniyet". S.Müs. c.6, Sayı 149, 30 Haziran 1327, s.

291-292.

"Müslümanlıkta Medeniyet". S.Müs. c.6, Sayı 150, 7 Temmuz 1327, s.

305-306.

"Müslümanlıkta Medeniyet". S.Müs. c.6, Sayı 151, 14 Temmuz 1327, s.

323-324.

"Müslümanlıkta Medeniyet". S.Müs. c.6, Sayı 152, 21 Temmuz 1327, s.337.

"Müslümanlıkta Medeniyet". S.Müs. c.6, Sayı 153, 27 Temmuz 1327, s.353.

"Müslümanlıkta Medeniyet". S.Müs. c.6, Sayı 154, 4 Ağustos 1327, s.369.

"Müslümanlıkta Medeniyet". S.Müs. c.6, Sayı 155, 11 Ağustos 1327, s.

386-387.

"Müslümanlıkta Medeniyet". S.Müs. c.6, Sayı 156, 18 Ağustos 1327, s.

401-402.

"Müslümanlıkta Medeniyet". S.Müs. c.6, Sayı 158, 1 Eylül 1327, s.19-20.

"Müslümanlıkta Medeniyet". S.Müs. c.7, Sayı 159, 8 Eylül 1327, s. 35-36.

"Müslümanlıkta Medeniyet". S.Müs. c.7, Sayı 161, 22 Eylül 1327, s. 66-67.

"Müslümanlıkta Medeniyet". S.Müs. c.7, Sayı 162, 29 Eylül 1327, s. 83-84.

"Müslümanlıkta Medeniyet". S.Müs. c.7, Sayı 163, 6 Teşrin-i evvel 1327, s. 97-98.

2) Şeyh Muhammed Abduh'tan Yaptığı Tercümeler :

a- Hanûtu Ve İslâm :

"Hanûtu ile Şeyh Muhammed Abduh'un Münâkaşası". S.Müstakîm, c.3, Sayı 57, 24 Eylül 1325, s. 66-67.

"Hanûtu ile Şeyh Muhammed Abduh'un Münâkaşası". S.Müstakîm, c.3, Sayı 58, 1 Teşrin-i evvel 1325, s. 89-90.

"Hanûtu ile Şeyh Muhammed Abduh'un Münâkaşası". S.Müstakîm, c.3, Sayı 59, 8 Teşrin-i evvel 1325, s. 102-104.

"Hanûtu ile Şeyh Muhammed Abduh'un Münâkaşası". S.Müstakîm, c.3, Sayı 60, 15 Teşrin-i evvel 1325, s. 116-118.

"Şeyh Muhammed Abduh'un Hanûtu'ya Cevabı". S.Müstakîm, c.3, Sayı 61, 22 Teşrin-i evvel 1325, s. 129-131.

"Şeyh Muhammed Abduh'un Hanûtu'ya Cevabı". S.Müstakîm, c.3, Sayı 62, 29 Teşrin-i evvel 1325, s. 145-147.

"Şeyh Muhammed Abduh'un Hanûtu'ya Cevabı". S.Müstakîm, c.3, Sayı 63, 5 Teşrin-i sâni 1325, s. 162-166.

"Hanûtu Ve İslâm". S.Müstakîm, c.3, Sayı 64, 12 Teşrin-i sâni 1325, s. 177-179.

"Hanûtu Ve İslâm". S.Müstakîm, c.3, Sayı 68, 10 Kânûn-u evvel 1325, s. 241-242.

"Hanûtu ve İslâm". S.Müstakîm, c.3, Sayı 69, 17 Kânûn-u evvel 1325, s.257-259.

"Hanûtu Ve İslâm". S.Müstakîm, c.3, Sayı 70, 24 Kânûn-u evvel 1325, s. 273-274.

"Hanûtu Ve İslâm". S.Müstakîm, c.3, Sayı 71, 31 Kânûn-u evvel 1325, s. 293-295.

b- "Asr" Sûre-i Celîlesinin Tefsîri:

"Asr" Sûre-i Celîlesinin Tefsîri". S.Müstakîm, c.3, Sayı 73, 14 Kânûn-u sâni, 1325, s. 323-324.

"Asr" Sûre-i Celîlesinin Tefsîri". S.Müstakîm, c.3, Sayı 74, 21 Kânûn-u sâni, 1325, s. 349-351.

"Asr" Sûre-i Celîlesinin Tefsîri". S.Müstakîm, c.3, Sayı 75, 28 Kânûn-u sâni, 1325, s. 355-357.

"Asr" Sûre-i Celîlisinin Tefsîri". S.Müstakîm, c.3, Sayı 76, 4 Şubat 1325, s. 372-374.

"Asr" Sûresinin Tefsîri". S.Müstakîm, c.3, Sayı 77, 11 Şubat 1325, s. 388.

3) Abdü'l-Aziz Çaviş'ten Yaptığı Tercümeler :

"Âlem-i İslâmın Hastalıkları Ve Çareleri". S.Reşad, c.14, Sayı 357, 7 Temmuz 1334, s. 145-149.

"Âlem-i İslâmın Hastalıkları Ve Çareleri". S.Reşad, c.14, Sayı 358, 14 Temmuz 1334, s. 158-162.

"Âlem-i İslâmın Hastalıkları Ve Çareleri". S.Reşad, c.14, Sayı 359, 21 Temmuz 1334, s. 171-175.

"Âlem-i İslâmın Hastalıkları Ve Çareleri". S.Reşad, c.14, Sayı 360, 28 Temmuz 1334, s. 184-187.

"Âlem-i İslâmın Hastalıkları Ve Çareleri". S.Reşad, c.14, Sayı 361, 1 Ağustos 1334, s. 200-204.

"Âlem-i İslâmın Hastalıkları ve Çareleri". S.Reşâd, c.14, Sayı 364, s.261-264, 8 Ağustos 1334.

"Âlem-i İslâmın Hastalıkları ve Çareleri". S.Reşâd, c.14, Sayı 365, 15 Ağustos 1334, s.8-12.

"Âlem-i İslâmın Hastalıkları ve Çareleri". S.Reşâd, c.14, Sayı 366, 22 Ağustos 1334, s. 26-28.

"Âlem-i İslâmın Hastalıkları ve Çareleri". S.Reşâd, c.14, Sayı 367, 29 Ağustos 1334, s. 49-52.

4) Sa'id Hâlim Paşa'dan Yaptığı Tercümeler:

a- İslâm'da Teşkilât-ı Siyâsiye :

"İslâm'da Teşkilât-ı Siyâsiye". S.Reşâd, c.19, Sayı 493, 26 Şubat 1338, s. 264.

"İslâm'da Teşkilât-ı Siyâsiye". S.Reşâd, c.20, Sayı 495 10 Mart 1338, s. 2-5.

"İslâm'da Teşkilât-ı Siyâsiye". S.Reşâd, c.20, Sayı 498, 1 Nisan 1338, s. 38-39.

"İslâm'da Teşkilât-ı Siyâsiye". S.Reşâd, c.20, Sayı 499, 8 Nisan 1338, s. 50-51.

"İslâm'da Teşkilât-ı Siyâsiye". S.Reşâd, c.20, Sayı 500, 15 Nisan, 1338, s. 62-63.

"İslâm'da Teşkilât-ı Siyâsiye". S.Reşâd, c.20, Sayı 501, 22 Nisan, 1338, s. 74-75.

b) İslâmlaşmak :

"İslâmlaşmak". S.Reşâd, c.15, Sayı 378, 14 T.Sânî 1334, s. 296

"İslâmlaşmak". S.Reşâd, c.15, Sayı 379, 22 T.sânî 1334, s. 301-3.

"İslâmlaşmak". S.Reşâd, c.15, Sayı 380. 29 T.sânî 1334, s. 309-11.

"İslâmlaşmak". S.Reşâd, c.15, Sayı 381, 5 K.evvel 1334, s.323-325.

II- HAKKINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR:

A- Kitaplar:

- Ahmed Cevad: Mehmed Âkif, Hayatı, Seçme Şiirleri, Numûne Bas., İst., 1937.
- Bilgegil, Prof.Dr.Kaya: Mehmed Âkif, Resmî Hal Tercümesi, Basılmamış Bazı Mektup ve Manzumeleri, Erzurum, Atatürk, Uni.Yay., 1973
- Cerrahoğlu, A: Mehmed Âkif, Bir İslâm Reformatörü İst., 1964, 112 s.
- Cumalıoğlu, Fehmi: Mehmed Âkif'in Hayatı ve Tefekkür Cephesi Ayyıldız Matbaası, Hilâl Yay., Edebiyat Servisi: 3 Ankara 1959.
- _____ : Mehmed Âkif'in Hayatı ve İstiklâl Marşı Sönmez Neşriyat ve Matbaacılık A.Ş., İst. 1962.
- Çantay, Hasan Basri: Âkif nâme, Ahmed Said Matbaası İst.1966 404 s.
- Düzdağ, M.Ertuğrul: Safahat Tetkikleri Mehmed Âkif'in Fikirleri, MED Yay., İst. 1979
- Erişirgil, Mehmet Emin: Mehmed Âkif, İslâmcı Bir Şairin Romanı Güzel İstanbul Mat.Ânk, 1956.5045.
- Eski, Mustafa: Milli Mücadele'de Mehmed Âkif Kastamonu'da Ankara, 1983
- Eşref Edib: Mehmed Âkif, Hayatı, Eserleri ve 70 Muah-
ririn Yazıları I.Cild, 712 s., İstanbul
1938, Marifet Mat.

Eşref Edib:

Mehmed Âkif, Hayatı, Eserleri ve 70 Muharirin Yazıları II.Cild, 322 s., İst.1939, Burhaneddin Mat.

_____:

İnkilâb Kargısında Âkif, Fikret, Gençlik-Tancılar Asarı İlmiyye Kütüphanesi, İst. 1940, 64 s.

_____:

Tevfik Fikret'i Beş Cepheden 40 Muharirin Tenkidleri Asarı İhriye K., İst., 1943, 645.

Güvemli, Zahir

Mehmed Âkif, Hayatı ve Sanatı, Şiirleri, İst.1953.

Kabaklı, Ahmet_:

Mehmed Âkif, Toker Yay. Nu: 1, İst.1972

Karaca, Mehmet Selim:

Âkif'e ve Fikret'e Dair, İst.1970.

Karakoç, M.Sezaî:

Mehmed Âkif, Diriliş Yayınları, İst.1974.

Kutay, Cemal:

Necid Çöllerinde Mehmed Âkif, İst., 1939, Ercan Matb.
Mehmed Âkif'in Kabri İçin, İst. 1937, Bozkurt Mat., 20 s.

Mehmed Âkif, Neşreden Yüksek Ziraat Ens. Talebe Cemiyeti, Ankara 1939, 96.s.

Mehmed Âkif, Ölümünün 10.Yılı, Neşreden MTTB, İst. 1946, Bozkurt Mat., 20 s.

Mehmed Âkif, Güvercin Kitaplar-Şiir Serisi II., Ank Emek Bas.1958, 16 s.

Mehmed Âkif, Milliyetçiler Derneği Neşriyatı, İst. 1961

Mehmed Âkif, Ölümünün 30. Yıldönümü, İkinci Kuva-yı Milliye Derneği Konya Şb.Neş., 1966

Mehmed Âkif, Hayatı Şahsiyeti, Seçme Şiirleri Ed.Yayınevi, Ankara 1970

- Mehmed Âkif, Armağanı (Doğumunun 101.Yılı),
MTTB, İst.1972.
- Mehmed Âkif Simpozyumu, H.Ü. Yay.Ank.1976,
163 s.
- Mithad Cemal (Kuntay): Mehmed Âkif , Semih Lütü Kitabevi İst.
1939, 450 s.
- _____ : İstiklâl Şairi Mehmed Âkif'in Şahsiyeti
ve İstiklâl Marşının Kabulü, Ülkü Kitabevi
İst.1944, 32 s.
- _____ : Mehmed Âkif ve Şiirleri, İst.1945 Şaka Mat.
56 s.
- Müstecabioğlu, Esat Âdil: Mehmed Âkif, Ferdî ve İctimaî Karakteri-
Vatanperverliği, Milliyetçiliği, Şairliği,
Ülkü Basımevi, İst.1937, 56 s.
- Nalbandoğlu, Muhiddin : İstiklâl Marşımızın Tarihi, İst.1964
_____ : Mehmed Âkif ve İstiklâl Marşı, İst.1981
- Orhon, Orhan Seyfi: Mehmed Âkif Hayatı ve Eserleri, İst.1937.
Cumhuriyet Mat.62. s.
- Ongun, Cemil Sena: Mehmed Âkif Hayatı ve Eserleri Şahsiyeti
ve İdealleri, İst. 1947 Sebat Bas., 112 s.
- Öksüz, Ahmet: Açıklama İstiklâl Marşı, İst.1982
- Öztürkmen, Neriman Malkoç: Mehmed Âkif-Safahat ve Mekân Şehir Matbaası,
İst.1958, 112...s.
Ölümünün 30.Yıldönümünde Mehmed Âkif, İkinci
Kuva-yı Milliye Derneği Konya Şb.Neşriyat
Nu: 1
- Sertel, Sabiha Zekeriya: Sehilürreşadçıya Cevap(Tevfik Fikret-Mehmed
Âkif Kavgası Münasebetiyle) Tan Mat.,İst.
1940, 56 s.

- _____ : Tevfik Fikret-Mehmed Âkif Kavgası, İst. 1940, Tan Mat., 20 s.
- Süleyman, Nazif: Mehmed Âkif, Şairin Zâtı ve Âsârı Hakkında Bazı Mâlûmat ve Tekkikat, İst.1924, Âmedî Mat, 164.s.
- Serdengeçti, Osman: Mevlâna ve Mehmed Âkif, Ank.1956 64.s.
- Sencer M-Salih N.: Mehmed Âkif, Bozkurt Basımevi, İst.1937.
- Tanaçar, Türkan: Mehmed Âkif'ten Bir Demet, İst.1970
- Tansel, Fevziye Abdullah: Mehmed Âkif Hayatı ve Eserleri Ank. Kütübhanesi Ed.Serisi; 2, Kanaat Kitabevi, İst. 1945.
- Tarlan, Prof.Dr.Ali Nihad: Mehmed Âkif, Tarhan 1348,
- _____ : Mehmed Âkif, His Life and Works, İst., 1968.
- _____ : Mehmed Âkif, Suhulet Bas.İst. 1938.
- _____ : Mehmed Âkif, Milliyetçiler Der.Neş.İst. 1957.(Nurettin Topçu ile Beraber)
- Timurtaş, F.Kadri: Ölümünün 25.Yıldönümünde Âkif ve Cemiyetimiz, İst.1962, Yağmur Yay.
- Topçu, Nurettin: Mehmed Âkif, İst.1970.
- Topçu, Semih: Âkif'i Yaşamak İstiyoruz, İst.1971.
- Türk Gençliği ve Mehmed Âkif: Neşreden: İst.Uni.Talebe Birliği, Hüsnü Tabiat Bas. İst.1944, 32. s.
- Vakkasoğlu, Vehbi: İslâm Şairi Mehmed Âkif, İst.1983
- Yaşar, Selâhaddin: Hayatı, Sanatı, Mücadelesi, Yeni Asya Yay., İst.1985
- Yücebaş, Hilmi: Bütün Cepheleriyle Mehmed Âkif, Dizerkonca Matbaası, İst., 1958, 240 s.

B- Diğer Yazılar:

- Adaoğlu, İhsan: "Mehmed Âkif ve Mesleği", Halkevi (Eskişehir),
Yıl: 11 Nu:767, 68, 2 Teş.-1.Kânun 1944,s.2-4.
- Ağabegüm, Aylâ: "Âkif'in Manzum Hikâyeleri," Türk Edebiyatı,
112 (3,85), 36-405.
- Ak, Mehmet Âkif: "Âkif'in Sanatı bugüne ne anlatıyor", Pınar,C.
6, S.72, Aralık-1977, s.2-16.
- Ak, Mehmet Âkif: "Âkif, Bir Romandaki Gibi", Pınar, C.7,S.73,
Ocak-1978, S.21-32.
- Akdemir, Ali Rıza: "Mehmed Âkif'in Ağlatan Çığlığı," Tarla Dergisi,
Yıl:1 S.2 İstanbul-1966, s.16-17.
Âkif Özel Sayısı Hareket Mecmuası, Nu:18,Aralık
1947
- Aksoy, Hasan: "Hayırla Anılan Âkif", Mücadele (Der), C.4, S.
8, s.1232, Aralık-1967.
- Akyol, Taha: "Doğu ve Batı Karşısında Mehmed Âkif", Türk
Edebiyatı, S.125, s.61-64,Mart 1984
- Akyüz, Prof.Dr.Kenan: "Mehmed Âkif Ersoy", Türk Kültürü, C.15,s.170,
s.1-14, Aralık 1976
- Ali Ekrem: "Mehmed Âkif"SR C.10, Nu:250, 25 Temmuz 1329
_____: "Mehmed Âkif(Hakkın Sesleri-İkinci Manzume)"
SR C.10, Nu:258 8 Ağustos 1329, s.385-388.
_____: "Mehmed Âkif'in Selma şiiri Hakkında" SR C.10,
Nu: 262, 5 Eylül 1329, s.21-23
_____: "Mehmed Âkif", SR C.10, Nu:263, 12 Eylül 1329
_____: "Mehmed Âkif'in Hasta Şi'ri-i Güzin-i hakkında
Tenkidât" SR, C.II, Nu:266, 3 Teşrinievvel 1329

- _____ : "Mehmed Âkif'in Meyhane Şiiri hakkında tenkidât," SR, C.II,Nu:269,24 Teşrinievvel 1329
- _____ : "Mehmed Âkif'in Meyhane Şi'ri Güzini Hakkında Tenkidat" SR C.II, Nu: 270, 31 Teşrinievvel 1329
- _____ : "Mehmed Âkif'in Seyfi Baba Şiiri Hakkında Tenkidât-ı edebiyeye", SR C II, Nu: 267, 12 Kanun- evvel 1329
- Almıla, Ayşe: "Mehmed Âkif'e dair bir kitap, Töre, S.57,s.44. 45.46, Şubat 1976
- "Ankara da Bir Sokağa" "Mehmed Âkif" adı verildi, Vatan, 31 Ekim 1949
- Arıkan, Erdem B.: İstiklâl Marşımız ve Mehmed Âkif, Öğretmen (Der.) S.267, s.3, Nisan 1971
- Arıç Sabahattin: "Mehmed Âkif Ersoy", Ülkücü Öğretmen, C.17, S. 201, s.12-15, 1976
- Arıbal, Celâl Davud: "Mehmed Âkif Bir Büyük Orta Pehlivanıydı", Zafer Gazetesi, 28 Aralık 1949
- Artan, Nurettin: "Mehmed Âkif ve Güzel İstanbul Türkçesi", Türk Dili (Der.) 1952, C.I, s.4
- Atalayer, Atıf: "Milli Şairimiz Âkif! Çağrı, C.12, S.120,s. 8, Ocak 1968
- Atay, Falih Rıfkı: "Şair Mehmed Âkif", Yedigün (Der.),C.8, S.202 s.4.
- Ayasbeyoğlu, Sabit: "Mehmed Âkif'in Safahat'ta bulunmayan bir şiiri üzerine", İslâm Medeniyeti(Mec.),Yıl:1 S.9, s.19-24, Nisan 1968.
- Aykan, Necati: "Hayatı ve Hatırlarıyla Âkif", Pınar,C.6,S.72, s.33-42.

- Aykut, Şeref: "Âkif Edine'de", Yedigün, Nu:201, Kânunısani 937.
- Ayvazoğlu, Beşir: "İstiklâl Marşı Tarihi ve Marşı", İstanbul 1986.
- Ayverdi, Sâmiha: "Mehmed Âkif, Türk Edebiyatı", S.123, s.29, Haziran 1984.
- Bal, Halis: "Âkif'in Gözüyle Gençlik", Konevi, C.II, S.16 s.31.
- Balcıoğlu, H.Rahmi: "Zirvedeki Şair", Tarla(Der.), Yıl:1, S.12, Aralık 1966.
- Banarlı, Nihad Sâmi: "Milli Şair Olarak Âkif", Bilgi(Mec.), C.XX, S.236-237, s.5, Ocak-Şubat 1967.
- Banarlı, Nihad Sâmi: "Korkma Sönmez", Hayat Tarih Mecmuası, Nu:12, Ocak 1967
- _____ : "İstiklâl Marşı'nın Mânâsı", Kubbealtı Akademi Mecmuası, Yıl:3, S.4, s.17, Ekim 1974.
- _____ : "İstiklâl Marşı'nın Mânâsı", Ankara Ticaret Odası, Dergisi, S.12, s.19-24, Aralık 1974.
- _____ : "İstiklâl Marşı'nın Mânâsı", Milli Eğitim, C.3, S.31-33, s.57-63, 1975.
- Başaran, Bekir Oğuz: "Tarihlerle Âkif'in Biyografisi", Küçük Dergi, C.2, Şubat 1981, s.10-11.
- Bayburtlu, Mustafa: "Şanlı Âkif'e", İslâm Medeniyeti Mecmuası, Nu: 18, 26 Şubat 1969, s.18.
- Baykurt, Şenol: "Âkif'in Gördüğü ve Özlediği Türk Milleti", Konevi, C.II, s.21-24.

- Bilgegil, Prof.Dr.M.Kaya: "Mehmed Âkif Resmi Hâl Tercümesi,basılmamış bazı mektup ve manzumeler",Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, S.3,s.1-34, Ekim 1971.
- _____ : "İstiklâl Marşı'nın 50.kabul yıldönümü münasebetiyle Osmanlı Devleti'nin fenâ durumu karşısında Mehmed Âkif'in gençlere gösterdiği yol", Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fak.Araştırma Dergisi, S.2, s.17-42, Nisan 1971.
- Binark, İsmet: "Mehmed Âkif'in fikri cephesi ve gayesi", Önasya, C.3, S.28, s.2-20, Aralık 1967.
- Bolay, S.Hayri: "Dinsizlik Dindarlık Yönünden Âkif-Fikret Mücadelesi",Türk Yurdu, C.3, S.6, Ankara 1963.
- Bumin, Dr.Mecit: "Mehmed Âkif'in cenazesi ile ilgili bir hatıra", Türk Edebiyatı, S.112, s.41, Mart 1985.
- Celâl Sâhir(Erozan): Safahat hakkında, SF,1911, C.XLI, S.1052.
- Cenap Şehabeddin: "Safahat Mübdi'i Mehmed Âkif",İslâm Düşüncesi, C.I, s.16-21, Mart 1967.
- _____ : En büyük İslâm ve Türk Şairi,Peyam,11 Ağustos 337.
- _____ : Safahat Mübdi, Servet-i Fünun, Nu:5-1479,18 Kanunîsani 1340.
- Cunbur, Dr.Müjgan: "Mehmed Âkif'in çevresindeki ve şiirlerindeki kadınlar", Türk Kadını,C.I, S.8, s.89, Ocak 1967.
- _____ : "Mehmed Âkif'in hayatındaki ve şiirlerindeki kadınlar", Türk Kadını, C.7, S.91, s.10-13, Aralık 1973.

- Coşkuner, K.F : "Milli Mücadelemizin İman Şairi Âkif", Mücadele, C.4, S.8, s.1246, Aralık 1967.
- Çalık, Etem: "Süleymaniye Kürsüsünde", Türk Edebiyatı, S.37, s.54-55, Mart 1985
- Çamlıbel, Faruk Nafiz: "Nasıl Tanıdım," Yedi Gün (Mec.), C.18, Nu: 450 20 Birinciteşrin 1941.
- Cantay, Hasan Basri: "Âkif'in Mümeyyiz Vakıfları," Türk İslâm Ans. Mec., C.II, Nu: 71, Haziran 1947.
- _____ : "Âkif Hakkında", Türk İslâm Ans.Mec., C.II, Nu: 72, Haziran 1947.
- Çelebi, Said: "Milli Şairimiz Mehmed Âkif", Çağrı Mec., Nu: 13, Ocak 1969
- Çınarlı, Mehmet: "Ölümünün 40.Yıldönümü dolayısıyla Mehmed Âkif'in Şiir Dünyası", Hisar, C.17, S.157, s.3-5, Ocak 1977
- _____ : "Mehmed Âkif'in toplumculuğu," Töre, C.9, S. 69, S.14-17, Şubat 1977.
- Çongur, Rıdvan: "İstidlâl Marşı ve Mehmed Âkif", Divan, C.I, S.2, s.19
- _____ : "Milli Marşı yazan şair, Bayrak, C.25,s.17-18 Aralık 1978
- Daver, Abidin: "İstiklâl Harbinin Manevi Cephesi Kahramanı", Cumhuriyet, 29 Kanunievvel 1936
- Davutlugil, Hasan: "Mehmed Âkif'in Mûsiki-şinaslığı ve Besteleri", Diyanet İşleri Başk.Dergisi, C.13,S.I, s.43-48, 1974
- Derman, Uygur: "Mehmed Âkif'ten Mektuplar" Kubbealtı Akademi Mec., Yıl:4, Sayı:1., 2., 3., 4., Yıl:6., Sayı:1., Ocak,1975-Ocak,1977.

- Düzdağ, M.Ertuğrul: "Vefatının 49.Yılında Âkif'ten Çizgiler",1,2,3,
Tercüman, 26 Aralık 1985, 29 Aralık 1985.
- Egeli, Ord.Prof.Dr.Ekrem Şerif: "Âkif", Bilgi(Mec),C.XX, S.236-237, s.1,
Ocak-şubat 1967.
- Ekmekçi, Mustafa: "Âkif üzerinde çeşitleme",Cumhuriyet,(Gaz)23
Ekim 1985.
- _____ : "Ataç'ın Gözüyle Âkif",Cumhuriyet(Gaz.)7 Aralık
1985.
- _____ : "Fikret ile Âkif", Cumhuriyet (Gaz.) 7 Aralık
1985, S.22012, s.8.
- _____ : "Yine Âkif ile Fikret", Cumhuriyet (Gaz.) 28
Aralık 1985
- Elçin, Şükrü: "Mehmed Âkif' Ersoy'un Bir Mektubu", Edebiyat
Mecmuası, C.3, S.3, s.31.
- Emil, Prof.Dr.Birol " İstiklâl Marşımızın kabulünün 65.Yıldönümü,"
Türk Edebiyatı (Der.) S.153, s.18-20, Temmuz 1986
- Enginün, Doç.Dr.İnci: "Mehmed Âkif'in Şiirlerinde Fikir ve Yapı" Fikir
ve Sanatta Hareket (Der.) S.24,s.62-67,Ekim 1981
- Ergin, Prof.Dr.Muharrem: "Âkif Tevazu ve Fazilet Abidesidir", Türk Edebiya-
tı, S.139, s.74, Mayıs 1985
- _____ : "Mehmed Âkif ve İstiklâl Marşımız", Türk Edebiyatı,
S.146, s.26, Aralık 1985
- Ergüzel, M.Mehdi: "Mehmed Âkif", Türk Edebiyatı (Der.), s.14, Mart
1983
- Ertan, Veli: "Mehmed Âkif'in Şahsiyeti, eserleri, ve tesirleri",
Diyanet İşleri Başkanlığı (Der.), C.9, S.102-103,
S.430-434, Kasım-Aralık 1970.
- "Ölümünün 34. Yıldönümü münasebetiyle Mehmed Âkif
Ersoy"(1873-1936), Türk Kültürü, C.9, S.99, s.36-
43, Ocak 1971

Derviş, Mahmut:

"109.Doğum Yıldönümünde Mehmed Âkif'ten," Bilim ve Sanat (Der.), C.XX, s.14-15-16, Ağustos 1982
"Dilimiz Üzerine 60 yıl önceki bir yazı", Türk Edebiyatı, S.87, s.37, Ocak 1981

Dinçer, Nahit:

"Mehmed Âkif," Hilâl, C.I, S.3, s.9-10, Ocak 1959.

_____:

"Mehmed Âkif Davası", Hilâl, C.I.S,5, s.11, Mart 1959.

_____:

"Mehmed Âkif'in Davası," Mücadele, C.4,S8, s.1225
Aralık 1967

_____:

"Mehmet Âkif ve Maarif", Öğretmen(Der.), S.267, s.8-9-10-11-12, Nisan 1971.

Doğan, Mehmet:

"Mehmed Âkif:Camideki Şair", Divan, C.I, S.3, s.9-10, Ocak 1979.

Duru, Ahmet:

"Şiirlerle Mehmet Âkif", Konevi,S.6, s.18-20, Aralık 1982.

Durusal, Sadık:

"Milli Edebiyatımızda Mehmed Âkif Ersoy'un Yeri" İller Bankası Dergisi, C.4, S.47, s.29-30, Temmuz 1971.

_____:

"Milli Edebiyatımızda Mehmed Âkif Ersoy'un Yeri" İller Bankası Dergisi, C.4,S48, s.26-28,Ağustos 1971.

Düzdağ, M.Ertuğrul:

"Umarmıydın neden yazıldı?",Türk Edebiyatı(Der) s.20, Mart 1983.

_____:

"Âkif'e karşı adeta savaşa giriştiler",17 Aralık 1985, s.8554.

_____:

"Yanlışlık mı iftira mı", Tercüman,18 Aralık 1985, s.8553.

- Güngör, Doç.Dr.Erol: "Dindar Âydının Dünkü Meselerleri," Mehmed Âkif Simpozyumu, Ankara 1976, s.58-65
- _____ : "Akif'in yeri neresidir, "Türk Edebiyatı (Der.) S.112, s.245, Mart 1985.
- Güntekin, Reşat Nuri: "Mehmed Âkif Muallım", Tan (Gaz.) Nu: 1230. S.1-8, 2 ikincikanun 1939.
- Gürgür, Nuri: "Mehmed Âkif Ersoy", C.I, S.12, S.13, Ocak
- Hacıeminoğlu, M.Necmeddin: "Safahat'in döl ve uslûbu," Türk Dili ve Edebiyatı (Der.) C.XVIII, s.81-112, 1970.
- _____ : "Gönüllerde yaşayan Âkif," Türk Ed.(Der.), s.13, Mart 1983.
- Hakkı, Süha: "Türkçe Yaşadıkça Anılacak Şair", Kârun, 30 Kanunuevvel 1936.
- Hamdullah, Subhi (Tanrıöver): "Safahat", Servet-i Fûnun, 1911, C.XLI, S.1050.
- _____ : "Safahat Hakkında", Servet-i Fûnun, 1911, C. XLI, S.1054-1058.
- _____ : "Müşahabe-i Edebiyye: Safahat," Servet-i Fûnun, Nu: 1050, 10 Temmuz, 1327 (23 Temmuz 1911)
- _____ : "Safahat hakkında", SF,Nu:1054, 4 Ağustos 1327 (17 Ağustos 1911)
- Hayber, Abdülkadir: "Mehmed Âkif ve Hiciv," Türk Edebiyatı (Der.), s.48, Mart 1983.
- Hüseyin, Cahid (Yalçın): "Millîti Terennüm Eden Şair", Fikir Hareketleri, C.7, S.170, s.219-220.
- Ispartalı, Hakkı: "Âkif ve Safahat", SM (Mec.), C.6, Nu:140, S.152-156, 21 Nisan 1327.
- İki, Mehmed Âkif: "Yücel Aylık Bilgi ve Kültür Der.", (İst.), Şubat 1937, S.34, C.IV.

- Ertem Sadri: "İdeal Kahramanı", Kurun, 31 Kanunievvel 1936
- Eşref, Edib: "Safahat" (Maddesi), Türk İslâm Ansiklopedisi, Nu:14 S.54 ve devamı.
- Fâni, Ali İlmî: "Büyük Âkif'in Ruhuna ithaf", Türk İslâm Ans. (Mec.), C.II, Nu:72, Haziran 1947
- "Gençliğin kaleminden üç cephesiyle Mehmed Âkif," Türk İslâm Ens.Talebe Fed.Yayınları, İstanbul, 1968 .
- Gökdemir, Ayvaz: "Mehmed Âkif Ersoy", Düşünce Tarihimizden Portreler, Tercüman (Gaz.), 1-3 Mayıs 1986.
- Gövsa, İbrahim Alaaddin: "Âkif Öldü", Yedi Gün (Der.), Nu: 200, S.13, s.13.
- _____ : "Mehmed Âkif," Meşhur Adamlar Hayatları Eserler Ansiklopedisi, C.3, İst.
- _____ : "Türk Halkının Gönlünü Terennüm Eden Şair," Yedigün (Der.), Nu: 200 s.13, 6 Kanunievvel 1937
- Göze, Ergun: "Türk Milleti ve Mehmed Âkif," Öğretmen (Der.), S.267.s.16-17-18, Nisan 1971.
- _____ : "Âkif'in Huzurunda", Tercüman (Gaz.), 27 Aralık 1985
- _____ : "Fikret ve Âkif Meselesi," Tercüman (Gaz), 21 Mart 1986
- Gözler, H.Fethi: "Mehmed Âkif Ersoy'un edebi hayatı ve karakteri", Türk Yurdu C.956, S.26, s.433-437, Aralık 1956.
- _____ : "Mehmed Âkif Ersoy'u" edebi şahsiyeti,"Erciyes, S.85, s.1, Ocak 1985.
- Gözübüyük, Faik: "Mehmed Âkif ve Muhammed İkbâl", Türk Yurdu, C. 50, S.10, s.60, Ocak 1960
- Günay, Ali Suat: "Bülbül Şirinin Tahlili ve Âkif", Pınar, C.11, S.21-22, S.7-10, Aralık 1970-Ocak 1971.

- İnan, Âkif: "Fikir edebiyat ayrılmazlığı ve Âkif", Mavera, S.101, s.31, C.9.
- İnan, Fuad Şemsi: "Bir Dostun Kaleminden Mehmed Âkif'in Son Günleri", Derleyen M.Uğur Derman, Türk Edebiyatı (Der.) C.1, S.42, S.14-17, 1977.
- İnan, Ali Mithat: "Mehmed Âkif ve Dünyası", Silâhı Kuvvetler (Der.), C.91, S.243, s.82-87, 1972.
- İnal, İ.E.M.Kemal: "Âkif Bey", Son Asır Türk Şairleri, s.81-84, M.E.Basımevi İst.1969.
- İsmail, Habip: "Mehmed Âkif'in Şahsiyeti, Evsaf-ı mümeyyiz esi," Edebi Yenilgimiz, İst.1937, S.362-373.
- İsmail, Safa: "Muhâk emât-ı Edebiyye", İst.1308, S.4 v.â.
- İz, Mahir: "İstiklâl Marşımız Hakkında", Bilgi (Mec), e, XX, S.236-237, s.19, Ocak- Şubat 1967.
- _____ : "Mehmed Âkif'in İnançları ve Seciyesi", İslâm Medeniyetleri (Mec.), C.II, S.17, s.29-31, Ocak 1969.
- _____ : "İstiklâl Marşımızın 50.Yıldönümü, Öğretmen (Der.), S.267, s.23, Nisan 1971.
- Kabaklı, Ahmet: "İstiklâl Marşı Hakkında", Öğretmen (Der.), S. S.4-5, Nisan 1971
- _____ : "Âkif ve İkbal", Türk Edebiyatı (Der.), S.99, s.1-2, Ocak 1982.
- _____ : "Celâl Bayar İstiklâl Marşımızın Meclisti Kabulünü Anlatıyor", Türk Edebiyatı (Der.), Mart, 1983, s.8.
- _____ : "Kaybolan Ümit Yahut Leylâ", Türk Edebiyatı (Der.), S.112, s.3-4, Mart 1985

Kandemir, Feridun:

"Ölüm Yıldönümü münasebetiyle Mehmed Âkif'le"
konuşma, C.V, Nu:44 27 Aralık 1962.

Kaplan, Prof.Dr.Mehmed

"Mehmed Âkif'in İslâmiyet ve Garp Medeniyeti
hk.Görüşleri", Bilgi (Mec.),E,XX, S.236-237.

_____:

"Mehmed Âkif", C.1, S.14, 1st.1945.

_____:

"Namık Kemal ve Mehmed Âkif'in Temsil Ettikleri
Kıymetler", Yeni Sabah (Gaz.), Nu:3509, 10 Ocak
1949

_____:

"Mehmed Âkif", İstanbul Nu: 14, Aralık 1954.

_____:

"Mehmed Âkif'in İslâmiyet ve Garp Medeniyeti Hak-
kında Görüşleri", Bilgi (Mec.), C.XX, S.236-237,
Ocak-Şubat 1967, s.11

_____:

"Âkif", Bilgi (Mec.), C.XX, S.248, s-4-5, Ocak
1968.

_____:

"Türk İstiklâl Marşı", Hisar, C.11, S.88, s.4-6,
Nisan 1971

_____:

"Fikret,Âkif ve Gökâlp", Türk Edebiyatı, Nu:36,
s.6-8, Aralık 1974.

_____:

"Mehmed Âkif'e göre ilim ve din", Mehmed Âkif
Ersoy Fikirleri ve Tesirleri Sempozyumu" Ankara
1976 s.149-160.

_____:

"İstiklâl Marşı", Milli Kültür, Nu:9, s.6-9,
Eylül 1977

_____:

"Süleymaniye Kürsüsün'den Bir Parça", Şiir Tah-
lilleri-1, s.172-177, İst.1978, 6.Bk.

_____:

"İstiklâl Marşı", Türk Kültürü, Nu: 194, S.65,
69 Aralık 1978.

- Karahan, Prof.Dr.Abdülkadir: "Mehmed Âkif'te Din Duygusu", Bilgi (Mec.), C.XX, S.236-237, s.8, Ocak-Şubat 1967
- _____ : "Mehmed Âkif'in İslâm Birliği Ülküsü ve İstiklâl Savaşında Mehmed Âkif", Mehmed Âkif Sempozyumu, Ankara 1976, s.48-57.
- Karakoç, Sezai: "Âkif'in Doğumu", Mücadele, C.4, S.1271, Aralık 1967.
- _____ : "Hakikat ve Propaganda", Sabah(Gaz.),30 Aralık 1967.
- _____ : "Âkif ve Yahya Kemal", Türk Edebiyatı(Der.)S.112 s.235, Mart 1985.
- Karağuz, Tahir: "Büyük Türk Şairi, İlerici İslâm Şairi Mehmed Âkif Ersoy", Çaba,C.3, S.33, s.7-9, Temmuz 1969.
- Kaymaz, Rifk: "Âkif'in Hayatı,Şiirleri ve Aksiyonu", Sümerbank C.15, S.74, s.22-25, 1976.
- Kıraçlı, Nilgün: "Mehmed Âkif Ersoy", Devran, C.I, S.2, s.22, Ağustos 1980.
- Kocakaplan, İsa: "İstiklâl Marşımızın Tahlili", Türk Edebiyatı, S.112, s.17-19, Mart 1985.
- Konukman, Ercümend: "Mehmed Âkif'in Ardından", Fikir ve Hareketi, S.12, s.9, Aralık 1966.
- Kormaz, Prof.Dr.Zeynep: "Mehmed Âkif Ersoy ve Türkçe",Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu,Ank.1976, s.25-47.
- Köprülü Fuad: "Demokrat Şair",İslâm Ans.C.17, s.1008.
- Kuanç, Cemil: "Türkiye ve Mehmed Âkif",Fikir ve Sanat Hareketi, S.12,s.8, Aralık 1966.
- Kukul, M.Hulistin: "Mehmed Âkif'in Şiiri",Türk Edebiyatı,S.146, s.30-31, Aralık 1985.

- Kurt, İhsan: "Mehmed Âkif'de Çocuk", Milli Kültür, C.4, S.39, s.1, Nisan 1983
- Kuran, Prof.Dr.Ercüment: "Türk Milliyetçiliğinin Doğuşunda Şairlerin Tesiri", Milli Kültür, C.I, S.I, s.26-30, Ocak 1977.
- Kurnaz, Cemal: "Âkif Mısır'a Niçin Gitti", Divan, C.3, S.3, s.32
- Kutadgu, Mükib: "Büyük Vatan Şairi Mehmed Âkif", Yeşilay, Yıl:5, S.49, Kânunisânî 1937.
- Küçükislâmoğlu, Muazzez: "Millet Şairi Âkif", Töre, Yıl:12, S.140, s.48.
- Kürkçüoğlu, Kemâl Edip: "Büyük Şair Mehmed Âkif'in Ölüm Yıldönümü", Dinyet İşleri Bşk.Der, C.7, S.68-69, s.10-14, Ocak-Şubat 1968.
- Levend, Agâh Sırrı: "Mehmed Âkif", Yeni Türk, 1937, C.IV, S.50,
 _____: "Mehmed Âkif", Türk Dili, 1953, C.II, S.16.
- "Mehmed Âkif Ersoy 1873-1936", Kemalizm ve Türkiye, C.II, S.15, s.27, Mart 1977
- "Mehmed Âkif", Ülkücü Öğretmen, C.7, S.80, s.4, Ocak 1966.
- "Mehmed Âkif ve Milliyetçiliği", Fikir ve Sanat Hareketleri, S.12, s.3-4, Aralık 1966.
- "Mehmed Âkif", Türk Dünyası, C.II, S.43, s.49-51, 10/12 1976.
- "Mehmed Âkif Münakaşası", Varlık, C.7, S.134, s.78.
- Menteşoğlu, Mehmet: "Ölümünün 40.Yılında Mehmed Âkif'i Anarken", Türk Edebiyatı, C.4, S.40, s.25-32, Şubat 1977.
- Meriç, Cemil: "İki Düşman Kardeş", Türk Edebiyatı (Der.), Mart 1983, s.5.
- Mert, Gazi: "Mehmet Âkif Yılı", Tercüman (Gaz.), S.8770, s.2, 25 Temmuz 1986.
- Midhat Cemal (Kuntay): "Edebiyat-ı Hâzıra-I", Sırat-ı Mustakim (Mec.), C.3, Nu:61, S.135-136, Teşrinievvel 1325.

- Midhat Cemal(Kuntay): "Safahat Hakkında Notlar-I", SM, C.6, Nu:149,
30 Haziran 1327.
- _____ : "Safahat Hakkında Notlar-II", SM, C.6, S.150,
7 Temmuz 1327.
- _____ : "Safahat Hakkında Notlar-III", SM, C.6, Nu:151,
14 Temmuz 1327.
- _____ : "Safahat Hakkında Notlar-IV", SM, C.6, Nu:153,
27 Temmuz 1327.
- _____ : "Celâl Sahir Beğle Hem Sual, Hem Cevap", SM, C.6,
Nu:154, 4 Ağustos 1327.
- _____ : "Safahat Şairine-I", SR, C.9-2, S.210-28, 30
Ağustos 1328.
- _____ : "Safahat Şairine-II", SR, C.9-2-Nu:211-28, 6
Eylül 1328.
- _____ : "Safahat Şairine-III", SR, C.9-2, Nu:213-31,
20 Eylül 1328.
- _____ : "Mehmed Âkif Ersoy", Aylık Ansiklopedi, Nu:3,
s.237, 238, 8 Aralık 1944.
- _____ : "Mehmed Âkif İçin", Türk'ün Şehnâmesi'nden s.78
İst.1945.
- _____ : "Din ve Ahlâk Üzerine Âkif'le Tartışmak", Türk
Edebiyatı, S.112, s.25, Mart 1985.
- Muallim Ali Süha: "Şair Âkif Hakkında", Tan, S.1230, s.2, 2 İkin-
cikânun 1939.
- Naci Sadullah: "Cennet Gibi Yurt", Son Posta, 29 Kânunuevvel
1936,
- : _____ : "Âkif'in Son Günleri", Son Posta, S.29, s.9 29
Kânunuevvel 1936.

- Naci Sadullah: "Mehmed Âkif'in Hayatı ve Eserleri", Son Posta, s.9, 29 Kânunuevvel 1936.
- _____ : "Mehmed Âkif Sadece İdealist bir sanatkârdır", Tan, s.5, 6 Ocak 1939.
- Nirun Prof.Dr.Nihat: "Sosyoloji Açısından Mehmed Âkif Ersoy", Mehmed Âkif Simpozyumu, Ankara 1976, s.86-148.
- Orhon, Orhan Seyfi: "Şair Mehmed Âkif", Çınaraltı ("ec."), s.56, S.7, 1942.
- Okay, Orhan: "Mehmed Âkif'in Bazı Şiirlerinde Şekil Muhteva, münasebetleri", Mehmed Kaplan'a Armağan, 1st.1984 s.221.
- Azonsoy, Munis Faik: "Eikret-Âkif İkiliği", Hisar, C.8, S.50, s.3-4, Şubat 1968.
- Öcal, Cemal Oğuz: "Mehmed Âkif Ersoy'a Sesleniş", Mücadele, C.4, S.8, s.1235, Aralık 1967.
- "Ölümünün 31.Yıldönümünde Mehmed Âkif", Kemalizm, C.6, S.65, S.20-21, Aralık 1967.
- Ömer, Seffettin: "Bugünkü Şairlerimiz- 2". İfhâm, Edebi İlâve-6, 30 Eylül 1919
- Önertoy, Dr.Olcay: "Mehmed Âkif'in Şiirinin ve Sanatının Özellikleri", Hisar, C.7, s.38, s.19-20, Şubat 1967.
- Özbek, İlhan V.: "Mehmed Âkif ve İstiklâl Marşı", Bayrak, C.22, S.44, s.30-32, Şubat 1925.
- Özdamarlar, Kadir: "Âkif'in Çevresi", Küçük Dergi C.1, s.3-6 Şubat 1980.
- Özerdim, S.(avni)- Öztürkmen, N.Malkoç: "Mehmed Âkif, Safahat ve Mekân", Türk Dili, C.7, s.79, s.367-369, Nisan 1958.

- Özön, Mustafa Nihad: "Edebiyatımızda Münakaşalar", Oğuş 1939, C.1, S.1-6.
- Öztürk, Ali: Mehmed Âkif'te Tarih Temi", Türk Yurdu, C.6, S.1 s.15-16 Ocak 1967.
- Öztürkmen, Neriman: "Mehmed Âkif ve Şa. siyeti", Türk Kadını, C. S.8, s.15-16 Ocak 1967.
- _____ : "Milli Şairimiz Mehmed Âkif asla gerici değildir", Türk Kadını, C.4, S.44, s.16-22, Ocak 1970.
- Özyalçın, Kadri: "Yaşayan Âkif", Merzifon: Taşan (Aylık dergi), S.33, s.1-2, 1938
- Özyörük, Mukbil: "Çanakkale Destanının Doğuşu", Tercüman 18 Mart 1986.
- Parlatır, İsmail: "Mehmed Âkif", Milli Kültür, C.4, s.43, s.15-20, Aralık 1983.
- Pekolcay, Neclâ: İslâmi Türk Ed, C.1, S.347, 349.
- Peyami, Safa: "Mehmed Âkif'i Kaybettik" Çığır, s.46, 1937
- _____ : "Vatan Şairi Mehmed Âkif'i", Cumhuriyet 30 Kanunuevvel -1936.
- Rasin, İsmet: "Âkif Türk Müdür? Türk olmak Ne Demektir?", Yücel Aylık Sanat ve Fikir Mec., C.8, s.48, s.297, Şubat 1939.
- Refik, Ahmed (Sevengil)i"Şiirlerinde Hakim Vasıflar: İç timai, milli, dini", Kurun, 29 Kânunuevvel 1936.
- Ressam "Dindar Âkif ve Milliyetçi Âkif", Tan, s.5, 5.1.1935
- Selçuk, İlhan: "Âkif İnancılı kişiydi", Cumhuriyet (Gaz), 31 Aralık 1967
- _____ : "Mehmed Âkif'in Safahat'ı", Cumhuriyet, 25 Ekim 1985
- Sener, M: "Şair Mehmed Âkif hakkında", Tan, 3.1.1939.

Serdengeçti, Osman Yüksel: "Çok acı", Yeni İstanbul, 8 Şubat 1967.

_____ : "Mehmed Âkif", Mücadele, C.4, S.1225. s.8,
Aralık 1967.

_____ : "Mehmed Âkif", Türk Edebiyatı, S.110, s.14-15,
Aralık 1982

Sevgi, Ahmet: "Mehmed Âkif'in Gerçekleşmeyen Ülküsü", Türk
Edebiyatı, S.137, s.53, Mart 1985.

_____ : "Cemiyet İztırabı ve Mehmed Âkif", Konevi, s.31
S.10, Şubat-Mart-Nisan 1986

Sezgin, Hakkı Süha: "Türkçe Yaşadıkça Anılacak Şair", Kurun (Gaz),
30 Kanunuevvel 1936.

Sılay, Mehmet: "Mehmed Âkif ve İnkılabımız", Fikir ve Sanat
Hareketleri, S.48, s.10-13 Aralık 1969.

Silleli, M.Doğan: "Mehmed Âkif ve Milli Mücadele", Pınar, C.7,
S.83-84, s.21-25 Kasım-Aralık 1978.

Songar, Prof.Dr.Ayhan: "İstiklâl Marşımızın Psikanalizi", Türk Edebi-
yatı(Der.), Mart 1983, s.11

_____ : "İstiklâl Marşı ve Âkif", Tercüman, 16 Mart 1986
_____ : "Çanakkale İçinde Aynalı Çarşı", Tercüman 23 Mart
1986

Soysal, İlhami: "Âkif, Fikret ve Nâzım", Akşan, 31 Aralık 1967

Subaşı, M.İlyas: "Safahat, Çağımızın Didaktik Romanı", Türk Edebi-
yatı, C.10, s.113, s.35, Mart 1983.

_____ : "Âkif, Fikret'le Barışabilir mi?", Doğuş, Ed.
S.25, s.25-26, Ocak 1985

Süleyman, Nazif: "İki Serde", Servet-i Fünun, Nu:68-1542, 4 Mart
1926

"Şair Âkif hakkında Bir iki söz", Tan, s.5, 4 Ocak 1939

"Şair Âkif için Üniversitede İhtifal Yapılıyor", Tan, 28 Aralık 1939

"Şair Âkif için Üniversitede ve Kahire'de İhtifal yapıldı", Tan 29 Aralık

- Şefik, Celâl: "Âkif hiçbir zaman millî olamaz", Tan s.5, 6 Ocak 1939
- Talû, Ercüment Ekrem: "Devle Cüce", Son Posta (Gaz), 3 Temmuz 1936
- Tan, M. Turhan: "Mdı Türk İstiklâline Bağlı Şair", Cumhuriyet (Gaz.), 29 Kânunuevvel 1936
- _____ : "70 Muharririn Yazdığı bir eser", Tan 9 Mart 1939
- Taney, Hasan Rasih: "Mehmed Âkif'in Ölümü", Haber, 29 Kânunuevvel 1936
- Tansel, Fevziye Abdullah: "Mehmed Âkif üzerinde çalışılması Gerekli mevzû ve mes"eleler", Mehmed Âkif Simpozyumu Ank.1976, s.66-85.
- _____ : "Notlar ve Tenkidler", (Mehmed Âkif, H.Şinasi, A.Haşim ve eserleri hakkında), Kubbealtı Akdemi Mec., C.6, S.2, s.40-51. Nisan 1977
- Tanýu, Hâkmet: "Mehmed Âkif'in ilim ve Atom enerjisi hakkındaki fikirleri", Dernek, C.155, s.1-3, 4 Haziran 1955
- Tarlan, Prof.Dr.Ali Nihad: "Mehmed Âkif ve Hususiyetleri", Fikir ve Sanat Hareketleri, C.1, S.2, s.5-7 Aralık 1966
- _____ : "Mehmed Âkif ve İstiklâl Marşı", Köprü, S.34, s.13-15, 1980.
- Taşan, Aziz: "Moralist Şair", Merzifon: Taşan Sayı:33
- Taşgetiren, Ahmet: "Mehmed Âkif'i Rahmetle Anıyor, Arıyoruz", Pınar, C.7, S.83-84, s.7.14 Kasım-Aralık 1978.
- _____ : "Âkif'i Anarken", Türk Edebiyatı, S.98, s.10-11, Aralık 1981
- Tekin, Mehmet: "Mehmed Âkif'i anlamak", Divan, C.1, S.3, s.11-12, Ocak 1979.
- Tevfik Fikret: "Zangoç (Tarih-i Kadim'e Zeyl)", İctihat, s.170, 1924

Timurtaş, Prof.Dr.Faruk K.: "Mehmed Âkif Ersoy ve Garp Medeniyeti", Tasvir
(Gaz.), 27 Aralık 1946

- _____ : "Cemiyetçi Şair Mehmed Âkif", Türk Sanat ,c.1,
S.20, s.2-3, Şubat 1954
- _____ : "Mehmed Âkif'in fikirleri", Türk Yurdu,C.9, S.50,
s.41-42, Kasım 1960
- _____ : "İstiklâl Marşı ve Âkif", Türk Yurdu , C.3, S.2, s
S.19-20, Mayıs 1961
- _____ : "İstiklâl Marşı Değiştirilemez", Son Havadis
(Gaz.), 30 Kasım 1961
- _____ : "Mehmed Âkif'in Türkçeciliği", Düşünen Adam
(Der.)§ C.11, 28 Aralık 1961
- _____ : "Mehmed Âkif", Mücadele (Der.), C.4, S.8, s.1225
Aralık 1967.
- _____ : "Mehmed Âkif", Bilgi (Mec.), C.XX, S.236-237,
S.2, Ocak-Şubat 1967.
- _____ : "Mehmed Âkif'in Maarif Görüşü", Bilgi (Mec.),
C.XX, S.236-237, S.10, Ocak-Şubat 1967
- _____ : "Âkif, Gökalep ve Fikret", Bilgi (Mec.) C.XX,
S.236-237, S.14, Ocak-Şubat,1967.
- _____ : "İstiklâl Marşının 45.Yıldönümü ", Bilgi (Mec),
C.XX, S.236-237, s.18, Ocak-Şubat 1967.
- _____ : "İstiklâl Marşı ve Medeniyet Düşmanlığı", Bilgi
(Mec.), C.XX, S.236-237, s.20, Ocak-Şubat 1967
- _____ : "Âkif", Bilgi (Mec.), C.XX, S.248-s.1-2, Ocak
1968
- _____ : "Çanakkale Şehitleri ve Âkif", Bilgi (Mec.), C.
22, S.263, s.11-12, Nisan 1969.

- _____ : "50.Yıldönümünde İstiklâl Marşı", Öğretmen (Der.)
S.267, s.6-7, Nisan 1971
- _____ : "İstiklâl Marşı ve Mehmed Âkif", Belgelerle Türk
Tarihi Dergisi, C.5, s.57, s.16-17 Temmuz 1971
- _____ : "Mehmed Âkif ve Fikirleri", Ülkemiz, C.5, S.62
s.3-6, Temmuz 1971
- Topaloğlu, Bekir: "Âkif'te Ümit", Nesil, C.3, S.4, s.24-28 Ocak
1979
- Topçu, Nurettin: "Âkif'te Sanat ve Cemiyet", Fikir ve Sanat
Hareketleri, S.48, s.4-9, Aralık 1969.
- Tuncar, Ferit Ragıp: "Mehmed Âkif Ersoy", İlköğretim, C.24, s.450,
S.10?11, 15 Şubat 1959 Ankara
- Tural, Sadık Kemal: "Mehmed Âkif'in Düşündürdükleri," Töre S.43,
s.48,54, Aralık 1974.
- _____ : "Mehmed Âkif'in Bir Şiirinin Edebiyat Sosyolojisi
Açısından Tahlili", Zamanın Elinden Tutmak Ötüken
Neşriyat, İst.1982, s.171-191.
- Türinay, Mecmettin: "Raman-Âkif ve Aliye Öğretmenin Katli Üzerine",
Hisar, C.17, s.159, s.14-17, Mart 1977.
- Türk Talebe Birliği "Mehmed Âkif, Ölümünün Onuncu Yılı", İst.1946.
- Ulukut, Süleyman Nehib: "Edebiyatımızda İçki düşmanlığı", Yeşilay Yıl
7, s.59
- Uygur, T.N.: "Büyük Şair", Türk Baytarlar Birliği (Der.),
Yıl: 7, S.1-2, 1 Kânunisâni 1937.
- Ünal, Tahsin: "Mehmed Âkif'in Sosyal Görüşleri", Bayrak C.18,
S.77, s.8-9, Mayıs 1971
- Üngör, Sevim: "Ölümünün XXV.Yıldönümünde Mehmed Âkif", Bilgi,
C.14, S.163-165, s.5-7 Nisan-Haziran 1961

- Üngör, Ethem: "Türk Marşları", Ankara 1966, s.71 vd.
- Vakkasoğlu, A.Vehbi: "Vefatının 31. Senesi münasebetiyle Mehmed Âkif", İslâm Medeniyeti, C.1, S.5, s.47-55, Aralık 1967.
- Yalçın, Alemdar: "Meclis'te Âkif", Türk Edebiyatı (Der.) S.9, Mart 1983
- _____ : "Mehmed Âkif Ersoy'un T.B.M.M. nde faaliyetleri ile âlâkaı", Mart 1984, s.67-69.
- _____ : "Mehmed Âkif'in T.B.M.M. Gizli Celselerindeki Konuşmaları", Türk Edebiyatı, S.138, s.36-37 Nisan 1985
- Yaz, Namık: "Milli Şair Mehmed Âkif". İslâm C.393-1, S.1-4, s.4, Temmuz 1956.
- Yıldırım, Muharrem: "Mehmed Âkif ve Milli Musiki", Müzik (Mec.), C.17, S.215, s.344-345 Ocak 1966
- "Yıldönümü münasebetiyle Tefik Fikret-Mehmed Âkif kavgası", Ocakbaşı (Der.), s.1, 5 Ocak 1952
- Yılmaz, Hamdi: "Mehmed Âkif'in Toplumculuğu ", Doğu Edebiyat, Yıl:1, S.1, s.9-11, Ocak 1980
- Yurtman, Vahdi: "Mehmed Âkif Ersoy", Tarım Dergisi, C.830.1, S.2, s.62-71, Nisan 1952.
- _____ : "Türk Milletinin Ender Yetiştirdiği Büyük Kıymet Merhum Mehmed Âkif", Dünya ve Türkiye İst.C.195, 3, S.33, s.8-11-13, 20 Ekim 1952
- Yücel, Hasan Âli: "Üç Hür Tıp", Cumhuriyet (Gaz), s.3-4, 13 Şubat 1953.
- "Yüzdokuzuncu doğum yıldönümünde Mehmed Âkif'ten", Bilim ve Sanat S.20, s.14-15, Ağustos 1982.

- Zabziz, Fehmi: "İstiklâl Marşı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Nasıl Kabul Edildi?", Türkiye Muharipler Dergisi, C.1/296, S:78, s.4-14.
- Zeren, Çetin: "Mehmed Âkif", Töre, C.12, S.143, s.71.
- Zorlutuna, H.İusret: "Mehmed Âkif", Hisar, C.8, S.50, s.10-11, Şubat 1968.

C. Tezler

- Adaş, Ulvi: "Mehmed Âkif Ersoy'un Dil ve Üslûbu", A.Ü., DTCF, 1971
- Büyükçulhacı, Ahmet: "Mehmed Âkif Ersoy'un "Safahat" Adlı Eserinin "Hatıralar" Bölümünün Lügat Çalışması", H.Ü. 1981-Ankara
- Cihanoğlu, Aysun: Asım'ın Lügati, 1974, İ.Ü.E.F. T.1591.
- Demirçelik, Hikmet: Mehmed Âkif Ersoy'un Safahat'ının 1.Kitab'ının Sistematik Lügati, İ.Ü.E.F., 1965, T.726.
- Durak, Sabahat: "Hakkın Gesleri'nin Lügati" İ.Ü.E.F., 1966.İst.
- Erol, Sedat: Mehmed Âkif'te Batılılaşma İst.Ün.Türkoloji Böl. 1961.
- Görsün, Güner: M.A.Ersoy'un Safahat, II'nin Sist.Lügati, 1966 T.751
- Güngör, Nevin: Mehmed Âkif Ersoy ve Ziya Gökalp'ta Mukayeseli Âile ve Ahlâk Anlayışı, Ank., 1979 H.Ü.Sos.Böl.
- Güney, Hakkı: Mehmed Âkif'te Deyimler İst.Ün.Türk.Böl.1961
- Karayel, Hayrettin: "Gölgeler İndeksi", 1972, T.1174 İ.Ü.E.F.
- Kısaoğlu, Hayrettin: "Mehmed Âkif ve İstiklâl Savaşı" A.Ü.,D.T.C.F., 1977 T.20.
- Kurnaz, Engin: Mehmed Âkif'in Sırat-ı Mustakim ve Sebilür-Reşad'daki Nesirleri Ank.Gazi Üni. 1984

- Marangoz, A.Ziya: Tefvik Fikret ve Mehmed Âkif'in Sosyal Görüş-
leri, A.Ü., D.T.C.F. 1965
- Müezzinoğlu, Nermin: Mehmed Âkif'te İslâm Birliği Düşüncesi A.Ü.
D.T.C.F., 1972.
- Okay, Şefika: Mehmed Âkif Ersoy'un Eğitim Görüşleri Ank.
Gazi Üni.Eğitim Fak.1985
- Salancı, Çamay: Mehmed Âkif'te Temalar A.Üni.D.T.C.F. 1961 T.122.
- Şentürk, Nurdan: "Fatih Kürsüsünde-İndeks" 1976 T.1941
- Turgut, Sevim: M.A.Ersoy'da Fikir, His, Hayal, A.Ü.D.T.C.F.
T.328.
- Ünal Nurhan: "Safahat-ı İndeks" Ank."Hac.Üni.1982
- Ünsal, Cahit: M.Âkif Ersoy'da İslâmcılık, D.T.C.F. 1964.T. 157.
- Yıldırım, Erol: "Fatih Kürsüsünde" (Sözlük) İ.Ü.Ed.Fak.1972
- Yücel, Esra: "Mehmed Âkif Ersoy'un Safahat adlı Eserinin
Safahat Bölümünün İndeks Çalışması"
Ank., H.Ü. T.D.E.B. , 1982